

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**KİSMİ DIŞLANMANIN DÖRT TEMEL İHTİYAÇ VE
DUYGULANIM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İÇ-DIŞ GRUP
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: LGBTİ ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Çağla KASAPOĞLU

Psikoloji Anabilim Dalı

İZMİR

2019

T.C.
E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**KİSMİ DIŞLANMANIN DÖRT TEMEL İHTİYAÇ VE
DUYGULANIM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İÇ-DIŞ GRUP
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: LGBTİ ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Çağla KASAPOĞLU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim Mert TEKÖZEL

**Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Doktora Programı**

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Kısmi Dışlanmanın Dört Temel İhtiyaç ve Duygulanım Üzerindeki Etkilerinin İç-Dış Grup Bağlamında İncelenmesi: LGBTİ Örneği” adlı doktora tezimin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Çağla Kasapoğlu

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Çağla KASAPÖĞLU

Numarası : 92130003206

Anabilim Dalı : PSİKOLOJİ

Tez Başlığı (Türkçe) : KISMİ DIŞLANMANIN DÖRT TEMEL İHTİYAÇ VE DUYGULANIM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İÇ-DİŞ GRUP BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: LGBTİ ÖRNEĞİ

Tez Başlığı (İngilizce) : INVESTIGATING THE EFFECTS OF PARTIAL EXCLUSION ON FOUR FUNDAMENTAL NEEDS AND AFFECT IN INGROUP/OUTGROUP CONTEXT: A CASE OF LGBTİ

Tez Savunma Tarihi : 27.12.2019

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Mert Tekezoğlu
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Gökçin Maş
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre Kaya
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Orlan Aydın
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Karakuş
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

LGBTİ bireylerin maruz kaldıkları ayrımcılık, cinsiyet ve cinsel yönelim gibi en temel insani özellikler üzerinden uygulanmaktadır. Böylece cinsel azınlıklar sadece yasal, sosyal, ekonomik açıdan değil sosyal grupları ve aileleri içerisinde de dışlanmayla baş etmek zorundadırlar. Cinsel azınlıkların deneyimlerine sosyal dışlanma penceresinden bakıldığında; bu grubun bireylerinin psikolojik iyi oluşlarının ne derece tehdit altında olduğu anlaşılacak, kanun koyucuların sosyal içerme politikaları geliştirirken cinsel azınlıkların özgül ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalarına yol açılmış olacak ve bu esnada dışlanma mağdurlarına ayrımcı tutumların acısıyla baş etmenin yolları gösterilmiş olacaktır.

Sosyal çalışmacılar olarak bir kimliği özgürleştirmenin diğer kimlikleri de özgür kılma gücünü sıkça dile getiririz.

Herkes için özgür ve adil bir gelecek dileğimle...

İzmir

Aralık, 2019

Çağla Kasapoğlu

ÖZET

Literatürde kişiyi dışlayan ve dahil eden kişilerin iç-dış grup üyeleri olmalarının psikolojik etkilerini değerlendiren çalışmaların henüz kısıtlı olduğu, kısmi dışlanmanın etkilerinin iç-dış grup üyeleri tarafından uygulanmasına göre nasıl fark göstereceğine dair çalışmanın ise henüz yapılmadığı görülmektedir. Literatürde karşılaşılan bu boşluklardan hareketle, bu çalışmada uzun süreli dışlanma mağdurlarının (eşcinsel erkekler) anlık bir dışlanma deneyimi esnasında kendilerini dışlayan, dahil eden ve kısmi olarak dışlayanların iç grup ya da dış grup üyeleri olmalarından nasıl etkilendiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kipling D. Williams'ın (2007) dışlanma sonucunda temel psikolojik ihtiyaçların tehdit edildiğini açıklayan teorisine dayanarak tasarlanan deneyde psikolojik dışlanma türü ve deneye birlikte katılınan grubun üyeliği olmak üzere iki bağımsız ölçüm kullanılmıştır. Psikolojik dışlanma değişkeninin dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma olmak üzere üç düzeyi; grup üyeliği değişkeninin ise iç grup üyeleri ile deneye katılma ve dış grup üyeleri ile deneye katılma olmak üzere iki düzeyi bulunmaktadır. Deneyde 120 eşcinsel erkek katılımcı, internet üzerinden iki gerçek oyuncuyla oynadıklarını düşündükleri Sanal Top Oyunu'nu (Cyberball) dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma koşullarında iç grup ya da dış grup üyeleriyle oynamışlardır. Katılımcılar bu oyuna her bir koşulda 20 katılımcı olacak şekilde seçkisiz olarak atanmışlardır. Oyun sonrasında bağımlı ölçümlerden ilki olan dört temel psikolojik ihtiyacın tehdit edilme düzeyi İhtiyaçlara Yönelik Tehdit Ölçeği ile; katılımcıların deneye katıldıkları gruba dair izlenimleri, deney sonrası olumlu ve olumsuz duygulanım düzeyleri ve aynı gruba deneye tekrar katılmaya yönelik isteklilik düzeyleri ise Sanal Top Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerden elde edilen verilerle yapılan istatistiksel analiz sonucunda, temel psikolojik ihtiyaçların ve duygulanımın iç veya dış grup üyeleri tarafından dahil edilmeye göre değişmediği; ancak iç grup üyeleri tarafından tam dışlanan katılımcıların dış grup üyeleri tarafından tam dışlanan katılımcılara kıyasla daha yüksek düzeyde olumsuz duygulanım ve benlik değeri ihtiyaçlarına yönelik tehdit hissettikleri görülmüştür. Bulgular aynı zamanda, kısmi dışlanma koşulunda iç grup üyesi tarafından dahil edilmenin katılımcıların benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçlarının iç grup üyeleri tarafından tam dahil edilme koşulundakine benzer düzeyde tatmin edilmesini sağladığını göstermiş; diğer bir deyişle, iç grup üyesinin dışlanma esnasında kişiye verdiği sosyal destek, bahsi geçen psikolojik ihtiyaçları dışlanma

tehdidinden korumuştur. Aynı koruyucu etki, katılımcıların dışlanma esnasında dış grup üyesinden sosyal destek gördükleri koşulda ortaya çıkmamış; hatta dış grup üyesinin verdiği sosyal desteğe rağmen katılımcıların benlik değeri ihtiyaçları tam dışlanma koşulundaki katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarıyla benzer düzeyde tehdit edilmiştir. Sonuç olarak çalışmanın tamamında elde edilen bulgular, iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın benlik değeri ihtiyacı için dış grup üyeleri tarafından dışlanmaya kıyasla daha tehdit edici olduğunu savunan geçmiş çalışmalar ile iç grup üyesi tarafından verilen sosyal desteğin temel psikolojik ihtiyaçları dışlanma tehdidinden koruduğunu savunan çalışmaları desteklemekte; dahası bu savların oldukça dezavantajlı bir grubun üyeleri için geçerli olabildiğini göstererek literatüre katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: sosyal dışlanma, dahil edilme, kısmi dışlanma, sosyal destek, temel psikolojik ihtiyaçlar, ihtiyaç tehdidi, Sanal Top Oyunu

INVESTIGATING THE EFFECTS OF PARTIAL EXCLUSION ON FOUR FUNDAMENTAL NEEDS AND AFFECT IN INGROUP/OUTGROUP CONTEXT: A CASE OF LGBTI

ABSTRACT

There are limited studies focusing on the psychological effects of being excluded and included by in-group and out-group members, yet no study has investigated whether the effects of partial exclusion differ according to group status. Based on identified gaps in the literature, this study aimed to evaluate how victims of long-term exclusion (homosexual men) are affected by an instant experience of exclusion, inclusion and partial exclusion of in-group or out-group members. Experiment conducted in this study is based on Kipling D. Williams's (2007) theory, which is designed on the idea that fundamental psychological needs (belonging, self-esteem, meaningful existence and control needs) are threatened by social exclusion. Therefore, the dependent variables are fundamental psychological needs and affect along with the independent variables being as exclusion status. Exclusion status has three levels as exclusion, inclusion and partial exclusion whereas group status has two levels as playing Cyberball with in-group members and out-group members. In the experiment, 120 male homosexual participants were randomly assigned to play a Virtual Ball Game (Cyberball) which is told to be played online and against two human players but is in fact played against computer-controlled opponents. Participants were assigned equally into six different conditions as being excluded, included and partially excluded by either two in-group or two out-group members. Initially, four fundamental psychological needs were evaluated via Need Threat Scale. Next in order positive and negative affect levels, participants' impressions about the group they played the game with and their willingness to participate again in the experiment with the same group were evaluated via the Cyberball Scale. Data obtained from these scales were statistically analyzed and results showed that need satisfaction and affect levels do not change between being included by in-group and out-group members; however, participants who were completely excluded by in-group members reported lower levels of self-esteem and higher levels of negative affect than participants who were excluded by out-group members. Findings also revealed that being included by an in-group member in the partial exclusion condition helped self-esteem,

meaningful existence and control needs to be satisfied to the extent of being fully included by in-group. In other words, the social support given to the individual by an in-group member during the exclusion protected these psychological needs from the threat of exclusion. On the contrary, any protective effect did not occur if the participants received social support from an out-group member during exclusion. This finding is important since it shows effects of exclusion on psychological needs may vary according to group status of social supporters and is discussed in the light of related literature. Putting all the findings together showed that predictions of recent researchers were valid to assume exclusion by the members of the in-group would have more negative effects on the self-esteem needs than the exclusion by the members of the out-group and social support given by an in-group member is more protective against the threat of social exclusion than social support given by an out-group member. More importantly, our research extended past research by showing these assumptions could be applied to long-term exclusion victims.

Key Words: social exclusion, inclusion, partial exclusion, social support, fundamental psychological needs, need threat, Cyberball

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
GRAFİK LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	5
SOSYAL DIŞLANMA.....	5
1.1.Sosyal Dışlanma Kavramı.....	5
1.2.Evrimsel Açıdan Sosyal Dışlanma.....	7
1.3.Dışlanmanın Tespitini Açıklayan Kuramlar	8
1.4.Dışlanmaya Verilen Tepkileri Açıklayan Görüşler.....	10
1.4.1.Bilişsel Yıkım Teorisi ve Duygusal Donukluk Hipotezi.....	11
1.4.2.Sosyal Acı Kuramı ve Acı Örtüşme Teorisi.....	12
1.4.3.Williams'ın İhtiyaç Tehdidi Modeli.....	13
1.4.3.1. Otomatik Tepkiler Evresi	14
1.4.3.1.1. Duygulanımdaki Değişiklikler.....	14
1.4.3.1.2. Temel Psikolojik İhtiyaçlara Yönelik Tehdit.....	15
1.4.3.1.2.1.Ait Olma İhtiyacı.....	15
1.4.3.1.2.2.Olumlu Benlik Değeri İhtiyacı.....	16
1.4.3.1.2.3.Anlamli Varoluş İhtiyacı.....	17
1.4.3.1.2.4.Kontrol İhtiyacı	18
1.4.3.2. Yansıtıcı Evre	18
1.4.3.2.1. Duygusal ve Bilişsel Tepkiler	19
1.4.3.2.2. Davranışsal Tepkiler	20
1.4.3.3. Vazgeçme Evresi	22
2.BÖLÜM	24
GRUP BAĞLAMINDA SOSYAL DIŞLANMA	24

2.1. Sosyal Kimlik Çerçevesinde Açıklamalar	24
2.1.1. Sosyal Kimlik Kuramı ve Kendini Kategorileme Teorisi: Bireysel ve Sosyal Kimliğe Dayalı Dışlanma	25
2.1.2. Maximal Gruplar: Özcülük Yaklaşımı	28
2.2. Gruplar Arası Bağlamda Sosyal Dışlanma	31
2.2.1. Dezavantajlı Grupların Dışlanması: Damgaya (Sosyal Kimliğe) Dayalı Dışlanma	33
2.2.2. Damgaya Dayalı Dışlanmanın Sonuçlarını Açıklayan Görüşler	36
2.2.3. Reddetme-Özdeşim Modeli, Azınlık Grup Özdeşimi ve Değersizleştirme Hipotezi	40
2.3. Grup İçi Bağlamda Sosyal Dışlanma	42
2.3.1. Çoklu-Güdüsel Tepkiler Modeli	43
2.3.2. Damgalanan Gruplarda Grup İçi Dışlanma	45
2.4. Kısmi Dışlanma	48
2.4.1. Dezavantajlı Gruplarda Kısmi Dışlanma	53
3.BÖLÜM	55
CİNSEL YÖNELİM TEMELLİ DAMGALANMAYA DAYALI DIŞLANMA	55
3.1. Kolektif damga: LGBTİ Kimliği	57
3.2. Dışlanma Beklentisi ve Cinsel Yönelime Dayalı Reddedilme Duyarlılığı	58
3.3. İçselleştirilmiş Homofobi	60
3.4. Cinsel Azınlıklar için Kendini Kategorileme ve Azınlık Stresi Teorisi	61
3.5. Araştırmanın Amacı	63
4.BÖLÜM	68
YÖNTEM	69
4.1. Örneklem	69
4.2. Deneysel Gereç Olarak Sanal Top Oyunu (Cyberball)	69
4.3. Veri Toplama Araçları	72
4.3.1. İhtiyaç Tehdidi Ölçeği	73
4.3.2. Değişimleme Kontrolü Soruları	73
4.3.3. Hikayenin İnanılcılığını Değerlendirmeye Yönelik Sorular	74
4.3.4. Sanal Top Ölçeği	74

4.3.5. Demografik Bilgi Formu	75
4.4. Araştırma Deseni.....	75
4.5. Deneysel İşlem	75
4.6. Verilerin Analizi.....	77
5. BÖLÜM	78
BULGULAR.....	78
5.1. Paravan Hikayenin İnandırıcılığına Yönelik İstatistikler.....	78
5.2. Değişimleme Kontrolüne Yönelik Analizler	79
5.3. Dört Temel İhtiyaç Üzerindeki Etkiler	80
5.3.1. Ait Olma İhtiyacı Üzerindeki Etkiler	82
5.3.2. Benlik Değeri İhtiyacı Üzerindeki Etkiler.....	84
5.3.3. Anlamli Varoluş İhtiyacı Üzerindeki Etkiler	87
5.3.4. Kontrol İhtiyacı Üzerindeki Etkiler.....	90
5.4. Duygulanım Üzerindeki Etkiler	93
5.5. Çalışmaya Aynı Grupla Yeniden Katılmaya Yönelik İsteklilik Üzerindeki Etkiler 98	
6. BÖLÜM	101
TARTIŞMA.....	101
6.1. Dahil Eden Oyuncuların Grup Üyeliğine Göre Verilen Tepkiler	102
6.2. Dışlayan Oyuncuların Grup Üyeliğine Göre Verilen Tepkiler	103
6.3. Kısmen Dışlayan Oyuncuların Grup Üyeliğine Göre Verilen Tepkiler.....	104
6.4. Dışlanma, Dahil Edilme ve Kısmi Dışlanmaya Verilen Tepkilerin “İç-Grup” İçin Birbirleriyle Karşılaştırılması:.....	106
6.5. Dışlanma, Dahil Edilme ve Kısmi Dışlanmaya Verilen Tepkilerin “Dış-Grup” İçin Birbirleriyle Karşılaştırılması:.....	107
6.6. Araştırma Bulgularının literatüre Katkıları	108
6.7. Çalışmanın Sınırlılıkları	113
6.8. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler	113
7. KAYNAKLAR DİZİNİ	115
8. EKLER	149
8.1. Ek 1. Bilgilendirilmiş Onam Formu	149
8.2. Ek 2. Paravan Hikaye	151

8.3. Ek 3. İhtiyaç Tehdidi Ölçeği (Dışlanma ve Dahil Edilme Koşulları İçin).....	152
8.4. Ek 4. İhtiyaç Tehdidi Ölçeği (Kısmi Dışlanma Koşulları İçin)	154
8.5. Ek 5. Sanal Top Ölçeği	158
8.6. Ek 6. Demografik Bilgi Formu	161
8.7. Ek 7. Araştırma Bulgularının Tablo Biçiminde Gösterimi	163
TEŞEKKÜR	169
ÖZGEÇMİŞ	170

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Deneysel Koşulların Gösterimi	72
Tablo 2. Paravan Hikayeyi İnandırıcı Bulma Düzeyinin ve Değişimleme Kontrolü Sorularının Dışlanma Durumu Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ..	80
Tablo 3. Temel Psikolojik İhtiyaçların Dışlanma Durumu ve Sanal Oyuncuların Grup Üyeliği Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapmaları.....	81
Tablo 4. Olumlu ve Olumsuz Duygulanım Düzeyinin Dışlanma Durumu ve Sanal Oyuncuların Grup Üyeliği Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapmaları	93
Tablo 5. Deneye Aynı Grupla Yeniden Katılmaya Yönelik İsteklilik Düzeyinin Dışlanma ve Grup üyeliği Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	99

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Deneyin 1.koşulunda oynanan Sanal Top Oyunu'na ait ekran görüntüsü 71

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre Ait Olma İhtiyacı Alt Ölçeği ortalama değerleri	84
Grafik 2. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre Olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyacı alt ölçeği ortalama değerleri	87
Grafik 3. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre Anlamlı Varoluş İhtiyacı Alt Ölçeği ortalama değerleri.....	90
Grafik 4. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre Kontrol İhtiyacı Alt Ölçeği ortalama değerleri	92
Grafik 5. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre ortalama olumlu duygu değerleri.....	96
Grafik 6. Dışlanma ve grup üyeliği koşullarına göre oyun sonrası ortalama olumsuz duygu değerleri	98
Grafik 7. Dışlanma durumu ve grup üyeliği koşullarına göre, aynı grupla oyuna yeniden katılma isteği ortalama değerleri.....	100

GİRİŞ

İnsanların diğerleri tarafından fark edilme, kabul edilme ve nihayetinde bir gruba ait olmaya yönelik arzuları uzun yıllardan beri kuramcı ve araştırmacıların ilgi alanında olmuştur. Evrimsel yaklaşımlarda sosyal canlıların gruplar halinde yaşayacak şekildeki evrimine ve sosyal bağların sağ kalmayı sağlamaktaki adaptif rolüne odaklanılırken, sosyal kimlik yaklaşımlarında grubun sosyal kimliği şekillendirme ve desteklemekteki rolüne odaklanıldığı görülmektedir. Zamanla kalıcı ilişkilere ve bir grubun üyesi olmaya duyulan güçlü ihtiyaç ait olma ihtiyacı olarak tanımlanmış ve sosyal bilimcilerin hemfikir olabildikleri nadir konulardan biri haline gelmiştir (Baumeister ve Leary, 1995).

Ait olma ihtiyacının, sosyal dışlanma (bir grup ya da birey tarafından görmezden gelinme) ve reddedilme (etkileşimde bulunmak istenmediğinin söylenmesi ya da ima edilmesi) durumlarında tehdit edildiği, dışlanma ve reddedilme deneyimlerinin bu nedenle oldukça etkili olduğu konusunda literatürde fikir birliği vardır (örn. MacDonald ve ark, 2005; Williams, 2007). Yine de sosyal dışlanmanın sonuçları aidiyetin tehlikede olduğunu işaret etmesiyle sınırlı değildir. Dışlanma ve reddedilmenin etkileri son 20 yılda artan bir ilgiyle araştırma konusu edilmiş; çeşitli bilişsel, duygusal, davranışsal ve fiziksel etkiler ortaya konmuş ve bu etkilerle baş etmeye yönelik kullanılan stratejiler bildirilmiştir. Kuramsal alanda ise dışlanmanın etkileri ve ortaya çıkardığı tepkiler çeşitli modellerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modellerden öne çıkanlar Baumeister ve arkadaşlarının (2002) Bilişsel Yıkım Teorisi; DeWall, Twenge, Gitter ve Baumeister'ın (2009) Duygusal Donukluk Teorisi; Macdonald ve Leary'nin (2005) Sosyal Acı kuramları ve Williams'ın (2007) İhtiyaç Tehdidi Modelidir. Bu çalışmanın da çerçevesini oluşturan İhtiyaç Tehdidi Modeli'nde Kipling D. Williams, sosyal dışlanmaya verilen tepkilerin üç evrede incelenmesini önermiştir. Bu evrelerin ilki olan otomatik tepkiler evresi anlık bir sosyal dışlanma deneyiminin yaşandığı esnada ve hemen ardından verilen ilk tepkilerin görüldüğü evredir. Bazı kuramcılar bu evrede tepkisiz kalınacağını [örn. duygusal donukluk kuramı (Dewall, Twenge ve ark, 2009)] öne sürmüşlerse de Williams ve alanda öncü olan kimi araştırmacılar ilk evrede temel psikolojik ihtiyaçlara yönelik tehdit algısı, sosyal acı ve olumsuz duygulanım gözlendiği konusunda birbirlerini destekleyen bulgular sunmuşlardır. Bahsedildiği üzere ait olma ihtiyacı, sosyal dışlanma sonucunda tehdit edilen ilk temel psikolojik ihtiyaçtır ve bunun nedeni dışlanmanın doğası gereği kişiye artık diğerlerine bağlı

olmadığını işaret etmesidir (Zadro ve ark, 2004; Williams, 2007). Temel psikolojik ihtiyaçlardan bir diğeri olan olumlu benlik değeri ihtiyacı, dışlanma mağdurunun dışlanmasının nedenini kendinde bir eksiklik olmasına ya da sosyal açıdan değersiz oluşuna atfetmesiyle tehdit edilir (Leary, 1990; Leary ve ark, 1995; Williams ve ark, 2000; Sommer ve Baumeister, 2002; Zadro ve ark, 2004). Dışlanıyor olmanın kişiye kendini görünmezmiş gibi hissettirmesi ve bunun da kişinin varlığının bir anlamı olmadığını işaret etmesinden dolayı anlamı varoluş ihtiyacı tehdit edilir (Zadro ve ark, 2004; Williams, 2007). Son olarak, dışlanma mağduru kendini dışlayan kişi ya da kişilere erişim fırsatı bulamayarak durumunu tartışamaz ve bu nedenle direkt olarak etkileşimin, dolaylı olarak da kendi hayatının kontrolünün elinden kaydığını hissetmesiyle (Williams, 2009) birlikte kontrol ihtiyacının tehdit edildiğini algılar (Williams, Shore ve Grahe, 1998; Zadro ve ark, 2004; Eck ve ark, 2017). Temel psikolojik ihtiyaçların tehdit edilmesiyle birlikte olumsuz duygulanım düzeyinde yükselme (Williams ve ark, 2000) ve psikolojik iyi oluşta düşüş (Leary, 1990; Branscombe ve ark, 2012) gözlenir.

Otomatik tepkiler evresini takip eden yansıtıcı evre, dışlanma tecrübesinin ilk şokunun atlatıldıktan sonra dışlanmanın acısıyla baş etme becerilerinin ortaya konmaya başlandığı evredir. Son evre olan vazgeçme evresi ise uzun süre boyunca sosyal dışlanmaya maruz kalan kişilerin artık dışlanmayla baş etme becerilerinin zayıfladığı, temel psikolojik ihtiyaçların tatmini için bir yol bulunamadıysa olumsuz duygulanımın kalıcı hale geldiği ve sağlık sorunlarının (Kiecolt-Glaser ve ark, 1984) yanı sıra intihar eğilimi (Maras ve ark, 2013), yeme bozuklukları (Williams ve Carter-Sowell, 2009), depresyon (Bernard, Gebauer ve Maio, 2006) gibi süreklilik arz eden sorunların görüldüğü dönemdir.

Dışlanma ve dahil edilme olgularının yanı sıra Williams ve Sommer (1997) bir ya da birkaç kişi tarafından dahil edilirken bir ya da birkaç kişi tarafından dışlanmayı ifade eden “kısmi dışlanma (partial ostracism)” olgusunu literatüre tanıtmışlardır. Sanal Top Oyunu paradigması (Williams ve ark, 2000) ve benzeri bireyler arası dışlanma paradigmaları hem dışlayan hem de dahil edenin bir arada bulunduğu koşulların etkisini inceleyebilme imkanı elde edilmiş; ancak yapılan az sayıdaki kısmi dışlanma çalışmalarında birbirleriyle tutarsız bulgular elde edilebilmiştir. Çalışmalar, aynı anda hem dışlanıp hem dahil edilen kişinin kendisini dahil edeni fark edip etmediği konusunda dahi hemfikir olmadıkları gibi dışlanma esnasında verilen böyle bir sosyal desteğin dışlanmanın acısını azalttığına ya da tam tersi

dışlanmayla başa çıkmayı zorlaştırdığına ilişkin de birbirleriyle zıt nitelikte bulgular ortaya koymuşlardır.

Dışlanma çalışmalarında olduğu gibi kısmi dışlanma çalışmalarında da sosyal kimliğin etkisinin göz ardı edildiği görülmektedir. Oysaki bireyler arası dışlama kişisel özelliklere dayalı olarak yapılabildiği gibi sosyal kimliğe dayalı olarak da yapılmaktadır (Major ve ark, 2018). Üstelik sosyal kimliğe (damgaya) dayalı dışlama kişisel özelliklere dayalı dışlamaya göre daha sık yapılmaktadır (Kurzban ve Leary, 2001; Williams ve Carter-Sowell, 2009). Kadınlar, ırksal azınlıklar, obezler, psikiyatrik tanı almış kişiler, eşcinseller gibi damgalanmış grupların üyelerinin sosyal kimliklerine dayalı olarak dışlanmalarına verdikleri tepkilerin bireysel kimliğe dayalı dışlanmaya verilen tepkilerden farklı olacağı (Williams ve Carter-Sowell, 2009; Perry ve ark, 2011) literatürde son yıllarda tartışılmaya başlanmış; ancak sosyal kimliğe dayalı tam dışlanma ve kısmi dışlanma deneyimlerine ilişkin deneysel çalışmalar ırka ve cinsiyete dayalı dışlanma deneyimleriyle sınırlı kalmıştır. Üstelik bu çalışmalar benzer doğrultuda bulgular da sunamamışlardır. Böylelikle damgalanmış grupların üyelerinin avantajlı statüdeki grup tarafından tam ya da kısmi dışlanmaya verdikleri otomatik tepkiler ile bu tepkilerin derecelerini belirleyen koşullar hakkında soru işaretleri kalmıştır. Literatürdeki bu boşluktan hareketle, bu çalışmada Sanal Top Oyunu paradigması vasıtasıyla erkek eşcinsel katılımcıların kendi gruplarının (iç grup) üyeleri tarafından dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma deneyimleri ile avantajlı grubun (dış grup) üyeleri tarafından dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma deneyimlerinin temel psikolojik ihtiyaç ve duygulanım tepkileri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle sosyal dışlanma kavramı tanıtılacak, evrimsel bakış açısıyla sosyal dışlanmanın işlevini ve sonuçlarını açıklayan kuramlar aktarılacak, sonrasında grup düzeyinde sosyal kimliğe dayalı dışlanma olgusu odağında yapılan tartışmalara ve elde edilen araştırma bulgularına yer verilecektir. Teorik kısım cinsel yönelim temelli damgaya dayalı dışlanmaya özgü literatür bulgularının ortaya konması ve ardından araştırma sorularımızın aktarılmasıyla sonlandırılacaktır. Takip eden bölümlerde Sanal Top Oyunu paradigması vasıtasıyla katılımcıları dışlayan, dahil eden ve kısmi olarak dışlayan sanal oyuncuların grup aidiyetlerinin iç ve dış grup üyeleri olarak değişimlendiği ve bu değişimlemenin katılımcıların temel psikolojik ihtiyaç ve duygulanımları üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği deney ayrıntılarıyla açıklanacaktır. Deneyde edilen bulguların

literatürde öne sürülen kuramlar, geçmiş araştırma bulguları ve yapılan tartışmalar ışığında tartışılmasıyla çalışma sonlandırılacaktır.

1.BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA

1.1.Sosyal Dışlanma Kavramı

Psikoloji alanında ilk zamanlardan itibaren sosyal bağların insan için önemi dile getirilmiştir (örn. Freud, 1930; Maslow, 1968). Son 15 yılın ise sosyal dışlanma olgusunun yoğun bir şekilde incelendiği bir zaman dilimi olduğu ve yapılan çalışmaların odağında sosyal bağların insan için taşıdığı önemin bulunduğu görülmektedir. Neredeyse her araştırmacı ve kuramcı dışlanmaya dair herhangi bir olguyu açıklamadan önce sosyal bağların insan için önemine ve sosyal dışlanmanın bu bağları tehdit edişine değinmeyi gerekli görmüştür. Neticede, insanlar kendileri için hayati önem taşıyan sosyal bağlantılara olan ihtiyaçlarını doyurabilecekleri ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri devam ettirmek için oldukça enerji harcamalarına (Baumeister ve Leary, 1995) rağmen dışlanmak bu bağlantıları tehlikeye atmaktadır (Williams, 2007). Öte yandan dışlanma hayatın pek de kaçınılamayan bir parçasıdır ve her birey bir zaman reddedilme ya da dışlanma deneyimi yaşamaktadır (Major ve Eccleson, 2013).

Williams (2007) dışlanmanın yazılı metinlerde bahsedildiği ilk örneklerini görmek için milattan önce 500 yılının Atina'sına kadar gitmek gerektiğini dile getirir. Atinalıların toplumsal kurallara uymayan kişileri belirli süreler için aforoz edildikleri bilinmektedir. Toplumdan dışlama olgusunun sosyal dışlanma olarak anıldığı ilk çalışmalar ise Batı Avrupa'da yapılan resmi çalışmalar olmuştur (Jehoel-Gijsbers ve Vrooman, 2007). Avrupa Birliği devletleri tarafından desteklenen bu ilk resmi çalışmalarda azınlık olarak adlandırılabilen gruplar belirtilmiş, bu grupların çoğunluğa göre daha kötü olan yaşam şartlarına ve maddi yoksunluklarına odaklanılmıştır. Örneğin, Fransa Sosyal Hareket Birimi sekreteri Rene Lenoir (1974, akt. Silver, 1994; sf. 532) fiziksel engeli olan kişiler, yaşlılar, istismar edilmiş çocuklar, bağımlılar ve bekar ebeveynler gibi grupların toplumun dışlanan kesimleri olduğunu, ayrıca da Fransız toplumunun onda birini oluşturduklarını raporlamıştır. İngiltere'nin Sosyal Dışlanma çalışmaları birimi SEU (1997) ise dışlanan grupların üyelerinin mahrum kaldıkları sosyal, ekonomik ve kültürel imkanlara odaklanmıştır. SEU'nun raporunda sosyal dışlanmaya maruz kalan insanların işsizlik, zayıf mesleki

becerilere sahip olma, düşük gelir elde etme, kötü şartlarda barınma, suç oranı yüksek çevrede yaşama, kötü sağlık koşullarına sahip olma ve dağılmış ailelerden gelme şeklindeki ortak sorunları dile getirilmiştir. 90'lı yıllarda artık sosyal dışlanma meselesinin Avrupa Birliği gündeminde kalıcı bir madde haline gelmesiyle birlikte sosyal dışlanma kavramı gerek resmi gerekse akademik açıdan daha ayrıntılı ve çok boyutlu olarak incelenmeye başlanmıştır (Jehoel-Gijsbers ve Vrooman, 2007).

Görüldüğü üzere sosyal dışlanmaya dair ilk tanımlamalar belirli grupların üyelerinin ekonomik ve sosyal alanlarda dışlanmasını açıklamaya yönelik; yani sosyal kimliğe dayalı dışlanma gerçeğinin ortaya konmasına yöneliktir. Kişinin bireysel olarak anlık dışlanma deneyimlerinden etkilenme biçimi ise son 15 yılda sosyal dışlanmanın deneysel olarak ele alınabilmesini sağlayan paradigmalardan [(örn. Sanal Top Oyunu (*Cyberball*), Yalnız Yaşam Tahmini Paradigması (*Life Alone Paradigm*), tanışma paradigması (*Get Acquainted*)] geliştirilmesiyle yoğun bir şekilde incelenebilmiştir (DeWall, 2013).

Psikolojik dışlanma (ostracism) şeklinde tanımlanmaya başlanan dışlanma olgusu sosyal bilimciler tarafından zamanla geliştirilmiş ve kişi ya da grupların etkileşimden mahrum bırakılmalarına dair farklı kavramlar tanımlanmıştır. Bunlar sosyal reddetme (social rejection), sosyal dışlanma (social exclusion), damgalama (stigmatization), ayrımcılık (discrimination), ayrışma/ tecrit etme (segregation), ötekileştirme (marginalization), sessiz muamele (silent treatment) şeklinde sıralanabilir (Kurzban ve Leary, 2001; Williams, 2007)

¹. Bu kavramlar arasında farklar olmakla birlikte araştırmacıların psikolojik dışlanma (ostracism), sosyal reddetme (rejection) ve sosyal dışlama (exclusion) kavramlarını birbirlerinin yerine kullandıkları görülmektedir.

¹ Fark edilmeme, yok sayılma, reddedilme, gruba kabul edilmeme, grubun dışına atılma, ayrımcılığa uğrama, ötekileştirilme gibi olguların araştırmacılar tarafından dışlanma veya sosyal dışlanma olarak ifade edildiği görülmektedir. Dolayısıyla metin boyunca kişilerin diğer bireyler ya da gruplar tarafından kabul görmemesi olgusundan bahsederken *sosyal dışlanma* ya da sadece *dışlanma* ifadesi kullanılacaktır.

1.2.Evrimsel Açıdan Sosyal Dışlanma

Evrimsel yaklaşımlar için insanın güçlü sosyal bağlar kurmaya ve bu bağları korumaya duydukları yoğun arzunun kaynağında hayatta kalmak için gerekli ihtiyaçların sosyal bağlar yoluyla karşılanacağı beklentisi yatmaktadır (örn. Lancaster, 1986; Baumeister ve Leary, 1995). Baumeister ve Leary (1995), ait olma ihtiyacının evrimsel temellerinin insanların gruplar halinde avcılık yapmalarına, gruplar halinde hayatta kalmayı ve üremeyi sağlamalarına ve böylece iş yükünü paylaşarak birbirlerini korumalarına dayandığını öne sürmüşlerdir. Ne de olsa sosyal ilişkileri güçlü olan sosyal canlıların hayatta kalma ve çoğalma şansları yalnız yaşayanlardan daha fazla olmuştur (Baumeister ve Leary, 1995; Leary, 2001).

Sosyal bağ kurma arzusunun insanın evrimsel geçmişi ışığında açıklanması gibi bu bağları yıkıp geçen sosyal dışlama davranışı da evrimsel temellere dayandırılmaktadır. Farklı dönemlerde ve farklı coğrafi bölgelerdeki insan ve hayvan gruplarında uyumsuz üyenin dışlandığının görülüyor olmasından yola çıkılarak dışlama davranışının evrimsel süreçte adaptif nedenlerle ortaya çıkan bir grup davranışı olduğu düşünülmüştür (Lancaster, 1986; Williams, Chong ve Choi, 2000; Williams, 2007). Arı, kurt, aslan ve primatlar gibi sosyal hayvanların sürülerindeki fiziksel ya da zihinsel bir rahatsızlığı olan veya grubu tehlikeye atabilecek davranışlar sergileyen sürü üyelerini dışladıkları (Gruter ve Masters, 1986; Williams, 2007) bilinmektedir. Hayvanlar uyumsuz üyeyi dışlayarak grubun hayatının tehlikeye atılmasını önlerler ve grup üyelerinin kendi sosyal davranışlarını düzenlemelerini sağlarlar (Lancaster, 1986). İnsan gruplarında dışlamanın işlevinin ne olduğu sorusuna Major ve Eccleson (2005, s.70) şöyle cevap vermişlerdir: dışlama yoluyla hırsızlar ve fiziksel engeli olan bireyler gibi gruba katkıda bulunmadığına inanılan bireyler uzaklaştırılır; hileciler (cheaters) ve hainler (traitors) diğer grup üyelerinin işbirliği kurma çabalarını kasten suistimal ettikleri için dışlanır; eşcinseller ya da farklı dini inançlara sahip olan bireyler grubun sosyalizasyon süreçlerini olumsuz etkiledikleri ve sosyal bir grup halinde yaşamının ön şartı olan normların varlığını tehdit etmemeleri için dışlanır; son olarak da dış grupların üyeleri iç grubun kaynaklara erişimine engel olmaya kalkışabilecekleri için dışlanırlar. Dahası, Major ve Eccleson'un bahsettiği hilecilerin tespiti için Cosmides ve Tooby (1992) hileciyi-tespit etme (*cheater-detection*) şeklinde tanımladıkları sisteminin evrilmiş olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu sistem, evrimsel süreç boyunca hiçbir katkıda bulunmaksızın diğer grup

üyelerinden faydalanan olası hilecileri tespit ederek grubun uyum başarısını artıracak şekilde evrilmek durumunda kalmıştır. Burada bahsedilen hileciler gibi grubun kaynaklarını karşılık vermeden kullanan ve böylece grubun uyum başarısını düşüren bireyler bedavacılar (free-riders) şeklinde ekonomi araştırmalarında dile getirilmiş (örn. Albanese ve Van Fleet, 1985), daha sonraları sosyal psikolojinin de araştırma alanına girmiştir.

Grup için sosyal dışlama davranışının ve birey için sosyal bağlara sahip olmanın uyum başarısını arttırıcı yönünü açıklayan bu görüşlerin yanı sıra sosyal dışlanmaya evrimsel açıdan yaklaşan araştırmacılar tarafından dışlanmanın tespiti ve kişi üzerindeki etkilerini açıklayan birçok kuramsal görüş literatüre tanıtılmıştır. Sosyal dışlanma araştırmalarının çoğunun kuramsal dayanağını oluşturmakta olan bu görüşler bölümün devamında tanıtılmaktadır.

1.3.Dışlanmanın Tespitini Açıklayan Kuramlar

Sosyal canlıların ortaya çıkan dışlanma ihtimallerini sezmeleri sağ kalabilmeleri için elzemdir (Williams, 2007). İnsanın evrimi sürecinde grubu tehlikeye atan bireyi dışlama davranışının yanı sıra dışlanmayı tespit etme becerisinin de evrildiği öne sürülmüştür (Lancaster, 1986; Williams, 2007). Dışlanma ihtimalini erken tespit edebilen birey grubun dışında bırakılmayı önlemek ya da grubun dışında kalmakla başa çıkabilmek için gereken kaynaklarını değerlendirebilecek, gruptan tamamen kovulmadan önce istenmeyen davranışlarını düzeltebilecek (Williams, 2007) ya da hiçbir strateji işe yaramadığında yeni grupların arayışına çıkmak için fırsat bulmuş olacaktır (Williams, 2009). Dışlanacağını sezemeyen birey ise grup halinde yaşamının sağladığı yiyeceğe ulaşma ve yiyeceğini muhafaza etme imkanından, güvende olmaktan ve sosyal yaşamdan mahrum kalarak açlık ya da saldırı sonucu hayatını kaybedebilecektir (Lancaster, 1986). Bu nedenlerle Baumeister ve Leary (1995) dışlanmayı tespit eden özel psikolojik sistemlerin evrilmiş olduğunu öne sürmüşlerdir.

Baumeister ve Leary'nin (1995) dışlanmanın tespiti için evrildiğini dile getirdikleri psikolojik sisteme benzer doğrultuda Williams ve Zadro (2005) da dışlanmayı işaret eden bir alarm mekanizması olan Erken Tespit Sistemi'nin (*Early Detection System*) evrildiğini öne sürmüşlerdir. Williams ve Zadro dışlanma tehlikesinin erken tespit edilmesini, ateşe dokunulduğunda acı duyulmasına benzetirler. Ateşe dokunulduğunda hissedilen acının

ateşten kaçınmayı sağlayacak tepkiler verilmesine fırsat yaratması gibi dışlanmanın erken tespit edilmesi sayesinde dışlanmayı (ve dolayısıyla sosyal acıyı) engellemeyi sağlayacak tepkiler devreye girebilecektir. Dışlanacaklarını sezen bireylerin beyinlerinde fiziksel acıya tepki veren bölgelerde nöral aktivasyon oluştuğunu gösteren çok sayıda araştırma (örn. Lieberman ve Williams, 2003) dışlanma tespit sisteminin evrimsel temellerine kanıt olarak görülmüştür (örn. Williams, 2009).

Williams (2009) için dışlanmanın tespitini sağlayan erken tespit sistemi o kadar gelişmiştir ki zaman zaman dışlanmanın söz konusu olmadığı durumlarda dahi kişinin dışlandığını öngörmesi şeklinde bilişsel bir yanlılık görülebilmektedir. Williams bu görüşünü Aşırı Belirleme Yanlılığı (*Over-Detection Bias*) Modeli ile ifade etmiştir. Modele göre dışlanmaya ilişkin erken mesajların kaçırıldığı hallerde sosyal açıdan izole edilme riski oluşacağından ve böyle bir durumda ödenecek olan bedelin yüksek olacağından dolayı, birey sosyal izolasyon yaşamaktansa aslında olmayan bir dışlanma durumunu var saymış olma riskini göze almaktadır. Williams'ın modelinin Haselton ve Buss'un (2000) Hata Yönetimi Teorisi (*Error Management Theory*) ile benzer doğrultuda olduğu görülmektedir. Hata Yönetimi Teorisine göre yangın alarmlarının var olan bir yangını kaçırmak yerine var olmayan bir yangını tespit etme hatası yapmaya meyilli üretilmeleri gibi insanda da daha az bedeli olan hatayı yapmaya yönelik bilişsel bir yanlılık evrilmiştir. Bu yanlılık hata oranını yükseltebilmekteyse de toplam bedelin düşmesine neden olmaktadır. Williams (2007), erken tespit sisteminin zaman zaman yanlış alarmlar verebilen hata yönetimi sisteminin de devreye girmesine neden olduğunu iddia etmiştir. Böylece hata yönetimi sistemi sayesinde dışlanma durumunun gözden kaçmasındansa hatalı da olsa dışlanma durumlarını tespit etmeye yönelik bilişsel bir yanlılık gösterilmiş olacaktır.

Erken Tespit Sistemi ve dışlanmanın hatalı bir şekilde de olsa tespit edilmesini açıklayan modellere ek olarak, sosyal dışlanma literatüründe karşımıza kişinin sosyal kabul edilirlilik düzeyini değerlendiren ve kabul edilirliliğini arttırmak için gerekli davranışsal düzenlemeleri yapan sistemlerin evrildiğini öne süren kuramlar da çıkmaktadır. Örneğin Leary ve arkadaşlarının (1995) Sosyometre Teorisi'ne (*Sociometer Theory*) göre insanlarda bulunan bir çeşit sosyometre diğerlerinin kendilerine karşı tepkilerini ölçmekte, sosyal iyi oluşa yönelik bir tehdit algılandığında olumsuz duyguları tetiklemekte ve gruba dahil edilmeyi sağlayacak davranışı sergilemesi için kişiyi motive etmektedir. Daha sonraları

Pickett ve Gardner (2005), bireyin bir gruba ait olmaya yönelik ihtiyaçlarının yeme içme gibi temel ihtiyaçlardan biri olduğunu hatırlatarak insanlarda bir tür Sosyal İzleme Sistemi'nin (*Social Monitoring System*) aidiyet duygusunun yeniden tatmin edilmesini sağladığını öne sürmüşlerdir. Bu modele göre, ait olma ihtiyacına yönelik tehditlere karşı evrilen duyarlılık sayesinde aidiyete yönelik bir tehdit algılandığında sosyal ipuçlarına karşı daha hassas olunur, davranışlar gruba uyum sağlayacak şekilde düzenlenir ya da hiçbir strateji işe yaramadığında gruptan uzaklaştırılma kabullenilir ve aidiyet ihtiyacı diğer sosyal ilişkilerle aidiyet ihtiyacı tatmin edilmeye çalışılır. Bu model, benlik değeri ihtiyacının tehdit edildiği durumlarda insanda bulunan bir çeşit alarm sisteminin insana yeniden dahil olması gerektiği sinyallerini gönderdiğini öne sürmesi açısından Leary ve arkadaşlarının (1995) Sosyometre Teorileri ile de uyumludur.

Dışlanmanın tespitini açıklayan modelleri destekleyen çok sayıda araştırma bulgusu dışlanmayı tespit etme mekanizmasının gelişmişliğini ve bireyin dışlanmaya karşı gereken önlemleri alması açısından işlevsel oluşunu ortaya koymaktadır. Örneğin fiziksel acı sonucunda aktivite gözlenen beyin bölgeleriyle dışlanma deneyiminin (sosyal acı) sezilmesi sonucunda aktivite gözlenen beyin bölgelerinin benzer olması (Eisenberger, ve Lieberman, 2004), en belirsiz dışlanma durumlarının dahi tespit edilebilmesi (Williams 2009), insanların sadece kendilerinin değil diğerlerinin dışlanmalarını da tespit etmekte çok becerikli ve hızlı olmaları (Zadro ve ark, 2004) ve dışlanan katılımcıların sosyal kabul işaretlerine daha duyarlı hale gelmeleri (Bernstein ve ark, 2010) dışlanmanın tespitini açıklayan modelleri destekleyen araştırma bulgularındandır.

1.4.Dışlanmaya Verilen Tepkileri Açıklayan Görüşler

İnsanlar diğerlerinin kendilerini nasıl algıladıklarını, nasıl değerlendirdiklerini ve kendileriyle ilgili ne hissettiklerini önemserler (Richman ve Leary, 2009). Buna bağlı olarak diğerleri tarafından ilgi gören, onaylanan ve kabul edilen kişilerin tepkilerinin diğerleri tarafından ilgisizce karşılanan, onaylanmayan ve reddedilen kişilerin tepkilerinden oldukça farklı olacağı iddia edilir (örn. Williams, 2001). Bu fikirlerden hareketle sosyal dışlanmaya evrimsel açıdan yaklaşan birçok kuramcı, reddedilmeyle ilişkili sosyal durumlarda verilen tepkileri açıklamayı amaçlayan kuramlar geliştirmişlerdir. Bu kuramlardan bazıları sosyal dışlanma karşısında tepkisiz kalınacağını iddia ederlerken (örn. Baumeister ve ark, 2002;

Twenge ve ark, 2002); bazıları ilk anda verilen refleks benzeri tepkilere odaklanmış (örn. MacDonald ve Leary, 2005); bazıları da sosyal açıdan olumlu veya olumsuz güdüsel davranışları açıklayan çerçeveler öne sürmüşlerdir (örn. Richman ve Leary, 2009). Kipling D. Williams (2007) ise sosyal dışlanmaya verilen tepkileri ortaya çıkma zamanlarına göre açıklayan bir model öne sürmüştür. İlerleyen kısımlarda dışlanmaya verilen tepkileri açıklayan kuramlar tanıtılacak ve daha ileri görüşler Williams'ın öne sürdüğü model bağlamında ele alınacaktır.

1.4.1.Bilişsel Yıkım Teorisi ve Duygusal Donukluk Hipotezi

Kuramcı ve araştırmacıların zaman zaman dışlanmayla karşılaşılan ilk anda fiziksel bir uyuşmaya benzer bir duygusal uyuşmanın gözleneceğini dile getirdikleri görülmektedir. Baumeister ve arkadaşlarının (2002) Bilişsel Yıkım Teorileri (*cognitive deconstruction*) dışlanmanın bilişsel yıkıma ve dolayısıyla tepkisizliğe neden olduğunu açıklayan kuramların en bilinenlerindendir. Bu model çeşitli fikir ve araştırma bulgularıyla da destek görebilmiştir. Örneğin Twenge, Catanese ve Baumeister (2002), dışlanma deneyiminin kişi için oldukça yıkıcı olduğunu ve bu nedenle kişinin dışlanmasına ilişkin bilgileri işleme stratejilerini yeterli düzeyde yürütemeyeceğini dile getirmişler; Baumeister ve DeWall (2005) ise dışlanmaya maruz bırakılan katılımcıların duygulanım düzeylerinde değişim görülmeişi sosyal dışlanmanın duygusal donukluğa (*emotional numbness*) neden olmasına bağlamışlardır. Son olarak, MacDonald ve Leary (2005) böyle bir duygusal donukluğa kanıt olarak, dışlanan bireylerde görülen duyarsız davranışları göstermişler ve çoğu sosyal hayvanın dışlanma ertesinde fiziksel acıya karşı dahi bir donukluk hali göstererek anestezik bir duruma girdiklerini hatırlatmışlardır. DeWall ve Baumeister (2006) bilişsel yıkım ve duygusal donukluk modellerini destekler doğrultuda sonuçlar ortaya koydukları araştırmalarında, sosyal dışlanma değişimlemesinin katılımcılarda acıya karşı hassasiyeti kaybetmeye neden olduğunu, dışlanma sonrasında katılımcıların acı toleranslarının ciddi ölçüde yükseldiğini görmüşler ve acıya karşı duyarsızlığın beraberinde duygusal duyarsızlığı da getirdiğini bildirmişlerdir. Ek olarak, DeWall ve Baumeister, acıya karşı hassasiyetin azalmasının duygusal tepkilerin ve diğer kişilerin ıstıraplarına karşı duyulan empatik tepkilerin kaybolmasına da neden olduğunu öne sürmüşlerdir. Empatik tepkilerin kaybolduğuna ilişkin

bu bulgu görüldüğü üzere MacDonald ve Leary'nin (2005) dışlanan bireylerde sosyal açıdan duyarsız davranışlar görüldüğüne dair bulgularını destekler niteliktedir.

1.4.2.Sosyal Acı Kuramı ve Acı Örtüşme Teorisi

MacDonald ve Leary'nin (2005) geliştirdiği Sosyal Acı (*Social Pain*) Kuramı ile Eisenberger ve Lieberman'ın (2005) geliştirdiği Acı Örtüşme Teorisine (*Pain Overlap Theory*) göre sosyal acı ile fiziksel acı aynı nörolojik sistemler tarafından tespit edilmektedir. Bu teorilere göre, fiziksel acı ile sosyal acının her ikisi de sağ kalmaya ilişkin tehdit barındırmaktadır ve tek bir sistem her iki acı türünü de tespit ederek acının giderilebilmesi için gereken kaynakların kullanıma sunulmasını sağlamaktadır. Panksepp (1998) de benzer doğrultuda bir açıklama yaparak evrimsel süreçte insanlarda önce fiziksel durum ve tehditlere tepki vermeyi sağlayan nöral ve hormonal sistemlerin evrildiğini, daha sonraları sosyal tehditlere tepki verme görevini halihazırda var olan bu sistemlerin üstlenerek yeni sistemlerin varlığına ihtiyaç duyulmadığını dile getirmiştir. Her üç kuramcıya göre de iki ayrı tespit sisteminin evrilmesi yerine her iki acı türünü tespit eden tek bir sistemin evrilmiş olması evrimsel bir avantaj sağlamaktadır. Sosyal Acı Teorisi'ne göre iki acı türünün benzer nöral sistemleri harekete geçirecek şekilde evrilmesinin bir diğer evrimsel avantajı ise beynin sosyal acı duyduğu anlarda fiziksel acıya benzer tepki vererek dikkati dışlanma tehdidinde odaklaması ve böylece sağ kalmayı tehlikeye atabilecek bir dışlanma durumuna engel olmayı sağlamasıdır (MacDonald ve Leary, 2005).

Dışlanma mağdurları tarafından sosyal ve fiziksel acının benzer bir his olarak bildirildiği ve bu bilgiyle uyumlu olarak her iki acı türünü tespit eden nöral sistemlerin aynı olduğunu gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır (örn. Eisenberger, Lieberman ve Williams, 2003; DeWall, Maner ve Rouby, 2009). Araştırma bulgularına göre beynin fiziksel acı sonucunda aktivite artışı görülen bölgesi ile dışlanma tecrübesi sonucunda aktivite artışı görülen bölgeleri benzerdir (Eisenberger, Lieberman ve Williams, 2003; Novembre ve ark, 2015). Dahası, bu aktivasyon sadece kişinin kendisinin dışlandığı durumlarda değil; başkalarının dışlanmalarını izledikleri durumlarda dahi ortaya çıkacak kadar etkili bulunmuştur (Novembre ve ark, 2015).

Fiziksel ve sosyal acıya tepki veren nöral sistemlerin benzer olduğu bilgisi (örn. Eisenberger, Lieberman ve Williams, 2003; DeWall, Maner ve Rouby, 2009) ile dışlanma

karşısında duyulan sosyal acıya karşı duyarsızlığın gözlemlendiğini öne süren Duygusal Donukluk Teorisi (Baumeister ve DeWall, 2005) birlikte değerlendirildiğinde, sosyal dışlanma sonucunda fiziksel acıya karşı duyarsızlığın da oluşabileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu soruya cevap arayan DeWall ve Baumeister (2006) araştırmalarında sosyal dışlanmanın fiziksel acıya karşı duyarsızlığa neden olduğunu ortaya koymuşlardır. Diğer yandan, Bernstein ve Claypool (2012) dışlanma deneyimi sonucu fiziksel acıya duyarsızlaşmanın görülmesini dışlanmanın şiddetine bağlamış; şiddetli bir sosyal dışlanma deneyimi sonucunda fiziksel acıya karşı duyarsızlığın oluştuğunu ancak daha düşük şiddette bir sosyal dışlanma deneyimi sonucunda ise aksine fiziksel acıya karşı aşırı duyarlılığın oluştuğunu göstermişlerdir.

1.4.3. Williams'ın İhtiyaç Tehdidi Modeli

Sosyal dışlanma literatüründe dışlanmanın ortaya çıkardığı tepkilere ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış ve çoğunlukla birbirini desteklemeyen bulgulara ulaşılsa da yoğun bir bilgi birikimi oluşmuştur. Dışlanma sonrası gözlenen bu tepkilerden bazıları kaygı, üzüntü, kıskançlık ve utanç hislerinde artış (Baumeister ve Tice, 1990), benlik değerinde azalma (Gailliot ve Baumeister, 2007), mantıklı düşünce üretmede düşüş (Twenge ve ark, 2007), öfke (Baumeister ve Tice, 1990; Williams, Shore, ve Grahe, 1998) hafızanın, sosyal yargılamanın ve sosyal davranışın bozulması (DeWall, Twenge ve ark, 2009), antisosyal davranışlar ile kişinin kendine zarar verdiği davranışlardır (Twenge ve ark, 2007).

İnsanların dışlanmanın psikolojik tehdidini duyduktan hemen sonra hissettikleri acıyla çeşitli stratejiler yoluyla baş etmeye çalıştıkları konusunda ise araştırmacılar hemfikir görünmektedir (Williams, 2009). Bu stratejiler olumlu sosyal davranışlarla kendini yeniden beğendirmeye çalışma (Williams, 2009), grupla özdeşleşmeyi arttırma veya başka sosyal bağlantılar kurma (Major ve Eccleston, 2005) olabileceği gibi saldırganlık (Williams, 2009) ya da duygusal veya bilişsel olarak kendini kapatma ve ortamdan uzaklaşma da olabilmektedir (Richman ve Leary, 2009).

Kipling D. Williams (2007), geliştirdiği İhtiyaç Tehdidi Modeli (*Need Threat Model*) ile dışlanmaya verilen tepkilerin, bu tepkilerin ortaya çıkma zamanlarına dayanarak 3 evrede incelenmesini öne sürmüştür. Bunlar otomatik tepkiler evresi (reflexive stage), yansıtıcı evre (reflective stage) ve vazgeçme evresidir (resignation stage). Williams'ın

modeline göre, otomatik tepkiler evresi dışlanma esnasında ya da dışlanmanın hemen ardından gelen birkaç dakikayı içerir ve bu evrede kişi dışlanma koşullarını göz önünde bulundurmada ve henüz baş etme çabalarına girişmeden psikolojik acı ve psikolojik tehdit hisseder. Yansıtıcı evre, otomatik tepkilere göre daha geç ortaya çıkan tepkilerin verildiği dönemdir ve kişi artık daha mantıklı düşünmeye ve tehdit edilen ihtiyaçlarıyla baş etme becerilerini ortaya koymaya başlamıştır. Vazgeçme evresi ise süreklilik arz edecek şekilde dışlamaya maruz kalmanın sonucunda ortaya çıkan tepkilerin verildiği dönemi ifade eder. Bu evrede artık dışlanmayla baş etme becerileri zayıflamış ve psikolojik sorunlar süreklilik kazanmıştır. İhtiyaç Tehdidi Modeli ile ayrı ayrı incelenmesi önerilen bu evreler ilerleyen kısımda ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

1.4.3.1. Otomatik Tepkiler Evresi

Williams (2009), geliştirdiği İhtiyaç Tehdidi Modeli ile dışlanmaya verilen ilk tepkilerin dışlanma esnasında veya dışlanmayı takip eden ilk birkaç dakika içinde, anlık ve refleks benzeri şekilde ortaya çıktığını açıklamıştır. Birçok araştırmacı tarafından üzerinde durulan bu evrede fiziksel ağrıya benzer şekilde tanımlanan sosyal acı duyumu ve duygusal tepkilerin (öfke ve üzüntü gibi) ortaya çıktığı; ayrıca temel psikolojik ihtiyaçların (ait olma ihtiyacı, olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyacı, anlamı varoluş ihtiyacı ve kontrol ihtiyacının) tehdit edildiği gözlenmiştir (Baumeister ve Tice, 1990; Williams, Cheung, Choi, 2000; Leary, 2001; Eisenberger ve ark, 2003; Warburton ve ark, 2006; Hutchison ve ark, 2007; Williams, 2009). Önceki kısımlarda Sosyal Acı Kuramı ve Acı Örtüşme Teorisi ile dışlanmanın neden olduğu acı duyumu ayrıntılı olarak açıklanmıştı. Bu kısımda ise duygulanımda görülen değişimler ve temel psikolojik ihtiyaçlara yönelik tehdidin üzerinde durulacaktır.

1.4.3.1.1. Duygulanımdaki Değişiklikler

Kişinin bir gruba ait olduğuna dair hissinin artmasıyla olumlu duygulanımın yükseldiği; ait olma hissinin azalmasıyla ise olumsuz duygulanımın yükseldiği bilinmektedir (Lakin ve Chartrand, 2005). Dolayısıyla aidiyet hissinin yok eden sosyal dışlanma deneyimi de olumlu duygulanımın düşmesine ve olumsuz duygulanımın yükselmesine neden olmaktadır (Williams, Cheung, Choi, 2000; Smith ve Williams, 2004; Zadro ve ark, 2004;

Warburton ve ark, 2006; Williams, 2009). Dışlanma deneyimine verilen ilk duygulanım tepkileri çaresizlik, üzüntü, hayal kırıklığı, kıskançlık, utanç, öfke (Baumeister ve Tice, 1990; Williams, Cheung, Choi, 2000; Leary, 2001); yaşam tatmininde düşüş, yaşamının anlamsız olduğunu düşünme, umutsuzluk (Williams, Cheung, Choi, 2000; Smith ve Williams, 2004; Zadro, Williams ve Richardson, 2004; Gonsalkore ve Williams, 2007); psikolojik uyumun azalması (Hutchison ve ark, 2007); psikolojik sıkıntı ve kaygı (Baumeister ve Tice, 1990; Williams, 2009) şeklinde bildirilmiştir.

Sosyal dışlanma sonrasında olumsuz duygulanımın yükseleceğini ve olumlu duygulanımın düşeceğini öne süren araştırmacıların sayıca çokluğuna rağmen duygulanımda herhangi bir değişimin görülmeyeceğini öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır (örn. Baumeister ve DeWall, 2005; DeWall, Maner ve Rouby, 2009). Ayrıca dışlanmanın duygulanımda bir değişikliğe yol açmayacağı görüşü, hatırlanacağı üzere daha önce açıklanan Duygusal Donukluk Hipotezi (Baumeister, Brewer ve ark, 2007) ile de aynı doğrultudadır.

1.4.3.1.2. Temel Psikolojik İhtiyaçlara Yönelik Tehdit

İnsanlar bir gruba aidiyet duyma hissini (Baumeister ve Leary, 1995), olumlu benlik değerine sahip olmayı (Steele, 1988), kendi hayatları ve çevreleri üzerinde kontrole sahip oldukları algısını (Seligman, 1975) ve anlamlı bir varoluşa sahip olduklarına dair inançlarını korumaya ve arttırmaya ihtiyaç duyarlar (Greenberg ve ark, 1986). Bu ihtiyaçlar birbirleriyle yüksek düzeyde ilişkilidirler ve her birinin tatmin edilmesi kişinin iyi oluşu için önem arz eder (Williams ve Zadro, 2005). Öte yandan, sosyal dışlanmanın bu ihtiyaçların tatmin edilmesini engelleme gücü oldukça yüksektir (Williams, 2007).

İlerleyen kısımda, Williams'ın İhtiyaç Tehdidi Modeli'nde (2007) bahsedilen temel psikolojik ihtiyaçlar ve sosyal dışlanmanın bu ihtiyaçlar üzerindeki tehdidi ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

1.4.3.1.2.1. Ait Olma İhtiyacı

Daha önceki kısımlarda değinildiği gibi, insanların bir gruba dahil olma arzularının altında öncelikle hayatta kalma başarısını artırma amacı yatmaktadır (Williams, 2009). Baumeister ve Leary'e (1995) göre insanlar daha güçlü bir ait olma ihtiyacına sahip olmaları

ve reddedilmekten daha olumsuz etkilenmeleri açısından diğer sosyal canlılardan farklılaşmışlardır ve aynı araştırmacılara göre, bu ihtiyaç insanın davranışlarının çoğunun altında yatan motivasyon kaynağı olacak kadar önemlidir. Benzer şekilde Maslow’a (1943) göre ait olma ihtiyacı, tatmin edilmediği durumlarda yalnızlık, sosyal kaygı ve depresyonun yanı sıra birçok ağır psikopatolojik rahatsızlığın temelinde yatacak kadar etkili bir psikolojik ihtiyaçtır. Ait olma ihtiyacının bu kadar temel bir ihtiyaç olmasının bir diğer nedeni Bernstein ve arkadaşlarına (2010) göre, aidiyet gruplarının sosyal kimliği şekillendirmede önemli role sahip olmasına dayanmaktadır. Richman ve Leary (2009) de benzer şekilde insanların kendilerini ait hissettikleri grupla özdeşim kurduklarını göz önünde bulundurmuşlar ve aidiyet hissine özdeşim kaynağı sunmasından dolayı ihtiyaç duyulduğunu dile getirmişlerdir.

Sosyal dışlanma ise aidiyete dair işaretleri ortadan kaldırmaktadır (Leary, 2001). Leary (2001, s.30): “Dışlama basit bir anlaşmazlık ya da kişiye eksiklerini gösterme yolu değildir. Dışlama hedefteki kişiyle olan bağın varlığının kesin bir şekilde reddedilmesidir” der. Diğerleri tarafından fark edilmeme, fark edilip de bir yanıt alamama ya da diğerleriyle birliktelik halinde olamama durumları kişiye kendisiyle diğerleri arasında bir ayrılık ve bir kopma olduğunu işaret etmekte ve bu nedenle ait olma ihtiyacını ve nihayetinde iyi oluşu tehdit etmektedir (Leary, 2001; Williams, 2009).

1.4.3.1.2.2. Olumlu Benlik Değeri İhtiyacı

Williams’ın (2007) dışlanma sonrası tehdit edildiğini öne sürdüğü ikinci temel psikolojik ihtiyaç, olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyacıdır. Olumlu benlik değeri sosyal benlik değerini, yani kişinin diğerleri tarafından değerinin anlaşıldığına yönelik inancını ifade eder (Williams ve Zadro, 2005). Dolayısıyla kişinin olumlu benlik değerinin düzeyi diğerlerinin kendine yönelik değerlendirmelerini ne kadar içselleştirdiğine bağlıdır (Crocker ve Major, 1989). Olumlu benlik değerine sahip olmaya duyulan ihtiyaç ise Greenberg ve arkadaşlarına (1986) göre, insanların kendilerini “iyi” olarak, kendi davranışlarını da “ahlaki ve meşru” olarak tanımlamaya duydukları ihtiyaçtır. Olumlu benlik değerine sahip olmaya yönelik ihtiyacı tanımlayan bu araştırmacılardan önce Maslow (1943), toplumdaki her bir bireyin (az sayıda patolojik istisnalar hariç) kendini olumlu bir şekilde değerlendirmeye ve bu değerlendirmeyi dengeli ve tutarlı bir biçimde süreklilik arz edecek şekilde yapmaya ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir. Maslow’a göre bu ihtiyaç kendine saygı

duyma ve hem kendine hem de başkalarına güvenme ihtiyacından kaynaklanır; çünkü ancak yüksek bir benlik değeri ile kişi kendine saygı duyabilir ve hem kendine hem de başkalarına güvenebilir.

Sosyal dışlanma ise kişinin dahil edilmeye değer olmadığına inanmasına yol açmaktadır (Leary ve ark, 1995). Sosyal dışlanmanın kişiyi dahil edilmeye değer olmadığına inandırmasının nedenlerinden biri dışlamanın genellikle sessizce ve kişiye neden dışlandığının açıklanmadan yapılıyor olmasıdır (Williams, 2009). Williams'a (2009) göre dışlanan birey dışlanmasının nedenlerine dair kendince açıklamalar yapmaya çalışacaktır ve genellikle de bu nedenler kendinde hata bulacağı şekillerde (kendi uygunsuz davranışları, kötülüğü, bencilliği vb) olacaktır. Sonuç olarak, kişinin dışlanmasını çevresel faktörlere değil de kişisel özelliklerine atfetmesi olumlu benlik değerini tehdit edecektir (Baumeister ve Leary, 1995). Bu ihtiyacın tehdit edilmesi neticesinde ise kişide değersizlik, zayıflık ve çaresizlik duyguları görülmektedir (Maslow, 1943).

1.4.3.1.2.3. Anlamlı Varoluş İhtiyacı

Dışlamanın doğasında dışlanan kişiyi görmezden gelme ve yok sayma vardır ki bu deneyimler de kişiye fark edilmeye değer olmadığı, göze çarpmadığı ya da var olduğunun kabullenilmediğini göstermektedir (Williams, 2007). Williams'a (2009) göre, yok sayılmak kişinin anlamlı bir varoluşa sahip olduğuna dair inancını tehdit etmektedir. Kimi yazarlar, dışlanmanın kişiye yok olması halinde neler yaşanacağına dair bir sahne sunduğunu ve bu şekilde anlamlı varoluş ihtiyacını tehdit ettiğini dile getirirlerken (Williams ve Zadro, 2005); kimisi de dışlanmanın kişiye ölümünün, yani gerçekten yok olmasının sonuçlarını göstererek anlamlı varoluş ihtiyacını tehdit ettiğini aktarmışlardır (Case ve Williams, 2004).

Williams (2009), sosyal dışlanmanın anlamlı varoluş ihtiyacı üzerindeki olumsuz etkisini ifade edebilmek için sosyal dışlanma ile tartışma ve kavga durumlarını kıyaslamıştır. Sosyal dışlanmanın aksine sözlü bir tartışma ya da kavgada ölümü hatırlatma ve dehşet yaratma gibi bir özellik yoktur çünkü tartışma ya da kavgada gerçek bir tartışma yaşanıyor ya da şiddet uygulanıyor ve bunlar da yok olmanın değil, var olmanın göstergeleridir (Williams, 2009).

Anlamlı varoluş ihtiyacının ait olma, olumlu benlik değerine sahip olma ve kontrol ihtiyaçlarıyla ilişkili bulunmasından (Branscombe, Schmitt ve Harvey, 1999; Williams,

2009) dolayı, sosyal dışlanmanın diğer üç ihtiyacı tehdit ederek anlamlı varoluş ihtiyacını dolaylı yoldan tehdit edilebileceği de eklenmiştir (Branscombe ve arkadaşları, 1999).

1.4.3.1.2.4.Kontrol İhtiyacı

Sosyal dışlanma sonucu tehdit edilen dördüncü temel psikolojik ihtiyaç, kontrol ihtiyacıdır (Ruggiero ve Taylor, 1997; Williams, 2009). Bu ihtiyaç, kişinin çevresi üzerinde bir kontrole sahip olduğuna inanmaya dair ihtiyacını ifade etmektedir (Seligman, 1975). Kontrol ihtiyacının temelinde insanların kendi hareketleri ile bu hareketlerin sonuçları arasındaki ilişkiyi bilmeye yönelik arzuları yatar (Depret ve Fiske, 1993).

Sosyal dışlanma kişinin sosyal çevresi üzerinde kontrole sahip olduğu algısını yıkmaktadır; çünkü dışlanan kişi artık kendini dışlayan kaynağa erişim fırsatı bulamamakta, kendini dışlayan kişi ya da kişilerle durumunu tartışmamakta ve artık kendini dışlayanlarla olan etkileşimin kontrolünü kaybettiğini görmektedir (Williams, 2009). Dışlanan kişinin kontrolü kaybetmesiyle etkileşimi kontrol etme gücü artık dışlamaya katılanların eline geçmiştir (Leary, 2001, s. 31). Sosyal dışlanmanın kontrol ihtiyacı üzerindeki olumsuz etkisinin gücünü Williams (2009, s. 289) şöyle açıklamıştır:

“Fiziksel bir kavgada tarafların diğerine vurma, kendini savunma ya da kavgadan kaçma gibi seçenekleri vardır. Tartışma durumunda ise kişi tartışmayı daha da alevlendirme veya sakinleştirme gücünü elinde tutar, hatta tartışmaya yeni konular getirebilir. Tartışmada taraflar etkileşimi sonlandırabilirlerken, dışlanma durumunda kişi kendini dışlayanlara sesini ulaştıramamakta ve böylece kontrolü elinde tuttuğu hissini kaybetmektedir. Dışlanma, bir duvarla muhatap oluyormuş gibi hissettirmektedir.”

1.4.3.2. Yansıtıcı Evre

İhtiyaç Tehdidi Modeli'nde, sosyal dışlanma esnasında ve hemen ertesinde görülen tepkilere göre daha geç ortaya çıkan tepkilerin verildiği dönem "yansıtıcı evre (reflective stage)" olarak adlandırılmıştır (Williams, 2007). Bu evre, kişinin dışlanma deneyimini değerlendirmeye, anlamlandırmaya ve bu deneyimin önemini kavramaya başladığı evredir. Modele göre bu evrede kişi duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkiler vermenin yanı sıra tehdit

edilen temel psikolojik ihtiyaçlarını telafi edebilmek için gereken ba etme becerilerini de göstermeye ancak başlamıştır.

1.4.3.2.1. Duygusal ve Bilişsel Tepkiler

Sosyal dışlanma kişiye grubunun sağladığı sosyal destek alma, bilgi edinme, sosyal bağlantılar kurma gibi imkanlardan mahrum etmektedir (Williams, 2009). Bu nedenlerle dışlanmanın üzerinden geçen kısa süre içerisinde öz-yeterlilik düşer (Aron ve Aron, 2000), kişinin dışlandığı grup haricinde kalan diğer kişiler ya da gruplar tarafından isteneceğine dair şüpheleri oluşur (McLaughlin- Volpe ve ark, 2005, s.118); kaygı, üzüntü, kıskançlık ve utanç duyguları ortaya çıkar (Baumeister ve Tice, 1990), olumlu benlik değeri zarar görür (Baumeister ve Leary, 1995), yalnızlık hissi artar (Peplau ve Perlman, 1982; Baumeister ve Tice, 1990); fke duygusunda artış olur (Baumeister ve Tice, 1990; Williams, Shore ve Grahe, 1998) ve depresif duygulanım gözlenir (Williams, 2009).

Öte yandan, dışlanmanın üzerinden geçen kısa süre içinde verilen duygusal tepkilerin çeşitli bilişsel süreçler tarafından düzenlendiğini gösteren araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Lau ve arkadaşları (2009), dışlanan kişilerden dışlanma deneyimlerini üçüncü bir kişinin gözünden değerlendirmeleri istendiği takdirde temel psikolojik ihtiyaçların daha az tehdit edildiğini görmüşlerdir. Swim ve Williams (2008) ile Wesselman ve arkadaşları (2013), dışlanma deneyimine dair tekrarlayan olumsuz öz-derin düşüncelerin (ruminasyon) daha yüksek düzeyde psikolojik strese ve psikolojik iyileşmenin gecikmesine neden olduğunu bildirmişlerdir. Zadro, Boland ve Richardson (2006) yüksek ve düşük sosyal kaygılı katılımcıların dışlanma karşısında gösterdikleri otomatik tepkilerin benzer olduğunu ancak sosyal kaygısı yüksek olan katılımcıların ihtiyaçlarının iyileşmesinin biraz daha fazla zaman aldığını görmüşlerdir. Aynı araştırmacılar, sosyal kaygısı yüksek olan katılımcıların iyileşmelerinin gecikmesini dışlanma sonrası ruminasyona devam etmelerine bağlamışlardır.

Sosyal dışlanmanın üzerinden geçen kısa süre içinde görülen bilişsel tepkiler ise; yönetici işlev becerilerinin tükenmesi ve kontrollü bilişsel süreçlerin sekteye uğraması (Baumesiter, Twenge ve Nuss, 2002), kendini düzenlemenin bozulması (Baumeister ve Dewall, 2005), hafızanın ve sosyal yargılama becerilerinin zarar görmesi (DeWall, Twenge ve ark, 2009) ve mantıklı düşünce üretmenin zorlaşması (Twenge ve ark, 2007) şeklinde-dir.

1.4.3.2.2. Davranışsal Tepkiler

Dışlanmanın üstünden geçen kısa zaman içinde verilen davranışsal tepkiler; olumsuz sosyal (antisosyal) davranışlar, olumlu sosyal (prososyal) davranışlar ve sosyal kaçınmacı (socially avoidant) davranışlar olarak gruplandırılabilir (Richman ve Leary, 2009).

Sosyal dışlanmanın kişide duygusal hissizlik yaratmasının, bilişsel açıdan fazla yüklenmeye neden olmasının ve kişinin kendini ayarlama becerilerini bozarak (Baumeister, Twenge, ve Ciarocco, 2003) mantıksız, tutarsız ve kendine zarar verici sosyal davranışlara yol açmasının (Twenge ve ark, 2007) sonucunda insanların saldırganlaştıkları araştırmacılar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Örneğin, Twenge ve arkadaşları (2007), dışlanma sonrası katılımcıların daha az bağışta bulunduklarını ve diğer katılımcılarla iş birliği yapmak istemediklerini göstererek sosyal dışlanmanın olumsuz sosyal davranışa neden olacağını öne sürmüşlerdir. Bir başka araştırmada, dışlanma sonrasında katılımcılarının saldırgan ve belirsiz kelimeleri birbirlerine benzer şekilde değerlendirdikleri, kelime doldurma görevlerinde boşlukları saldırganlığı ifade eden kelimelerle doldukları ve diğer kişilerin belirsiz davranışlarını dahi düşmanca buldukları bildirilmiştir (DeWall, Twenge ve ark, 2009).

Sosyal dışlanmanın saldırgan davranışlara yol açmasının nedeni Twenge ve arkadaşlarına (2007) göre, dışlanma ile birlikte kişiyi bencil ve agresif olmaktan alıkoyan sıradan sosyal sınırların ortadan kalkmasıdır. Baumeister ve Dewall (2005) ise dışlanmanın saldırgan davranışa neden olmasını bilişsel becerilerin ve özellikle kendini ayarlama becerisinin zayıflamasına bağlamışlardır. Diğer bazı araştırmacılar dışlanmayla birlikte ait olma ihtiyacının tehdit edilmesinin bireylerde yarattığı öfkeyi saldırganlığın nedeni olarak görmüş ve dahası bu öfkenin dışlamaya katılmayan insanlara yönelebilecek kadar güçlü olduğunu eklemişlerdir (örn. Baumeister ve Tice, 1990; Williams ve ark, 1998; Warburton ve ark, 2006; Twenge ve arkadaşları, 2007). Warburton, Williams ve Cairns (2006), dışlanma sonrasında kişinin olumlu ya da olumsuz sosyal tepkileri neye göre verdiklerine ilişkin araştırmaların henüz yeterli seviyede olmadığını dile getirmişler de çeşitli araştırmalarda dışlanmaya verilen olumsuz sosyal davranışların erkeklerde (Kandemir, 2011), narsisistlerde (Twenge ve Campbell, 2003); reddedilme duyarlılığı yüksek olan kişilerde (Ayduk ve arkadaşları, 2008); aidiyet hissi sağlayan bir iç gruptan yoksun olan kişilerde (Greenaway

ve ark, 2015) ve dışlanmalarını adil olarak görmeyen kişilerde (Richman ve Leary, 2009) daha yüksek düzeyde görüldüğünü bildirilmiştir.

Sosyal dışlanma araştırmaları arasında dışlanmanın olumlu sosyal (prososyal) davranışa neden olabileceğini iddia eden çalışmalara da rastlanılmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere bazı çalışmalar dışlanmanın olumlu sosyal davranışları azalttığını bildirirlerken (örn. Twenge ve ark, 2007; DeWall, Twenge ve ark, 2009), diğerleri dışlanmanın olumlu sosyal davranışları arttırdığını (örn. Pickett ve ark, 2004; Maner ve ark, 2007) göstermişlerdir. Örneğin, Maner ve arkadaşları (2007) dışlanan kişilerin diğerleriyle birlikte yeniden çalışmaya daha çok istek gösterdiklerini, yeni sosyal bağlantılar kurmaya ve yeni insanlar üzerinde iyi bir izlenim bırakmaya daha motive göründüklerini aktarmışlardır. Bir diğer çalışmada, dışlanan katılımcılarının dahil edilme işaretlerine karşı hassaslaştıklarını gözlenmiştir (DeWall, Maner ve ark, 2009). Leary (2001, s. 48), kontrol grubuyla karşılaştırdıkları katılımcılarının kendilerini dışlayanları kendilerine daha benzer gördüklerini aktarmıştır.

Sosyal dışlanmanın olumlu sosyal davranışta artışa neden olması, Williams'a (2009) göre olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyacı ve ait olma ihtiyacının tehdit altında olduğu durumlarda kişilerin sosyal kabul edilirliliklerini arttırmaya motive olmalarından kaynaklanır. DeWall, Maner ve arkadaşları (2009) ise dışlanma sonrası kişilerin sosyal tercihlerinin, dikkatlerinin, sosyal olaylara yönelik hafızalarının ve yargılarının bozulan sosyal bağlantıları tamir etmeye yönelmesinin olumlu sosyal davranışın temelinde yatan sebep olduğunu öne sürmüşlerdir. Lakin ve Chartrand (2003) da benzer şekilde dışlanan kişilerin olumlu sosyal davranışlar göstermelerinin nedenini, dışlanmanın kendini beğendirme ve sosyal itaatkarlık (*social servility*) eğilimini tetiklemesine bağlamışlardır. Sosyal itaatkarlık, dahil edilme amacıyla kendini beğendirme çabasıdır ve kendini beğendirmenin yolları da bilinçli olmaksızın grup üyelerini taklit etme (nonconscious mimicry), grup amaçlarını gerçekleştirebilmek uğruna diğerlerinden daha çok çaba sarf etme, grup normlarına uyum gösterme çabaları ve davranışsal olarak dışadönük olmaktır. Benzer şekilde, Gomez ve arkadaşları (2011) dışlanma sonrasında olumlu sosyal davranışın artmasını, dışlanmayla tehdit edilen ait olma ihtiyacını telafi etmeyi arzulayan kişilerin kendi gruplarına sadakatlerini arttırmalarına bağlamışlardır.

Dışlanma sonrasında sosyal açıdan olumlu tepkiler vermeyi belirleyen çeşitli kişisel ve durumsal etkenler de gösterilmiştir. Örneğin, bir çalışmada kişilik özelliklerinden yumuşak başlılık boyutunda yüksek olan insanların sosyal dışlanma sonrasında sosyal açıdan olumlu tepkiler verdiklerini görülmüştür (Richman ve Leary, 2009). Başka bir çalışmada, reddedilme duyarlılığı yüksek olan kişilerin yeniden bağlantı kurma fırsatı tanındığı takdirde sosyal açıdan olumlu davranışlar sergilediklerini bildirilmiştir (Maner ve ark, 2007). Bernstein ve arkadaşları (2010), dışlanan katılımcılarından benlik değeri ihtiyacı daha çok tehdit edilenlerin yeni bağlantılar kurmaya daha istekli olduklarını gözlemişlerdir. Dışlanma sonrasında sosyal açıdan olumlu tepkiler vermeye neden olan durumsal değişkenler ise gruba yeniden dahil olma şansının verilmesi (Sommer ve Rubin, 2005) ve daha ödüllendirici alternatif ilişkiler kurma şansına sahip olunmaması olarak bildirilmiştir (Thibault ve Kelley, 1959).

Son olarak, Richman ve Leary (2009) dışlanan kişilerin daha fazla sosyal etkileşim kurmaktan vazgeçmeleri nedeniyle sosyal kaçınmacı tepkiler verebileceklerini dile getirmişlerdir. Richman ve Leary'e göre insanlar eğer dışlanmalarının süreklilik arz edeceğini düşünürlerse, Thibault ve Kelley'e (1959) göre ise çıkarları için daha uygun olan alternatif ilişkiler kurma imkanı görüyorlarsa, kendilerini dışlayan gruplarla ya da kişilerle ilişkilerine son vermeyi tercih edebilirler. Ayrıca, reddedilme sonrasında olumlu benlik değeri düşük olan katılımcıların kendilerini değersiz hissettikleri ve sosyal etkileşimden kaçındıkları da bildirmiştir (Sommer ve Baumeister, 2002).

1.4.3.3. Vazgeçme Evresi

İhtiyaç Tehdidi Modeli'ne göre süreklilik arz edecek şekilde sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler uzun zaman psikolojik acı çekmiş ve temel psikolojik ihtiyaçlarının tehdit edilmesiyle başa çıkmak zorunda kalmışlardır (Williams, 2007). Bu kişiler zaman zaman temel psikolojik ihtiyaçlarını telafi etmeye çalışmışsalar da uzun süre boyunca baş etme mekanizmalarını sürdürememiş ve nihayetinde bu becerileri zayıflamıştır. Eğer kişi bu süreçte temel ihtiyaçlarını tatmin edecek bir yol bulamamışsa depresyon, çaresizlik ve değersizlik duygularıyla birlikte toplumdan kopabilecektir (Williams, 2009). Williams bu nedenle uzun süreli dışlanmanın sonuçlarının ele alındığı evreyi teslim olma/ vazgeçme evresi (resignation stage) olarak tanımlamıştır.

Uzun süreli dışlanmaya genellikle ırk, cinsiyet ya da cinsel yönelim gibi özelliklere dayalı olarak damgalanan grupların bireyleri maruz kalmaktadırlar (Major ve Schmader, 2018; Jetten ve ark, 2018). Öte yandan, uzun süreli dışlanma bireysel bir dışlanma tecrübesi olarak da yaşanabilmektedir (Major ve ark, 2018). Örneğin akranlar tarafından dışlanma (Hawes ve ark, 2012), aile bireyleri tarafından dışlanma (Fitness, 2005), romantik ilişkilerde reddedilme (Leary, 2001, s. 7), iş arkadaşları tarafından dışlanma (Madera ve Hebl, 2013) durumlarında bireysel özellikleri nedeniyle tekrarlayan şekilde ve uzun süreli dışlanmaya maruz bırakılan insanlar görülebilir.

2.BÖLÜM

GRUP BAĞLAMINDA SOSYAL DIŞLANMA

Çalışmanın ilk bölümünde grupların doğası ve sosyal dışlanma olgusu evrimsel yaklaşımların penceresinden irdelenmişti. İkinci bölümde ise bu konular grup süreçleri bağlamında ve sosyal kimlik kuramları çerçevesinde açıklayan sosyo-güdüsel yaklaşımların penceresinden ele alınmaktadır. Bölüm, dışlanma hedefi ile dışlama kaynağının grup üyeliklerinin dışlanma deneyimi üzerindeki etkisini vurgulayan kuramlarla başlanmakta, gruplar arası ve grup içi düzeyde dışlanma olgularını sosyal kimliklerine dayalı olarak damgalanan grupların üyeleri açısından değerlendiren literatürün tanıtılmasıyla devam edilmektedir. Kısmi dışlanma olgusunun ele alınması ve konuyu yine damgalanan grupların bireylerinin deneyimlerine odaklanarak inceleyen model ve araştırma bulgularının aktarılmasıyla bölüm sonlandırılmaktadır.

2.1. Sosyal Kimlik Çerçevesinde Açıklamalar

Önceki bölümde insanların gruplara katılmaya karşı duydukları güçlü arzuyu ve bu arzunun sağ kalma ve üreme başarısını arttıracak olan kaynaklara erişmeyi mümkün kılmaktaki rolünü açıklayan evrimsel yaklaşımlara yer verilmişti. Grup üyeliğinin insanın uyum başarısını (*fitness*) azami düzeye çıkarmanın yanı sıra kişisel kimliğinin gelişimi ve sosyal yaşamı kurma biçimi üzerinde de etkili olduğu birçok kuramcı tarafından dile getirilmiştir (örn. Tajfel ve Turner, 1986; Wright ve ark, 2002). Bu kuramcılardan Wright, Aron ve Tropp'un (2002) yaklaşımlarına göre insanların gruplara katılmaya karşı güdülenmelerinin nedeni bir grubun üyeliği yoluyla grubun sahip olduğu kaynaklara, bakış açısına ve kimliğe erişim imkanı kazanacak olmaları ve böylece benliklerini genişletme (*self expansion*) fırsatı elde edebilecek olmalarıdır. Üye olunan grup böylece önemli bir özdeşim kaynağı haline gelir ve grubun kolektif bakış açısı (dünya görüşü, değerleri, normları) kişinin kendi dünyasını anlaması ve yönetmesi için bir çerçeve oluşturur. Burada Wright ve arkadaşlarının yaklaşımlarının Aron ve Aron'un (2000) Benlik Genişlemesi Modeli'ne (*Self-Expansion Model*) dayandığını belirtmek gerekir. Benlik Genişlemesi Modeli'ne göre benliği genişletme temel insani güdülerden biridir ve kişinin maddi ve sosyal kaynaklara, farklı bakış açılarına ve kimliklere erişim imkanı kazanarak -ya da var olan imkanlarını arttırarak- öz-

yeterliğini zenginleştirebilmesini ifade eder. Şöyle ki, yakın ilişkide olan insanlar kazançları birbirleriyle paylaşırlar, dünyayı birbirlerinin gözünden görürler ve bir dereceye kadar da olsa birbirlerinin kişiliğinden kendi kişiliklerine katarlar (Aron, Aron, Tudor ve Nelson, 1991).

Grup aidiyeti ile sosyal kimlik arasındaki ilişkiye açıklama getiren bu görüşlerin gösterdiği üzere insanlar sosyal kimliklerini korumak ve geliştirmek için grupların sunduğu kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Diğer yandan grubu oluşturan diğer üyeler de grubun kimliğini korumak amacıyla kişiyi dışlayabilmektedirler (örn. Yzerbyt ve ark, 1995; Hutchison ve ark, 2007; Killen ve Rutland, 2011). Killen ve Rutland (2011, s. 93), grubun bireyi dışlama ya da dahil etme nedenlerinden birinin grubun kimliğini korumak olduğunu dile getirirken bu motivasyonun arkasında yatan gerekçenin grup üyeleri tarafından aşağı yukarı şöyle ifade edildiğini eklemişlerdir: “Onu dışlamanın bir sakıncası yok; çünkü grubun sadece birbirine benzeyen ve benzer amaçlara sahip olan insanlardan oluşması gerekir.” veya “Onu gruba dahil etmeliyiz; çünkü o hem grubun kimliğiyle uyumlu biri hem de grubu daha iyi bir hale getirecek birisi.”

Görüldüğü üzere sosyal kimlik hem bireyin hem de grupların varoluşları için önem taşımaktadır. Öyle ki birey sosyal kimliğini korumak ve geliştirmek için gruba üye olmak isterken, grup ise bireyi sosyal kimlikle ilişkili sebeplerle dışlayabilmektedir. Bu çıkarımı çerçeveleyen görüşler bölümün devamında tanıtılmaktadır.

2.1.1. Sosyal Kimlik Kuramı ve Kendini Kategorileme Teorisi: Bireysel ve Sosyal Kimliğe Dayalı Dışlanma

İnsanların dünyayı kategoriler halinde algıladıkları bilinmektedir; zira bilgiyi işlemenin en kolay ve etkili yöntemi sınıflandırarak algılamaktır (Bruner ve Postman, 1949; Harnad, 1987). Bu görüşten yola çıkan birçok kuramcı, insan gruplarının da otomatik olarak birer sosyal kategori halinde algılandığını öne sürmüşlerdir (örn. Tajfel, 1981; Sinclair ve ark, 2005; Hogg, 2005; Richman ve Leary, 2009; Wirth ve Williams, 2009). Kategorik algılama süreci Tajfel ve Wilkes’in (1963) öncü nitelikteki çalışmalarında ortaya konmuştur. Bu çalışmada katılımcılar farklı kategorilerdeki cisimlerin farklılıklarını gerçekte olduğundan daha yüksek düzeyde algılandıkları; aynı kategorideki cisimlerin benzerliklerini de gerçekte olduğundan daha yüksek düzeyde algılamışlardır. Tajfel ve Wilkes, cisimlerin

benzerlik ve farklılıkların algılanmasında görülen çarpıtmaya benzer şekilde insan grupları arasındaki farklılıkların (“Biz onlardan farklıyız”) ve grup içindeki benzerliklerin (“Hepimiz aynıyız”) gerçekte olduğundan daha yüksek düzeyde algılandığını öne sürmüşlerdir. Öte yandan, Tajfel ve Wilkes’in bulguları 1970’lerin ortalarında geliştirilmeye başlanan Sosyal Kimlik Kuramı’nın (*Social Identity Theory*; Tajfel ve Turner, 1979) belki de en önemli dayanağını oluşturmuştur (Spears, 2011).

Sosyal Kimlik Kuramı, grubun algılanma biçimini kuramsallaştırarak grup kimliğinin önemini açıklamış ve gruplar arası süreçlere grup kimliği penceresinden açıklama getiren ilk yaklaşım olmuştur (Spears, 2011). Bu kuram ile sadece dış grup üyelerinin tek tipleştirilmediği; aynı zamanda iç grup üyelerinin de benzer algılandığı anlaşılmış ve böylelikle Tajfel ve Wilkes’in bilişsel düzeyde oluştuğunu dile getirdiği ‘biz ve onlar’ (iç ve dış grup) farklılaşmasına da açıklama getirilmiştir.

Sosyal Kimlik Kuramının savları, sosyal psikoloji literatürünün klasiklerinden biri haline gelen minimal grup paradigması (*minimal group paradigm*; Tajfel ve ark, 1971) ile görgül olarak test edilebilmiştir (Spears, 2011). Bu paradigmanın kullanıldığı deney serisinde katılımcılar önemsiz ve soyut ölçütlere dayalı olarak gruplara ayrılmış, grup üyeleri ne deney öncesinde ne de deney esnasında birbirleriyle etkileşim kurmamış ve üyesi oldukları yapay gruplar haricinde herhangi bir ortak özellik bildirilmemiştir. Deneylerde katılımcıların kendi gruplarının üyelerini oylamak amacıyla verdikleri puanların dış grup üyelerini oylarken verdikleri puanlardan daha yüksek olduğu, hatta iç grup-dış grup farkını azami ölçüde tutacak puanlama stratejileri izledikleri anlaşılmıştır. Böylece görülmüştür ki insanlar yapay biçimde ve kişi için önem arz etmeyecek ortak özelliklere dayalı olarak ayrıştırılırsalar dahi otomatik bir şekilde grup algısı, gruplaşma ve nihayetinde iç gruba karşı bir yanlılık oluşmaktadır. Bu yanlılık Tajfel ve Turner (1986) tarafından iç grup kayırmacılığı (*ingroup favoritism*) olarak ifade edilmiştir. İç grup kayırmacılığına göre insanlar iç grup üyelerine daha fazla kaynak ayırırlar (Tajfel ve ark, 1971), kendi gruplarının üyelerini değerlendirirken dış grupların üyelerine ilişkin değerlendirmelerine göre daha olumlu bir tutum sergilerler, kendi gruplarının üyeleri için daha olumlu hisler beslerler ve kendi gruplarının iyiliklerini diğer grupların üyelerine göre daha fazla önemserler (Billig ve Tajfel, 1973). Diğer yandan dış grup üyeleriyle alakalı bir anı hatırlanırken iç grup üyelerinin hatırlandığı anlara göre daha fazla hata yapılır (Bernstein, Young ve Hugenberg, 2007), dış grup üyeleriyle etkileşim

kurmaktan daha sık kaçınılır (Shah, Brazy, & Higgins, 2004) ve dış grup üyelerine iç grup üyelerine göre daha az güvenilir (Voci, 2006). Böylesi bir kayırmacılığın sebebi ise Tajfel ve Turner'a (1979) göre insanların kendilerini olumlu değerlendirebilmeleri için üye oldukları grupları "iyi" olarak görmeleri gerektiğidir.

İç grup kayırmacılığı beraberinde dış grubun değersizleştirilmesini (*outgroup derogation*) ve böylece gruplar arası farklılaşmayı (*intergroup differentiation*) getirmektedir (Festinger, 1954). Festinger bu süreci şöyle açıklamıştır: İnsanlar gruplarını iyi ya da kötü olarak değerlendirirken dış grupları referans alırlar ve olumlu bir grup kimliğine sahip olmak için kendi gruplarını dış grupla karşılaştırmak zorunda kalırlar. Bu karşılaştırma sürecinin nihayetinde de gruplar arası farklılaşma ve dış grubun değersizleştirilmesinin zemini oluşmuş olur.

Bahsedilen kuramların bir uzantısı olarak Turner ve arkadaşları (1987) tarafından geliştirilen Kendini Kategorileme Teorisi (*Self-Categorization Theory*) ise grup kimliğini bireysel kimlikten ayrı görmesiyle literatüre yeni bir fikir sunmuştur (Spears, 2011). Bu teorinin savunucularına göre bireyin kimliği kişisel ve sosyal kimlik olmak üzere iki uç arasında değişim göstermektedir ve kişinin dışlanmaya vereceği tepki, dışlanmanın kişisel ya da sosyal kimliğe dayalı olarak yapılmasına göre değişmektedir. Nihayetinde insanlar çekicilik (Leets ve Sunwolf, 2005) gibi fiziksel özelliklerine veya utangaçlık (Rubin ve ark, 2006) gibi kişilik özelliklerine dayalı olarak dışlanabildikleri gibi ırk ya da din gibi sosyal olarak paylaşılan bir kategoriye dayalı olarak da dışlanabilmektedirler (Major ve Eccleson, 2013). Kendini Kategorileme Teorisinin ardından birçok kuramcı (örn. Major ve ark, 2018) sosyal dışlamanın sosyal bağlama bağlı olarak bireysel ya da sosyal kimliğe dayalı olarak yapıldığını dile getirmişse de bugüne kadar araştırmaların çoğu bireysel kimliğe dayalı dışlanma deneyimleri üzerinde durmuşlardır (Stewart, 2017). Son yıllarda gruba dayalı dışlanma araştırmalarında kullanılabilecek paradigmların geliştirilmesi sayesinde ırksal azınlıklar (Ruggiero ve Taylor, 1997), kadınlar (Schmitt ve ark, 2002; Cursan ve ark, 2017), erkek ve kadın eşcinseller (Herek ve ark, 1997), obezler (Schaad, 2012) gibi damgalanan sosyal kimliklere sahip olan bireylerin dışlanma deneyimleri değerlendirilebilmiştir.

2.1.2. Maximal Gruplar: Özcülük Yaklaşımı

Önceki kısımda ele alındığı gibi sosyal kategorizasyon süreci sonucu iç grup - dış grup ayrımı oluşmakta ve böylece iç ya da dış grup üyeleri tarafından dışlanmanın ve iç ya da dış grup üyeleri tarafından dahil edilmenin birbirlerinden farklı etkiler doğurup doğurmadıkları sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı Bernstein ve arkadaşlarına (2010) göre iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın dış grup üyeleri tarafından dışlanmaya göre daha olumsuz; iç grup üyeleri tarafından dahil edilmenin ise dış grup üyeleri tarafından dahil edilmeye göre daha olumlu hissedildiği şeklindedir. Aynı araştırmacılar bu görüşlerini özcülük (*essentialism*) şeklinde ifade etmişlerdir. Özcülük yaklaşımına göre kişi için hayati önem taşıyan (*essential*) grupların üyeleri tarafından dışlanmak, daha az önemli kişiler tarafından dışlanmaya göre daha olumsuz bir deneyim olacaktır. Dolayısıyla kişi için önem arz eden grupların üyeleri tarafından dahil edilmenin de daha az önemli grup üyeleri tarafından dahil edilmekten daha olumlu bir deneyim olması beklenir (Bernstein ve ark, 2010). Kısaca Bernstein ve arkadaşları için iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın daha olumsuz oluşunun ilk nedeni iç grubun dış gruba göre daha fazla önem taşımasıdır. İkinci neden ise, iç grup üyelerinden beklenen iç grup kayırmacılığının gerçekleşmemesi sonucu oluşan hayal kırıklığıdır. Elbette ki iç grup tarafından dışlanmanın hayal kırıklığı yaratması nedeniyle daha acı verici oluşu yeni bir fikir değildir. Bernstein ve arkadaşlarından önce Moreland ve McMinn (1999), yoğun bir ihanete uğrama duygusu yaratmasından dolayı kişinin kendi grubunun üyeleri tarafından dışlanmasının acı verici olduğunu bildirmişlerdir. Özcülük yaklaşımının öne sürülmesinden daha ileri tarihlerde ise Obrien, Major ve Simon (2012) insanların aidiyet duydukları grupların üyelerinden iç grup sadakati (*in-group loyalty*) göstermelerini beklediklerini, iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın bu beklentinin karşılanmasına engel olması nedeniyle hayal kırıklığı ve nihayetinde olumsuz duygulanıma neden olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak Williams'a (2007) göre kişinin iç grubu tarafından dışlanmasının acı verici oluşunun asıl nedeni, insanların kendi grupları tarafından dışlanmalarına herhangi bir sebep atfedilemeyerek şahsi özelliklerinin dışlanmaya yol açtığına inanmaları ve nihayetinde benlik değerleri ihtiyaçlarının tehdit edilmesidir.

Bernstein ve arkadaşları (2010), iç grup tarafından dışlanmanın dış grup tarafından dışlanmaya göre daha acı verici oluşunu özcülük yaklaşımıyla açıkladıkları çalışmalarında, böyle bir etki göremeyen geçmiş araştırmaları kişi için elzem grupları kullanmamış olmaları

nedeniyle eleştirmişlerdir. Aynı çalışmada, bilgisayar işletim sistemi tercihi (Williams, Chong ve Choi, 2000) ya da sigara içicisi olma veya olmama (Smith ve Williams, 2004) gibi özellikler üzerinden bir araya getirilen insan gruplarının kişi için yeterince önem taşıyor olabileceğini tartışmaya açmışlar ve dışlanma deneyiminin etkisini ortaya çıkarabilmek için maksimal grupların kullanılması gerektiği belirtmişlerdir. Yazarların dile getirdikleri maksimal gruplar, günlük hayatta insanın karşısına çıkabilen ve kaynakların dağılımını direkt olarak etkileyen gruplar veya biyolojik bir özelliğe dayalı olarak bir araya gelen insanlardan oluşan daha öz ve daha elzem (essential) gruplardır. Berstein ve arkadaşları için bilgisayar işletim sistemi gibi soyut tercihler ya da politik görüşler gibi birbirlerini içerebilen yaklaşımlar üzerinden oluşturulan gruplar yerine aralarındaki farkın net biçimde ortaya konulabildiği, grup üyelerinin kaderini etkileyen ve daha temel bir özelliğe dayalı grupların üyeleri tarafından dışlanmanın etkisinin incelenmesi çok daha güvenilir sonuçlar verecektir.

Bahsi geçen araştırmalar dışında, iç grup üyeleri tarafından dışlanma deneyiminin dış grup üyeleri tarafından dışlanmaya göre daha olumsuz bir deneyim olduğunu ortaya koyan az sayıda diğer araştırma da karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birinde, katılımcıların iç grup üyeleri tarafından dışlandıktan sonra yeniden gruba kabul edilmek için çabalama düzeylerinin dış grup üyeleri tarafından dışlanan katılımcılara göre daha yüksek olduğunu bildirilmiştir (Williams, 2000). Williams gibi sosyal dışlanma literatüründe etkili araştırmacılardan olan Gonsalkore ve arkadaşları (2008) ile Nezelek ve arkadaşları (2012) da iç grup üyeleri tarafından dışlanan katılımcıların dış grup üyeleri tarafından dışlanan katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olumsuz duygulanım ve ihtiyaç tehdidi hissettiklerini bildirmişlerdir. İç grup üyeleri tarafından dışlanmanın dış grup üyeleri tarafından dışlanmaya göre daha olumsuz bir deneyim olmasının yanı sıra iç grup üyeleri tarafından dışlanma sonrasında psikolojik iyileşmenin de daha zor olduğunu ortaya çıkaran araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin Goodwin ve arkadaşları (2010) ile Wirth ve Williams (2009) iç grup üyeleri tarafından dışlanan bireylerin psikolojik iyileşmelerinin daha yavaş gerçekleştiğini; Gonsalkore ve arkadaşları (2008) ise dış grup üyeleri olan cumhuriyetçiler tarafından dışlanan katılımcıların temel psikolojik ihtiyaçlarının tam olarak iyileşebilmesine rağmen iç grup üyeleri olan muhafazakarlar tarafından dışlanan katılımcıların temel psikolojik ihtiyaçlarının tam olarak iyileşme göstermediğini raporlamışlardır.

İç ve dış grup üyeleri tarafından dışlanmanın farklı davranışsal, duygusal ve bilişsel tepkiler doğuracağını öne süren çalışmaların sayıca fazlalığına rağmen (örn. Branthwaite ve Jones, 1975; Williams ve Zadro, 2005; Jetten ve ark, 2006; Gonsalkore ve ark, 2008; Bernstein ve ark, 2010; Bernstein ve ark, 2014; Greenaway ve ark, 2015), bu iki grup tarafından dışlanmaya verilen tepkiler arasında herhangi bir fark görmeyen çalışmalar da raporlanmıştır. Örneğin Smith ve Williams (2004) ile Williams ve arkadaşları (2000), iç ve dış grup üyeleri tarafından dışlanmanın birbirlerinden farklı bir tepkiyi ortaya çıkarmadığını bildirmişlerdir. Başka bir çalışmada katılımcıyla aynı kalıcı (cinsiyet) ya da geçici bir grup kimliği (aynı renk kıyafete sahip olma) taşıyan gruplar tarafından dışlanmanın sonuçları arasında fark görülmemiştir (Wirth ve Williams, 2009). Gonsalkore ve arkadaşları (2007) dışlama kaynağının nefret edilen bir grup kimliğine sahip olmasının dışlanmaya verilen tepkiler üzerinde bir etkisi olmadığını göstermişlerdir. Öte yandan, daha önce de değinildiği üzere dışlama kaynağının grup kimliğinin dışlanmaya verilen tepkiler üzerinde etkisi olmadığını öne süren çalışmalar az sayıda olmalarının yanı sıra bulguları açısından da tartışılmalıdır. Gonsalkore ve Williams (2007) geçmiş araştırmalarda katılımcıların tepkilerinde herhangi bir farklılaşmanın görülmediğini sadece önemsiz gruplar arasında gözlemlerin yapılmasına bağlarlarken [örn. Windows ya da Mac bilgisayar kullanıcısı olma (Williams, Chong ve Choi, 2000)]; Bernstein ve arkadaşları (2010) grupların kişi için elzem kimliklere sahip olmamasına bağlamışlardır [örn. sigara içiyor/ içmiyor olma (Smith ve Williams, 2004)].

Literatürde karşımıza iç ve dış grup üyeleri tarafından dışlanma deneyimlerinin sadece psikolojik iyi oluş üzerinde farklı etkiler doğurmakla kalmadığını, aynı zamanda dışlanma eyleminin şiddetine ilişkin algıların da farklılaşmasına yol açtığını öne süren çalışmalar çıkmaktadır. Dışlanma eyleminin şiddetine ilişkin algının, dışlama kaynağının grup üyeliğinden nasıl etkilendiğine yönelik bulgular ve yorumlar çelişkiliyse de iç grup üyeleri tarafından dışlanan kişilerin dış grup üyeleri tarafından dışlanan kişilere göre kendilerini daha yüksek düzeyde dışlanmış hissettiklerini raporlayan araştırmalar yoğunluktadır (örn. Zadro ve ark, 2004; Williams ve Zadro, 2005; Mendes ve ark, 2008; Gonsalkore ve ark, 2008; Wirth ve Williams, 2009; Bernstein ve arkadaşları, 2010). İç grup üyeleri tarafından dışlanmanın dış grup üyeleri tarafından dışlanmaya göre daha yoğun olarak hissedilmesinin açıklaması Williams'a (2007) göre iç grup üyeleri tarafından dışlanan

kişinin neden dışlandığını çözmemesi, dışlanmasını şahsi sebeplerde araması ve bu durumun yarattığı psikolojik sıkıntıyla birlikte dışlanma şiddetini gerçekte olduğundan daha yüksek olarak hissetmesidir.

Son olarak, iç grup tarafından dışlanmanın dış grup tarafından dışlanmaya göre daha olumsuz bir deneyim oluşunun (örn. Bernstein ve ark, 2010) özellikle dezavantajlı grupların üyeleri için geçerli olduğuna dair tartışmalara yer vermek gereklidir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların temel dayanakları şu fikirlerdir: Dezavantajlı grupların üyeleri iç gruplarından özdeşim kaynağı olarak faydalanırlar (*azınlık grup özdeşimi*; Schmitt ve ark, 2002) ve benliklerinin inşasında aidiyet grubunu kullanırlar (Wittenbaum ve ark, 2010), kendi grup üyelerinden daha fazla iç grup kayırmacılığı beklerler (Scheepers ve ark, 2006), avantajlı grubun üyeleri tarafından dışlanmalarını önyargı ve benzeri sebeplerle açıklayabilirken iç grup üyeleri tarafından dışlanmalarını açıklayamazlar (Crocker, Voelkl, Testa ve Major, 1991). Aktarılan bu görüşlerin yanı sıra damgalanmış sosyal kimliğe sahip olmanın, dışlanma deneyimlerine yapılan atıfların, dışlanma deneyiminin adil olarak görülüp görülmemesinin etkilerinin de değerlendirmeye alındığı görülmektedir.

Dış grup üyeleri tarafından dışlanma deneyimi ile gruplar arası süreçlerin; iç grup üyeleri tarafından dışlanma deneyimi ile grup içi süreçlerin devreye gireceği (Jetten ve ark, 2006) düşünülerek, çalışmanın ilerleyen kısımlarında dezavantajlı grup üyelerinin iç ve dış grup üyeleri tarafından dışlanma deneyimleri gruplar arası ve grup içi bağlamda ayrı ayrı ele alınmaktadır.

2.2. Gruplar Arası Bağlamda Sosyal Dışlanma

Sosyal bilimlerde hakim olan kanı, grupların birbirleriyle her daim çatışma içinde oldukları şeklindedir. Önceki bölümde açıklanan iç grubun kayırılması ve dış grubun dışlanması olguları, sosyal dışlanma literatüründe o kadar kesin görülen fenomenlerdir ki insanların gruplarının çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdit ortada yokken dahi dış grupları dışladıkları ve kendi gruplarını kayırdıkları savunulmaktadır (Branthwaite ve Jones, 1975). Daha önce bahsedilen minimal grup çalışmaları (Tajfel ve ark, 1971) ise bahsedilen görüşler için güvenilir bir kanıt oluşturmuştur. Hatırlandığı üzere, minimal grup deneylerinde grupların önemsiz ortak özelliklere dayalı olarak oluşturulmalarına ve gruplar arasında herhangi bir çıkar çatışması yaratılmamasına rağmen gruplar arası ayrımcılık ortaya

çıkabilmiştir. Böylelikle gruplar arasında dışlama davranışının ortaya çıkması için önemsiz de olsa bir farklılıklarının olması yeterli görülse de ayrımcılık ve dışlama genellikle gücü elinde bulunduran gruplar tarafından daha düşük statüde olan bir grubun üyelerine yönelik yapılmaktadır (Baron, Burgess ve Kao, 1991). Daha düşük statüde olan gruplar ise şu şekilde gruplandırılabilirler: dış grup tarafından süreklilik arz edecek şekilde dışlanan gruplar (örn. eşcinseller, kadınlar, etnik azınlıklar) ve dış grup tarafından değiştirebilir ya da engellenebilir şekilde dışlananlar (örn. feministler, hippiler) (Jetten ve ark, 2006).

Önceki bölümde, Kendini Kategorileme Teorisi (Turner ve ark, 1987) ile bireysel ve sosyal kimlik arasındaki ayrımın ortaya konulduğu aktarılmış ve bu teorinin geliştirilmesiyle birçok kuramcının (örn. Major ve ark, 2018) sosyal dışlama olgusunu bireysel ya da sosyal kimliğe dayalı yapılmasına bağlı olarak ayrı yaklaşımlarla inceledikleri dile getirilmişti. Bireysel ve sosyal kimliğe dayalı dışlanma olgularına ilişkin böyle bir ayrımın savunulmuş olmasına rağmen sosyal dışlanma çalışmalarının çoğunlukla bireylerin kişisel özelliklerine dayalı olarak dışlanma deneyimlerini değerlendirdiğini görmekteyiz (örn. Williams, Cheung, Choi, 2000; Zadro ve ark, 2004; Smith ve Williams, 2004; Warburton ve ark, 2006; Williams, 2009). Oysaki sosyal kimliğe dayalı dışlama kişisel özelliklere dayalı dışlamaya göre daha sık yapılmaktadır (Crandall, 1994; Kurzban ve Leary, 2001; Williams ve Carter-Sowell, 2009). Crandall (1994), sosyal kimliğe dayalı dışlamanın daha sık yapıyor olmasının nedenini damgalanan grupları dışlamanın meşru olduğu konusunda toplumda bir fikir birliğinin olmasına bağlamıştır. Çeşitli gruplar medyanın da etkisiyle neredeyse insan statüsünde dahi değillermiş gibi yansıtılmaktadır (Branscrombe ve ark, 2012). Bu yaklaşımların sonucunda eşcinsellerin evlenmemeleri gerektiği ve kilolu insanların TV sunucusu olmamaları gerektiği gibi dışlayıcı tutumlar yerleşir (Crandall, 1994). Bu tutumlar da damgaya dayalı sosyal dışlamanın diğer dışlama türlerine göre daha yüksek yoğunlukta uygulanmasına neden olmaktadır (Major ve Eccleston, 2005). Dışlanma deneyimi üzerinde sosyal kimliğin rolünü ortaya çıkarmaları açısından önemli çalışmalar ortaya koyan Major ve Eccleston (2005), Crandall'a benzer şekilde toplumda kimlerin dışlanmasının gerektiğine dair bir anlaşmanın mevcut olduğunu ve çoğunluğu oluşturan grubun üyelerinin bu anlaşmaya uyduklarını dile getirmişlerdir. Böylelikle öne sürülen bu nedenler ile dezavantajlı grupların üyelerinin neden etkileşim dışında daha sık bırakıldıkları açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bu kısmında dışlanma olgusu, sosyal kimliklerine dayalı olarak sıklıkla dışlanan dezavantajlı gruplar açısından ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın tercih edilmesinin gerekçelerinden ilki insanların sosyal kimliklerine dayalı olarak daha sık dışlandıkları bilgisi (Crandall, 1994; Kurzban ve Leary, 2001; Williams ve Carter-Sowell, 2009) iken; ikincisi dışlanma deneyiminin algılanması, anlamlandırılması ve bu deneyimden etkilenme biçiminin kişinin sosyal yapıdaki pozisyonuna (avantajlı ya da dezavantajlı statüde oluşuna) bağlı olduğu açıklaması (Schmitt ve ark, 2002) ve son olarak da dezavantajlı grupların üyeleri için sosyal dışlanmanın etkilerinin avantajlı grupların üyeleri için olduğundan daha farklı -ve daha acı verici- şekilde tecrübe edildiği görüşüdür (örn. Ruggiero ve Taylor, 1997; Branscombe, Schmitt ve Harvey, 1999; Schmitt ve Branscombe, 2002; Schmitt ve ark, 2002; Goodwin ve ark, 2010; Schaad, 2012; Cursan ve ark, 2017).

2.2.1. Dezavantajlı Grupların Dışlanması: Damgaya (Sosyal Kimliğe) Dayalı Dışlanma

Bir toplumda avantajlı statüye sahip olan gruplar, grup üyelikleri sayesinde daha fazla kazanç elde edebilen ve sosyal yapıda gücü ellerinde bulunduran gruplar olarak ifade edilirler (Schmitt ve ark, 2002). Diğer yandan dezavantajlı konumda bulunan gruplar ise etnik kimlik, ulusal kimlik, sosyoekonomik düzey, cinsiyet, kültür, din gibi sosyal kimlikleri üzerinden damgalanan ve bu damgaya dayalı olarak dışlanmakta olan gruplardır (Killen ve Rutland, 2011). Daha değersiz olarak damgalanan bu grupların üyesi olan insanlar Goffman'a (1963) göre tam ve normal bir birey olma statüsünden eksik, lekeli ve bozulmuş bir birey olma statüsüne düşürülmüştür. Böylelikle damgaya dayalı dışlanma, dezavantajlı konumdaki grupların bireylerinin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda ülke düzeyinde ve hatta bazen global düzeyde dışlanmalarını tanımlamaktadır (Popay ve ark, 2008, sf. 2).

Dezavantajlı grupların kimlikleri toplumdan topluma değişiklik gösterse de her toplumda değersizleştirilen, sosyal alanlardan ve ilişkilerden sistematik bir şekilde dışlanan insanlar bulunmaktadır (Major ve Eccleston, 2005). Modern toplumlarda sosyal normlara aykırı bulundukları için eşcinseller, öngörülemez bulundukları için zihinsel rahatsızlıklara sahip olanlar, toplum kurallarına uymadıkları için suçlular, topluma katacak hiçbir şeyleri olmadığı düşünüldüğü için evsizler ve yaşlılar, kilolu insanlar, AIDS hastaları, bağımlılar (Major ve Eccleston, 2005); göçmenler (Branscombe ve ark, 1999), fiziksel engelliler (Madera ve Hebl, 2013) damgalanan ve uzun süreli dışlanmaya maruz kalan gruplardan

bazılarıdır. Dolayısıyla sosyal dışlama, damgalamanın (stigmatizasyon) önemli bileşenlerinden biridir (Major ve Eccleston, 2005) ve dahası damgalama ile sosyal dışlama arasındaki ilişki o kadar güçlüdür ki insanlara damgalanan grupların bireylerine aralarına ne kadar mesafe koyduklarının sorulması dahi damgalanan gruplar hakkındaki önyargılı tutumların görülebilmesi için yeterli olabilmektedir (Miller ve Kaiser, 2001).

Damgaya dayalı sosyal dışlama Madera ve Hebl'in (2013) bildirdikleri üzere formal ve kişilerarası davranışlar yoluyla olmak üzere iki biçimde yapılmaktadır. Formal dışlamaya örnek olarak bazı etnik grupların bireylerine kiralık ev verilmemesi veya bir satış personelinin bazı grupların üyelerine hizmet vermemesi gösterilebilir. Kişilerarası sosyal dışlama davranışları ise damgalanmış grupların bireylerine daha uzak mesafede durma, daha kaba davranma ve bu grupların bireyleriyle daha az etkileşim kurma gibi örtük dışlama davranışlarını açıklamaktadır. Formal dışlama yasalar tarafından yasaklanmışken kişilerarası dışlama yasaların kapsamında bulunmamaktadır (Madera ve Hebl, 2013). Nihayetinde damgaya dayalı sosyal dışlanma çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir: çoğunluğun erişiminde olan istihdam, konaklama, eğitim alanlarında kaynaklardan, haklardan, araçlardan ve hizmetlerden mahrum bırakılmayı içerir (Levitas ve ark, 2007).

Avantajlı grubun diğer gruplara yönelik damgalama ve bu grupları yaşamın her alanında dışlama davranışının altında yatan bilişsel süreçleri açıklayan birçok görüş sunulmuştur. Damgaya dayalı dışlama davranışının sosyal nedenlerine odaklanan bu teorileri Crocker ve arkadaşları (1998) üç gruba ayırmışlardır: insanların benlik değerlerini güçlendirmek için diğer grupların bireylerini dışladıklarını öne sürenler, insanların sosyal kimliklerini sağlamlaştırmak için diğer grupların bireylerini dışladıklarını öne sürenler ve insanların kendi sosyal, ekonomik ve politik tutumlarını haklı çıkarmak için diğer grupların bireylerini dışladıklarını öne sürenler. Tajfel ve Turner (1986) da bu gruplandırmayla uyumlu olarak damgalanan grupların değersizleştirilmesi ve dışlanması yoluyla avantajlı grubun bireylerinin kendilerini ve kendi gruplarını daha iyi olarak görme arzularını tatmin ettiklerini savunmuşlardır. Hogg ve Turner (1987), Tajfel ve Turner'ın görüşüne göre insanların herhangi bir dış grubu dışlayarak grupları ve kendileri hakkında iyi hissedebileceklerini ancak sadece toplumca damgalanan grupların dışlandığını hatırlatmışlar ve bu durumu damgalanmış grupların dışlanmasının meşru olduğunun toplum tarafından dikte edilmesi nedeniyle çoğunluk grubun kendilerini ve gruplarını "iyi" olarak tanımlayabilmek için

damgalanan grupları seçmelerine bağlamışlardır. Major ve Eccleson (2005) ise Hogg ve Turner'in görüşlerine benzer doğrultuda, damgaya dayalı sosyal dışlamanın Sistemi Meşrulaştırma (*System Justification*; Jost, 2001) eğilimi ile açıklanabileceğini savunmuşlardır. Aynı araştırmacılara göre daha düşük statüdeki grupların dışlanmasıyla gruplar arasındaki statü farkı meşrulaştırılmış olacaktır. Araştırma bulguları da bu açıklamaları destekler şekilde dışlanmaları toplum tarafından meşru bulunan grupların daha çok sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını göstermektedir (örn. Jetten ve ark, 2000). Ayrıca damgalanan kişilerin dışlanması, korkulan kişilerden uzak durmayı da meşrulaştırmış olacak ve bu şekilde çoğunluk grubun kaygısı azaltılmış olacaktır. Örneğin insanlar çoğunlukla psikiyatrik rahatsızlığı olan kişilerin yanında kendilerini tehlikede hissederler ve bu nedenle psikiyatrik hastalığı olanlar profesyonel yaşamda ve arkadaşlık ilişkilerinde dışlanırlar (Wahl, 1999). Wahl, psikiyatrik hastalığı olan insanların %85'inin zaman zaman dışlanmaya maruz kaldıklarını bildirdiklerini raporlamıştır.

Major ve Eccleson (2005), damgaya dayalı sosyal dışlamanın sadece korkulan insanlardan uzak kalmayı sağlamadığını, aynı zamanda kişiye kendi incinebilirliğini ve ölümlülüğünü hatırlatan insanlardan da uzak kalmayı sağladığını eklemiştir. Bu fikir dehşet yönetimi kuramı (*terror management theory*; Greenberg, Pyszczynski, Solomon, 1986) ile öne sürüldüğü üzere, insanların kendi ölümlü oluşları gerçeğinden dolayı kaygı yaşadıkları ve bu nedenle ölümü hatırlatan kişi ve durumlardan uzak kalmaya çalıştıkları görüşüne dayanmaktadır. Örneğin fiziksel kusuru ya da engeli bulunan insanlar, diğerlerine ileride benzeri bir durumun kendi başlarına gelebileceğini hatırlattıkları için dışlanıyor olabilirler (Major ve Eccleson, 2005). Yazarlar, son olarak damgaya dayalı sosyal dışlamanın var olan sosyal eşitsizliğin meşrulaştırılmasına yardımcı olduğunu ve böylece çoğunluğu oluşturan grubun avantajlı statüsünü koruyabildiğini aktarmışlardır. Örneğin Afrikalı Amerikalılar itaatkar, çocuksu ve dolayısıyla daha az insani görülerek köleleştirme meşrulaştırılmıştır.

Kimi yazarlar, avantajlı grupların kendi gruplarını koruma arzusuyla da diğer grupları dışlayabildiklerini savunmuşlardır. Örneğin, dış grubun dışlanmasında iç grubun varlığını devam ettirebilme (Abrams ve Hogg, 2004), gruba özgü kimliği koruma ve bu kimliğin olumsuz bir kimliğe dönüşmesini önleme (Hutchison ve ark, 2007) amaçlarının yattığı öne sürülmüş ve Neuberg ve arkadaşları (2000) grupça yaşamının işlevselliğini düşüren kişilerin

damgalandıklarını ve dışlandıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin hırsızlar ve fiziksel engelliler topluma katkıda bulunmadıklarından dolayı damgalanırlarken, suçlular toplumsal iş birliğini istismar ettikleri için damgalanırlar ve eşcinseller ile uçuk dini inançlara sahip insanlar ise grubun sosyalizasyonunu bozdukları gerekçesiyle damgalanırlar ve dışlanırlar (Neuberg ve ark, 2000).

Aktarılan görüşlerden çok da farklı olmamakla birlikte bazı yazarlar damgaya dayalı dışlama davranışının insanların kendi ihtiyaçlarını koruma arzularından kaynaklanabildiğini savunmuşlardır. Crocker ve arkadaşları (1998) ile Kurzban ve Leary (2001), damgalamanın damgalamayı yapan kişi için önemli psikolojik işleve sahip olduğu fikrine katıldıklarını belirtirlerken; North ve Fiske (2013) insanların ait olma, anlama, kontrol sahibi olma, benliği güçlendirme ve diğerlerine güven duyma şeklindeki temel sosyal güdülerini iç grup içerisinde tatmin edebilmek amacıyla daha düşük statüdeki grupların dışlandıklarını açıklamışlardır.

Son olarak, damgaya dayalı dışlama davranışının altında yatan nedenlere ilişkin açıklamalardan bazılarının gruplar arası sınırların korunmasına odaklandıkları görülmektedir. Phelan ve arkadaşları (2008) grubun arzulanan bireylerini grupta tutabilmek, diğer grupların üyelerini grup dışında tutabilmek ve bazı grupları daha aşağı statüde tutabilmek için damgalamaya başvurulduğunu açıklamışlardır. Benzer şekilde, Pickett ve Brewer'e (2004) göre insanlar gruplarına üyeliklerini sağlamlaştırmak kadar iç grup ile dış grup arasındaki ayrımı netleştirmek amacıyla dışlamaya başvurmaktadırlar.

2.2.2. Damgaya Dayalı Dışlanmanın Sonuçlarını Açıklayan Görüşler

Sosyal dışlanma literatüründe grup kimliğine dayalı anlık dışlanma tecrübesinin değerlendirildiği az sayıda araştırmaya ulaşılabilmektedir (Stewart, 2017); üstelik var olan araştırmalar da grup kimliği ile bireysel kimliğe dayalı dışlanma deneyimlerinin sonuçları arasında fark görülüp görülmeyeceği konusunda benzer doğrultuda sonuçlar bildirmemişlerdir. Fikir ayrılığı bulunsa da literatürün öncü yazarları genellikle dışlanmanın avantajlı ve dezavantajlı grupların bireyleri için farklı deneyimlendiğini savunmaktadırlar (örn. Schmitt ve ark, 2002; Warburton ve ark, 2006; Major ve Eccleson, 2013; Eck, Schoel ve Greifeneder, 2017). Bu yazarların görüşleri de genellikle toplumda avantajlı bir kesime dahil olmanın anlık dışlanma tecrübesinden daha az etkilenmeyi sağladığı şeklindedir (örn.

Warburton ve ark, 2006; Eck ve ark, 2017). Aktarıldığı üzere, avantajlı bir gruba üye olmanın sosyal dışlanmaya karşı koruyucu olmasının nedenlerinden ilki, toplumun çoğunluğunu oluşturan gruba dahil olmanın bireylere gücü elinde bulundurduğunu hissettirmesi (Guinote ve ark, 2006) ve böylece kişinin kaynaklar üzerinde daha fazla kontrole sahip olduklarına inanmasından kaynaklanır (Eck ve ark, 2017). Avantajlı bir grubun üyeliğinin sosyal dışlanmaya karşı koruyucu rol üstlenebilmesinin diğer nedenleri ise sadece gücü elinde bulunduran grubun üyesi olduğunu bilmenin dahi benlik değeri ve anlamlı varoluş ihtiyaçlarını tatmin etmeye yetiyor olmasıdır (Eck ve ark, 2017). Bu görüşün deneysel olarak ortaya koyulduğu bir çalışmada dışlamayı yapan grubun bir üyesi olarak deneye katılan katılımcılarının kontrol ihtiyaçlarının sadece bu dışlama eylemine katılmakla tatmin edilebildiği gösterilmiştir (Williams ve Zadro, 2005), Benzer şekilde Warburton ve arkadaşları (2006), ait olma ihtiyacı yüksek olan bireylerden avantajlı grubun üyesi olanların, ait olma ihtiyaçları yüksek olup dezavantajlı grubun üyesi olan kişilere göre sosyal dışlanma deneyimine karşı daha az düzeyde tepki verdiklerini görmüşler ve avantajlı grup üyeliğinin ait olma ihtiyacını -yüksek düzeyde bir ihtiyaç olsa dahi- tatmin etmeye yettiğini öne sürmüşlerdir. Yazarların birbirleriyle genellikle hemfikir oldukları bu açıklamalara son noktayı Eck ve arkadaşları (2017) koymuşlardır: Grup aidiyetinin kişinin düşünceleri, duyguları ve davranışları üzerindeki etki gücü düşünüldüğünde çoğunluk grubun üyesi olmak sosyal dışlanmanın ihtiyaçlar üzerindeki tehdidine karşı koruyucu olmakta, temel psikolojik ihtiyaçların ve dolayısıyla psikolojik iyi oluşun tehdit edilmesi için herhangi bir dışlanma tecrübesine direkt maruz kalmak gerekmeksizin sadece dezavantajlı bir grubun üyesi olmak dahi bu ihtiyaçları tehdit etmeye yetmektedir.

Avantajlı ve dezavantajlı grupların üyeleri için dışlanmanın farklı deneyimleniyor olması, bu deneyimin doğurduğu sonuçların da grup üyeliğine göre değişebileceği tartışmalarına yol açmıştır. Dezavantajlı grupların üyelerinin dışlanma deneyimine verdikleri tepkilerin farklı oluşunun nedenlerini sosyal dışlanma ve sosyal kimlik ilişkisi üzerinde duran yazarlardan öğrenebilmekteyiz. Öncelikle, Tajfel ve Turner (1986) damgaya dayalı sosyal dışlanmaya verilen tepkilerin aynı zamanda sosyal kimliğin değersizleştirilmesine de veriliyor olduğunu bildirmişler ve Branscombe ve Ellemers (1998) damgaya dayalı dışlanmaya verilen tepkilerin kişisel dışlanmaya verilen bireysel düzeyde ve problem odaklı tepkilerin aksine grup düzeyinde verilen duygu odaklı tepkiler olduklarını savunmuşlardır.

Diğer araştırmacılar damgaya dayalı dışlanmaya verilen tepkilerin farklı olmasının nedenlerini dezavantajlı bireylerin toplumun kendilerini değersizleştiren olumsuz tutumlarını genellikle içselleştirmeleri ve kendilik tanımlarına dahil etmelerine (Crocker ve Major, 1989; Crocker, 1999), dışlanmalarının sorumlusunun kendileri olduklarına inanmalarına (Major ve Eccleson, 2013), dışlandıkları grubun bir üyesi olmak için yeterince değerli olmadıklarına ve başka gruplar için de değerli bir grup üyesi olamayacaklarına dair çıkarımlar yapmalarına (Crocker, Major, 1989) ve sosyal kimlikleri üzerinden insanlıklarının sorgulandığına inanmalara (Crocker, 1999) bağlamışlardır.

Bu noktada damgalanan bir grup kimliğine sahip olmanın, dışlanma deneyimi karşısında kişi için koruyucu mu olduğu; yoksa olumsuz etkileri alevlendirici mi olduğu sorusu ortaya çıkmıştır. Ancak, bireylerin avantajlı ya da dezavantajlı statüdeki gruplara üye olmalarının dışlanmaya verdikleri tepkiler üzerindeki etkilerini irdeleyen araştırmacılar, bu sorunun cevabı üzerinde henüz fikir birliğine varamamışlardır. Dezavantajlı bir sosyal kimliğe sahip olmanın dışlanmanın olumsuz etkilerini arttırabileceğini iddia eden yazarlar (örn. Zadro ve ark, 2006; Eck ve ark, 2016) kadar damgalanmanın dışlanmaya karşı kişiyi koruyucu bir etkisinin olacağını savunan yazarlarla da karşılaşmaktadır (örn. Crocker ve Major, 1989; Williams ve Carter-Sowell, 2009; Eck ve ark, 2017). İlk görüşün savunucularına göre, dışlanma dezavantajlı bireylerin psikolojik iyi oluşuna zarar vermektedir; çünkü dışlanma deneyimi gruplarının toplum tarafından reddedildiğini ifade etmekte ve grupları için fırsatların oldukça sınırlı olduğunu yüzlerine vurmaktadır (Schmitt ve Branscombe, 2002). Ayrıca Goodwin ve arkadaşları (2010) damgalanan sosyal kimliğin dışlanmanın anlık acısını arttıracağını öne sürmek için birçok neden olduğunu belirtmişlerdir. İlk olarak damgalanan bir gruba üye olmanın getirdiği geçmiş dışlanma deneyimleri ve geçmiş deneyimlerle gelişen reddedilme duyarlılığı [damgalanan grupların bireyleri daha yüksek düzeyde reddedilme duyarlılığına sahiptir (Branscombe ve ark, 1999)] dışlanmanın acısını arttırabilmektedir. İkincisi, damgalanan grupların üyeleri genellikle dışlanacakları anları sezebilirler ve bu sezgi de dışlandıklarında yaşanacak olan sosyal acıya hazırlanma (priming) etkisi yaratarak sosyal acıyı şiddetlendirebilmektedir. Goodwin ve arkadaşlarının açıklamalarının yanı sıra deneysel çalışmaların ortaya çıkardıkları üzere uzun süreli dışlanma mağduru katılımcıların dışlanmaları üzerinde bir kontrollerinin olmadığını düşünmeleri (Schmitt ve Branscombe, 2002), kalıcı bir grup özelliği olan sosyal kimliklerine dayalı olarak

dışlanıyor olmaları (Branscrombe ve ark, 2012), deneysel olarak yeniden yaşatılan dışlanma deneyimiyle birlikte geçmiş dışlanma deneyimlerine dair hatıra ve koşullanmaların harekete geçmesi (Goodwin, Williams ve Carter-Sowell, 2010) ve sosyal kimliklerine yönelik önyargıyı içselleştirerek dışlanmalarını meşru bulmaları (Quinn ve Crocker, 1999) sosyal dışlanmaya verdikleri tepkiler üzerinde düzenleyici rol oynayabilmektedir.

Dezavantajlı grupların bireyleri için dışlanmanın daha olumsuz deneyimlendiği görüşü çeşitli araştırmalarla da desteklenmiştir. Zadro ve arkadaşları (2006) damgalanmış grupların bireylerinde dışlanma deneyiminin olumsuz etkilerinin daha uzun süre sönmeden kaldığını; Perry ve arkadaşları (2011) sosyal dışlanmaya sıkça maruz kalan şizofreni hastası katılımcıları için dışlanmanın olumsuz etkisinin daha şiddetli olduğunu ve yine bu etkilerin daha uzun süre gözlenebildiğini raporlamışlardır. Kısaca, dezavantajlı bir grubun üyesi olmanın anlık bir dışlanma tecrübesi sonrasında daha yüksek düzeyde olumsuz duygulanıma (Goodwin ve ark, 2010), kontrol ve anlamlı varoluş ihtiyaçları (Eck ve ark, 2017) ile olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyaçlarına (Crocker ve Major, 1989) yönelik daha yüksek düzeyde tehdit hissedilmesine (Rudert ve ark, 2017) ve sonuç olarak daha düşük düzeyde psikolojik iyi oluşa neden olduğu gösterilmiştir (Quinn ve Crocker, 1999; Perry ve ark, 2011; Eck ve ark, 2017; Rudert ve ark, 2017).

İkinci olarak, damgalanmanın dışlanmaya karşı kişiyi koruyucu bir etkisinin olacağı görüşünü savunan yazarlara göre ise damgaya dayalı olarak dışlanma kişiye kendisinde bir eksiklik olmadığını; dışlanmanın sorumlusunun grup kimliği olduğunu kanıtlamakta ve böylece yaşanan olumsuz durumun kendisine ilişkin bir nedenden değil grup kimliğinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilmesi kişiyi dışlanmanın olumsuz etkilerinden korumaktadır (Crocker ve Major, 1989; Eck ve ark, 2017). Dezavantajlı statüye sahip olan grupların bireylerinin gruplar arası geçirgenliğin çok düşük olduğunu düşünmeleri ve grup statülerinin değiştirilemez olduğuna inanmalarından dolayı dışlanma deneyimlerini gruplarının damgalanmış bir kimliğe sahip olmasına atfetmeleri de kişiyi dışlanmanın açısından koruyan diğer bir etken olarak görülmüştür (Jetten ve ark, 2006). Abramson ve arkadaşları (1978), dışlanmaya yapılan içsel atfin daha zararlı olacağını savunmuşlar ve sadece grup kimliğine yapılan dışsal atfin koruyucu olacağını dile getirmişlerdir. Williams ve Carter-Sowell (2009, s.110) damgalanmış bir sosyal kimliğe sahip olmanın koruyucu etkisini savunan yaklaşımları kısaca şu şekilde açıklamışlardır: “Parmağı ıslatıp ateşe

değdirildiği an ateşin yakmaması gibi damgalanan grup kimliği de -hâlihazırda dışlanmanın ihtiyaçlar üzerindeki tehdidine aşına olunduğundan- dışlanmanın anlık acısından kişiyi koruyor olabilir”.

Ancak bazı araştırmacılar dışlanmanın sosyal damgaya atfedilmesinin kişinin psikolojik iyi oluşu açısından faydalı olduğu konusunda bu kadar da emin değillerdir. Örneğin kadınların (Kobrynowicz & Branscombe, 1997) ve siyah Amerikalıların (Branscombe ve ark, 1999) kendilerine yönelik önyargının grup kimlikleriyle ilişkili olduğunu algıladıklarında psikolojik iyi oluşlarının olumsuz etkilendiği bildirilmiştir. Diğer araştırmalarda da dışlanma sonrası temel psikolojik ihtiyaçlarının daha geç iyileşme gösterdiği (Wirth ve Williams, 2009; Goodwin ve arkadaşları, 2010) raporlanmıştır.

2.2.3. Reddetme-Özdeşim Modeli, Azınlık Grup Özdeşimi ve Değersizleştirme Hipotezi

Dezavantajlı grupların sosyal dışlanma deneyimleri üzerinde gelişen literatüre, damgalanan sosyal kimlikle ve damgaya dayalı dışlanma deneyimleriyle başa çıkmayı açıklayan birçok önemli kuramın kazandırıldığı görülmektedir. İlk olarak, Turner ve arkadaşlarının (1984) iç gruba yönelik herhangi bir tehdidin iç grupla özdeşimi teşvik ettiğine ilişkin açıklamalarını görmekteyiz. Sonrasında sosyal kimlik ve dışlanma ilişkisi üzerinde etkili çalışmaları bulunan Branscombe ve arkadaşlarının (1999), Turner ve arkadaşlarının görüşlerine dayanarak geliştirdikleri Reddedilme-Özdeşim Modeli (*Rejection Identification Model*) karşımıza çıkmaktadır. Bu modele göre, damgalanmış bir grup üyeliğine sahip olmak, iç grupla özdeşimi arttırmaya neden olarak kontrol ihtiyacını telafi etmeye yardımcı olmaktadır. Modelin savunucuları iç grupla kurulan özdeşimin kişiyi dışlanma sonrasında iki şekilde koruyabilir olabileceğini açıklamışlardır: İlki, iç grupla özdeşimi daha yüksek düzeyde olan grup üyelerinin diğer üyelerle daha fazla etkileşim kuruyor olmaları ve böylece dışlanma karşısında sosyal destek alma imkanına sahip oluyor olmalarıdır. İkincisi, güçlü bir grup kimliğine sahip olmanın dezavantajlı grup üyelerine aidiyet ve kabul edilme hissi sağlayarak sosyal kimliklerinin dominant kültür tarafından değersizleştirilmesiyle başa çıkmalarına yardımcı olmasıdır.

Sosyal Kimlik ve Sosyal Kategorizasyon Teorilerinden yola çıkan Jetten ve Branscombe (2009), dezavantajlı grupların üyelerinin iç gruplarıyla özdeşimlerinin azınlık grup özdeşimi (*Minority Group Identification*) şeklinde ifade edilmesini

önermişlerdir. Azınlıkların grup özdeşimlerinin düzeyi ile maruz kalınan ayrımcılık düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğu gruplar: Yahudiler (Rollins, 1973), Afrikalı-Amerikalılar (Gurin, Gurin, Lao, & Beattie, 1969; Branscombe ve ark, 1999), lezbiyenler (Crosby ve ark, 1989) vücudunda piercingi olan kişiler (Jetten ve ark, 2001) ve kadınlar olarak gösterilmiştir (Gurin & Townsend, 1986; Schmitt ve ark, 2002). Schmitt ve arkadaşlarının çalışmalarında dışlanma deneyimi sonrası kadınların gruplarıyla özdeşimlerini arttırdıkları ancak erkeklerin böyle bir tepki göstermedikleri görülmüştür. Araştırmacılar, kadın ve erkekler arasındaki bu farkı dezavantajlı ve avantajlı grup üyeleri olmalarına dayandırmışlardır. Gomez ve arkadaşları (2011), dışlanan kişilerin kendi gruplarına sadakatlerini arttırdıklarını; Schmitt ve Branscombe (2002) iç gruplarına daha fazla manevi yatırım yaptıklarını ve Baumeister ve Leary (1995) de, dışlanan kişilerin kendilerine ait oldukları grupları hatırlatıldığı takdirde diğer iç grup üyelerine karşı duydukları sevgiyi kendi zihinlerinde abarttıklarını ve grup normlarına daha fazla uyum göstermeye başladıklarını belirterek, dışlanma mağdurlarının grup kimliklerini güçlendirmeye çalıştıkları görüşlerine destek vermişlerdir. Simon ve arkadaşları (1998) ise dezavantajlı grup üyelerinin gruplarıyla özdeşim düzeylerinin gruplarının dışlanmalarını kaçınılmaz görmelerine bağlı olduğunu eklemişlerdir.

Dışlanma mağdurlarının gruplarıyla özdeşimlerini arttırdıklarını gösteren çalışmaların yanı sıra iç gruplarıyla özdeşimlerini arttıran dezavantajlı grup üyelerinin dışlanma deneyiminden daha az etkilendiklerini ortaya çıkaran bulgular da sunulmuştur. Örneğin güçlü bir ırksal kimliğe sahip olan bireylerin anlık veya kronik ayrımcılık deneyimleri karşısında zihinsel ve fiziksel sağlıklarının daha az etkilendiği gösterilmiştir (Williams ve ark, 1999). Benzer şekilde ırksal özdeşimin, dışlanma sonrası daha düşük düzeyde psikolojik stresle ilişkili olduğu bildirilmiştir (Sellers ve Shelton, 2003). Azınlık grup özdeşimi, farklı çalışmalar tarafından daha düşük depresyon düzeyiyle (Munford, 1994) ve daha yüksek olumlu benlik değeriyle ilişkili bulunmuştur (Phinney, 1992). Dahası, iç grubu tarafından daha yüksek düzeyde kabul gördüğüne inanan bireyler, dış grup tarafından dışlanmaktan etkilenmemekte (Greenaway ve ark, 2015) ya da bahsedilen araştırma bulgularında görüldüğü üzere daha düşük düzeyde etkilenmektedirler.

Dezavantajlı grup üyelerinin damgaya dayalı dışlanmayla baş edebilmelerinin bir diğer yolu, baskın kültürün kendi sosyal kimliklerini değersizleştirmelerini öylece kabul

etmeyip bu değersizleştirmeyi içselleştirmeye direnmeleri de olabilmektedir (Crocker ve Major, 1989). Crocker ve Major'a göre dezavantajlı grupların üyeleri dışlanmalarını gruplarına karşı önyargıya atfedebilirler, dışlanmanın kendileri üzerindeki etkilerini avantajlı grup üyeleriyle değil kendi iç grup üyelerininkilerle karşılaştırma yoluna başvurabilirler ya da kendi gruplarının zayıf olduğu becerileri değersizleştirmeye ve kendi gruplarının güçlü olduğu becerileri daha önemli görmeye başlayabilirler. Crocker ve Major, Tajfel ve Turner (1986) tarafından öne sürülen değersizleştirme hipotezine (*devaluing hypothesis*) dayanarak öne sürdükleri Seçici Değer Düşürme Hipotezi (*Selectively Devaluing Hypothesis*) ile damgalanmış grupların bireylerinin daha az başarılı oldukları konuları kendilik tanımlarına dahil etmeyerek ve önemsizleştirerek, olumlu benlik değerlerini koruduklarını açıklamışlardır. Seçici Değer Düşürme Hipotezini destekleyen araştırma bulguları; kadınların yüksek kazanç elde etmeyi ve terfi etme fırsatlarını erkeklere göre daha önemsiz bulduklarını (Nieva ve Gutek, 1981) ve fiziksel engeli bulunan insanların fiziksel çekiciliği daha önemsiz gördüklerini (Taylor, Wood ve Lichtman, 1983) ortaya çıkarmışlardır.

2.3.Grup İçi Bağlamda Sosyal Dışlanma

İç grup, paylaşılan bir sosyal kimlik ya da benlik kategorizasyonuna bağlı olarak bir arada bulunan iki ya da daha fazla bireyin etkileşimini ifade eder (Hogg ve Abrams, 1988, s.81). Bireyler için gruplarına aidiyetleri oldukça önemlidir; çünkü ortak bir anlayışa sahip olma, yaşam üzerinde kontrole sahip olma, benliği geliştirme ve yakınlarına güvenme gibi temel sosyal güdüler ancak grup içerisinde tatmin edilebilir (Fiske, 2004). Dolayısıyla bireyler sürekli gruplarına aidiyetlerini güçlendirmek için güçlü bir arzu duyarlar (Tajfel ve Turner, 1979); ancak bu arzu bazen yeterli olmayabilir ve grup içinde uyum sağlayamayan veya grubun hayatta kalma başarısını düşüren bireyler damgalanabilir ve dışlanabilirler (Goffman, 1963; O'Brien ve ark, 2012).

Grup içi dışlamanın gerekçeleri birçok yazar tarafından gerek evrimsel gerekse sosyal kimlik yaklaşımlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Evrimsel yaklaşımlar hem ilkel (Williams, Cheung ve Choi, 2000) hem de modern insan gruplarında görülen dışlama davranışının (Williams, 2009) evrimsel gelişim sürecinde grubun iyiliğini korumak amacıyla öğrenildiğini, grup üyelerinin davranışlarını kontrol edebilmek ve grup normlarının geçerliliğini korumak amacıyla da kullanıldığını (Hutchison, Abrams ve Christian, 2007)

savunmaktadırlar. Grubun sosyal kimlik üzerindeki etkisini vurgulayan Crocker ve arkadaşları (1998) için ise bir grup üyesinin dışlanması gerekçeleri; grup üyelerinin kendi benlik değerlerini güçlendirmek istemeleri ve sosyal kimliklerini sağlamlaştırmak ya da kendi tutumlarını haklı çıkarmak istemeleri; Pickett ve Brewer (2004) için daha az uyumlu üyenin dışlanmasını destekleyerek gruba olan sadakatlerini göstermek ve böylece hem kendi üyeliklerini güçlendirmek hem de iç grup ile dış grup arasındaki ayrımı netleştirmektir. Hutchison ve arkadaşları (2007) ise gruba özgü kimliği korumak ve bu kimliğin olumsuz bir kimliğe dönüşmesini önlemek amacıyla grup üyesini dışlama yoluna gidildiğini savunmuşlardır.

Son tahlilde, gruba yeni bir üyenin kabul edilmesinin zor olmasına rağmen gruba uyum gösteremeyen üyenin grubun dışında bırakılması oldukça hızlı ve kolaydır (Yzerbyt ve ark, 1995). Yzerbyt ve arkadaşları, “iç grubun aşırı dışlama etkisi” (*ingroup overexclusion effect*) şeklinde tanımladıkları bu etki ile grubun normlarına tam olarak uymayan grup üyesinin reddedilmesine yönelik açıklama getirmişler ve uyumsuz üyenin hızlı bir şekilde dışlanmasıyla grup içi uyumun kontrol altına alındığını savunmuşlardır.

İç grup üyesinin kolaylıkla dışlanabilmesi ile önceki bölümlerde bahsedilen iç grup üyesini kayırma davranışı arasındaki tezatlık göze çarpmaktadır. Marques ve Yzerbyt (1988), öne sürdükleri Kara Koyun Etkisi (*Black Sheep Effect*) görüşü ile bu tezatlığa açıklama getirmişlerdir. Marques ve Yzerbyt’ın iç grup kayırmacılığı olgusunun bir uzantısı olarak geliştirdikleri bu etkiye göre iç grup üyelerinin uyumsuz davranışları dış grup üyelerinin uyumsuz davranışlarına göre daha sert eleştirilmektedir. İç grup üyesine daha acımasız davranılmasının açıklaması ise Hutchison ve arkadaşları (2007) tarafından şu şekilde yapılmıştır: Grubun sosyal kimliğine olumsuz etkide bulunan grup üyesi gruptan uzaklaştırılmak istenir. Grubun kimliği dışardan bir tehdit gördüğünde ilk önlem olarak pek arzulanan olmayan grup bireyleri dışlanır ve böylece grup kimliği korunma altına alınmış olur.

2.3.1.Çoklu-Güdüsel Tepkiler Modeli

Sosyal dışlanma literatüründe kişinin grubu tarafından dışlanmaya verdiği tepkiler birçok araştırmacı tarafından deneysel olarak ortaya konulmuş ve araştırma bulguları ilk bölümde ayrıntılı olarak aktarılmıştır; ancak Richman ve Leary (2009), geliştirdikleri Çoklu-

Güdüsel Tepkiler Modeli (*Multi-Motive Model of Social Exclusion*) ile dışlanmaya verilen tepkileri belirleyen güdüler kapsamlı bir şekilde açıklayarak dışlanmanın sonuçlarını bir nevi aynı çatı altında bir araya getirmişlerdir. Modele göre dışlanmanın ortaya çıkardığı tepkiler genellikle üç kategoride ele alınabilir: sosyal açıdan olumlu davranışlar, sosyal açıdan olumsuz davranışlar ve sosyal kaçınmacı davranışlar. Kişinin hangi tür tepkiyi vereceği dışlanma deneyimine ilişkin değerlendirmelerine bağlıdır ve bu değerlendirmeleri altı farklı boyutu göz önünde bulundurarak yapar: dışlanma tecrübesinin adil olup olmadığı, zarar gören ilişkinin değerine yönelik algıları, ilişkinin düzelmesine dair beklentileri, dışlanmanın bedeline yönelik algıları, dışlanmanın sürekliliğine dair tahminleri ve yeni ilişki alternatiflerinin varlığına yönelik tahminleri. Eğer dışlanma mağduru dışlanmasını adil görmüyorsa öfke tepkisi gösterebilir, grubuyla olan ilişkisine yüksek bir değer biçmemişse olumsuz ya da kaçınmacı sosyal davranış gösterebilir, ilişkinin tamir edilemeyeceğini düşünüyorsa intikam almaya çalışabilir ya da etkileşimden tamamen kaçınmaya kalkabilir. Diğer yandan ilişkinin yeniden kurulabileceğine inanmak ve ilişkiye yüksek değer biçmek, dışlanma sonrası olumlu sosyal davranışla ilişkili bulunmuştur (Richman ve Leary, 2009). Çoklu-Güdüsel Tepkiler Modeli'ne göre, alternatif ilişkilerin yokluğunda kişi kendini dışlayan grubuyla yeniden etkileşim kurmaya çalışırken, alternatif ilişkiler ihtimalinin varlığında kendini dışlayanlarla olan ilişkisine biçtiği değer azalır ve kaçınmacı sosyal davranış gözlenir. Ayrıca yazarlar kişinin dışlandığı durumda ödeyeceği bedel yüksek olaksa ilişkinin tamiri için çaba harcayacağını da eklemişlerdir. Son olarak, dışlanmanın süreklilik arz ettiği durumlar ise kaçınmacı sosyal davranışın sık görüldüğü durumlardır çünkü yeniden ilişki ihtimali ufukta görünmüyorsa, geleceği olmayan bir ilişkinin pesinden koşmanın kişi için artık bir anlamı kalmamıştır.

Çoklu-Güdüsel Tepkiler Modeli ile savunulan görüşlere benzer şekilde kimi araştırmacılar da grubu eleştirme, gruba zarar verme, gruptan uzaklaşma ya da gruba ihanet etme (Twenge ve ark, 2001); iç grupla özdeşimden vazgeçme, bireyselliği vurgulama ve bireysel benlik değerinin önemini vurgulamaya baş vurma (Jetten ve ark, 2001) gibi tepkiler raporlamışlardır.

Kişinin dışlanma deneyimi karşısında verdiğinden bahsedilen tepkilerin kendini dışlayanların grup kimliğine; yani dışlama kaynağının iç ya da dış grup üyeleri olmalarına göre değişip değişmediği ise son yıllarda gittikçe daha fazla önem taşıyan bir soru olarak

karşımıza çıkmaktadır. Literatürde iç ve dış grup tarafından dışlanmaya verilen tepkilerin fark göstermeyeceğini savunan araştırmalara rastlanılabilmekteyse de (örn. Williams, Cheung ve Choi, 2000; Smith ve Williams, 2004; Zadro ve ark, 2004; Gonsalkorale ve Williams, 2007) çoğunlukla bulgular iç grup tarafından dışlanmanın dış grup tarafından dışlanmaya göre daha acı verici olduğunu (örn. O'Brien, Major ve Simon, 2012) göstermektedir. Bernstein ve arkadaşları (2010) iç ve dış grup tarafından dışlanmaya verilen tepkiler arasında fark göremeyen araştırmaları, önemsiz grup aidiyetleri kullanmakla eleştirmişlerdir. İç grubun kişiyi dışlaması acı vericidir çünkü diğer grup üyelerinden beklenen iç grup sadakatinin karşılanmaması hayal kırıklığı yaratmakta (O'Brien ve ark, 2012), kişi dışlanmasının nedenlerini çözemeyip kişisel olarak kendinde bir sorun olduğunu düşünmeye başlamaktadır (Williams, 2007). Nihayetinde grubun dışında bırakılmak hayatta kalma başarısı için elzem olan grubun artık kaybedilmekte olduğu anlamını taşımaktadır (Baumeister ve Leary, 1995).

2.3.2.Damgalanan Gruplarda Grup İçi Dışlanma

Goffman'ın (1963) dile getirdiği gibi damgalama ve dışlama sadece gruplar arasında yaşanmamaktadır; tüm gruplar gibi dezavantajlı grupların kendi içlerinde de sosyal normlardan sapanlar damgalanabilir ve dışlanabilirler. Dahası grup içi önyargı (*intra-group prejudice*) dezavantajlı gruplarda avantajlı gruplara göre daha sık ve yoğun görülmektedir (Goodwin ve ark, 2010). Örneğin, siyah Amerikalı bireylerin kendi etnik grupları hakkında beyaz Amerikalılara kıyasla daha olumsuz tutumlara sahip olabildikleri (Nosek, Banaji, ve Greenwald, 2002), daha koyu tenli siyah Amerikalıların beyaz Amerikalılar kadar siyah Amerikalılar tarafından da olumsuz ve daha önyargılı değerlendirildikleri (Maddox ve Gray, 2002) bilinmektedir.

İlginçtir ki grup içi önyargının dezavantajlı gruplarda avantajlı gruplara göre daha sık görülmesi gibi iç grup kayırmacılığının (Branthwaite ve Jones, 1975; Mullen ve ark, 1992) ve iç grup sadakatinin de dezavantajlı gruplarda daha sık görüldüğü bildirilmiştir (O'Brien, Major ve Simon, 2012). Örneğin, Branthwaite ve Jones'un (1975) Britanyalılarla (avantajlı grup) Galler vatandaşlarını (dezavantajlı grup) karşılaştırdıkları çalışmalarına göre, Galler vatandaşları kendi vatandaşlarının çıkarlarını Britanyalılara göre daha çok korumuşlardır. Belki de bu durumun sebebi iç grubun kayırılmasının, sosyal değişim için

bir araç olarak görülmesi ve yüksek statülü gruplarla karşılaştırıldığında düşük statülü grupların statülerini yükseltebilmek ve sosyal değişimi sağlamak amacıyla iç gruplarını kayırmaya daha çok ihtiyaç duymalarıdır (Scheepers ve ark, 2006).

Grup içi önyargı ve grup içi dışlama ile iç grup kayırmacılığı ve iç grup sadakatinin dezavantajlı gruplarda avantajlı gruplara göre daha yüksek düzeyde görülüyor olması, grup içi dışlanmaya verilen tepkilerin de grup statüsüne göre; yani dışlamanın avantajlı ya da dezavantajlı bir grup içerisinde yapıyor olmasına göre değişip değişmediğine dair tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmaları en çok etkileyen görüş ise dezavantajlı grup bireylerinin grup içi dışlanma deneyimlerini avantajlı gruba göre daha yüksek düzeyde ayrımcılığa atfediyor olabilecekleridir (örn. Major ve ark, 2002; O'Brien, Major ve Simon, 2012). Bu görüşü test etmeyi amaçlayan Major ve arkadaşları (2002), Latin ve beyaz Amerikalı katılımcılarının iş başvurularının dış grup üyesi yönetici tarafından reddedilmesini sağlamışlar ve her iki gruptan katılımcıların eşit düzeyde ayrımcılık atfı yaptıklarını; ancak iç grup üyesi olan yönetici tarafından reddedilen Latinlerin iç grup üyesi olan yönetici tarafından reddedilen Beyaz Amerikalılara göre daha fazla ayrımcılık atfı yaptıklarını bulgulamışlardır. Yani, düşük statülü grubun üyeleri daha yüksek statülü grubun üyelerine göre grup içi dışlamayı ayrımcılığa atfetmeye daha fazla eğilim göstermişlerdir. O'Brien ve arkadaşları (2012) da araştırmalarında aynı bulguya ulaşmış ve dahası Latin katılımcıların kendilerini dışlayanın Latin olduğu koşulda, dışlayanın beyaz Amerikalı olduğu koşula göre ayrımcılığa daha çok atıfta bulunduklarını görmüşlerdir. Benzer şekilde Goodwin ve arkadaşları (2010) Sanal Top Oyunu kullanarak beyaz ve siyah Amerikalı katılımcılarının iki dış grup üyesi tarafından dışlanmalarını sağlamışlar ve siyah Amerikalıların hem beyaz Amerikalılar hem de siyah Amerikalılar tarafından dışlanmalarını ırkçılığa bağladıklarını, beyaz Amerikalıların ise sadece siyah Amerikalılar tarafından dışlanmalarını ırkçılığa atfettiklerini göstermişlerdir. Bu araştırmada ek olarak dışlanmalarını ırkçılığa atfeden katılımcıların psikolojik iyileşmelerinin daha fazla zaman aldığı görülmüştür. Her ne kadar kimi yazarlar (örn. Crocker, Voelkl, Testa ve Major, 1991) dezavantajlı grup üyelerinin avantajlı grup tarafından dışlanmalarını önyargı ve ayrımcılık gibi sebeplerle açıklayabildiklerini ancak kendi grupları tarafından dışlanmalarına açıklama bulamadıklarını savunmuşlarsa da çalışmalar göstermektedir ki dezavantajlı grup üyeleri

için grup içi dışlanma da ayrımcılığa atfedilebilmektedir (örn. Major ve ark, 2002; O'Brien, Major ve Simon, 2012).

Dezavantajlı grupların üyeleri için grup içi dışlanma deneyiminin olumsuz etkilerinin avantajlı grupların üyelerine göre daha yüksek düzeyde olduğuna ilişkin bulgular, dezavantajlı grupların bireylerinin iç ve dış grup üyeleri tarafından dışlanmalarının birbirlerinden farklı sonuçlar doğurup doğurmayacağının merak edilmesine yol açmıştır. Az sayıda olan araştırma bulguları ise iç grup üyeleri tarafından dışlanan dezavantajlı grup üyelerinin dış grup üyeleri tarafından dışlanana göre daha yoğun bir şekilde dışlanmış hissettiklerini (Zadro ve ark, 2004; Williams ve Zadro, 2005; Mendes ve ark, 2008; Gonsalkore ve ark, 2008; Wirth ve Williams, 2009) ve daha yüksek düzeyde psikolojik acı, stres ve olumsuz duygulanım bildirdiklerini göstermektedir (Bernstein ve ark, 2010; Hayman ve ark, 2015).

Stewart'ın da (2017) işaret ettiği üzere gruba dayalı anlık dışlanma deneyiminin değerlendirildiği çok az araştırmaya ulaşılabilmekteyse de dezavantajlı grupların üyeleri için iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın dış grup üyeleri tarafından dışlanmaya göre daha olumsuz bir deneyim olmasının gerekçelerine ilişkin açıklamalar önemlidir. Schmitt ve arkadaşlarının (2002) açıklamalarına göre, damgalanan grup üyesi için iç grup üyesi tarafından dışlanmak baskın dış grup tarafından dışlanmaktan daha olumsuz bir tecrübe olacaktır çünkü daha önce iç grubuyla özdeşim kurarak (azınlık grup özdeşimi) damgalanan bir sosyal kimliğe sahip olmanın acısıyla baş etme imkanı bulmuşken, gruptan atılmasıyla artık bu imkandan mahrum kalmış olacaktır. Nihayetinde, iç grup tarafından dışlanmak dezavantajlı grupların üyelerinin iç gruplarıyla olan özdeşimlerini bozar ve damgalanan bir grup kimliğine sahip olmanın acısıyla baş etmek için daha kişisel yollar aramak zorunda bırakır (Branscrombe ve ark, 2012). Sanal Top Oyunu vasıtasıyla cinsiyete dayalı dışlanma olgusunu ele alan Wittenbaum ve arkadaşları (2010) da iç grup üyesi tarafından dışlanmanın daha acı verici olduğunu gösteren bulgularını Hogg ve Abrams'ın (1988; s.21) sosyal kimlik yaklaşımlarıyla açıklamışlardır. Hogg ve Abrams'ın açıklamalarına göre, insanlar kendi deneyimlerini aidiyet duydukları ve benliklerini inşa ederken referans noktası olarak aldıkları gruba bağlı olarak değerlendirirler; gruptan mahrum kalmak benlik için kullanılan referans noktasından mahrum kalmak anlamına gelir.

Grup içi dışlanmanın daha acı verici olmasının gerekçelerine dair savunulan bir diğer görüş; dezavantajlı grupların üyelerinin avantajlı grup üyelerine göre daha fazla iç grup kayırmacılığı bekledikleri (örn. Branthwaite ve Jones, 1975), bu yüzden iç grup tarafından reddedilmeye karşı dikkatlerinin daha da yoğunlaştığı; beklentileri karşılanmayınca da daha çok hayal kırıklığı yaşadıkları ve temel psikolojik ihtiyaçlarının daha çok tehdit edildiğidir (Scheepers ve ark, 2006). Dezavantajlı gruplarda iç grup kayırmacılığına benzer şekilde iç grup sadakati de daha çok beklenir ve dahası iç grup üyesine avantajlı grupların iç grup üyesine duyduklarına göre daha yüksek düzeyde güven duyulur (Rotella, Richeson, Chiao ve Bean, 2011). Bu nedenle, grup içi dışlanma deneyimi ile birlikte güven duygusu yerini hızla aldatılma duygusuna bırakmaktadır (O'Brien ve ark, 2012). Nihayetinde de dezavantajlı grupların bireyleri iç grupları tarafından dışlanmaya daha olumsuz tepki verir ve dışlamalarını ayrımcılığa daha çok atfederler. Düşük statülü etnik azınlıkların grup normlarına uyumsuz davranan grup üyesini kendilerini “satmakla” suçlamaları (O'Brien ve ark, 2012) grup üyelerinin reddedici davranışı ayrımcılığa bağladıklarına örnek olarak gösterilebilir.

2.4. Kısmi Dışlanma

Avantajlı/dezavantajlı grupların üyesi olma (Eck ve ark, 2017) ve olumsuz sosyal yaşantılarla başa çıkarken kullanılan beceriler (Eck ve ark, 2016) gibi birtakım faktörlerin sosyal dışlanma deneyimi üzerindeki etkilerini ortaya çıkaran araştırmalarıyla bilinen Eck ve arkadaşları, dışlanma deneyimi üzerindeki düzenleyici faktörleri sınıflandırdıkları Psikolojik Kaynaklar Hipotezini (*Psychological Resource Hypothesis*; Eck ve ark, 2016) literatüre tanıtmışlardır. Yazarların bu hipotezlerine göre dışlanmanın olumsuz etkilerine karşı kişiyi koruyabilecek faktörler şunlardır: Kişinin avantajlı bir grubun üyesi olması, paraya ya da güçlü bir statüye sahip olduğunu hayal etmesi ve dışlanma deneyimi esnasında kendisine eşlik eden birinin varlığı. Yazarların bildirdiklerine göre dışlanma deneyimine verilen tepkileri düzenleyebilecek değişkenler ancak dışlanma öncesinde ya da dışlanma esnasında temel psikolojik ihtiyaçları tatmin eden faktörler olabilir ve dikkat edilince görülmektedir ki Eck ve arkadaşlarının savunduğu düzenleyici değişkenler kişiye duygusal, sosyal ya da maddi açıdan destek olan faktörlerdir.

Sosyal dışlanma araştırmalarında maddi desteğin etkisi, katılımcılara para verilerek (örn. Mok ve De Cremer, 2016); duygusal desteğin etkisi, katılımcıların bir yakınlarının yanlarında olmasını sağlayarak (örn. Coan ve ark, 2006); sosyal desteğin ise katılımcıların bazı kişilerce dışlanıp diğerleri tarafından dahil edildiği kısmi dışlanma (*partial ostracism*; Williams ve ark, 2000) paradigması yardımıyla değerlendirilmektedir. Görüldüğü üzere kısmi dışlanma, kişinin tüm üyeler tarafından bütün aktivitelerden dışlandığı tam dışlanma durumlarının aksine grubun bazı üyeleri tarafından dışlanırken grubun diğer üyeleri tarafından dahil edilmesini ifade etmektedir. Bugüne kadar tam dışlanma olgusunu ele alan çok sayıda deneysel çalışma yapılmış olmasına rağmen dahil edilme ve dışlanma koşullarının bir arada nasıl tecrübe edildiğini ele alan araştırmaların oldukça az sayıda oldukları görülmektedir (örn. Williams ve ark, 2000; Chernyak ve Zayas, 2010; Wittenbaum ve ark, 2010; Banki, 2012). Oysaki savunulan birkaç nedenden ötürü kısmi dışlanma olgusunun deneysel olarak ele alınması oldukça önemlidir. Kısmi dışlanma olgusunun araştırılmaya değer olduğunu gösteren bu nedenlerden ilki gerçek yaşamda insanların genellikle tam dışlanma durumlarını değil kısmi olarak dışlandıkları durumları deneyimliyor olmalarıdır; yani insanlar çoğu anlarda bazı kişilerce dışlanıp bazı kişilerce dahil edilmektedirler (Banki, 2012). İkincisi, tam dışlanmanın aksine kısmi dışlanma kişisel ve durumsal değişkenlerin düzenleyici etkisinin görülebilmesi için ideal bir durumdur; çünkü tam dışlanmanın etkisi o kadar güçlüdür ki düzenleyici değişkenlerin etkisini görmemize engel olabilmektedir (Williams ve ark, 2000). Kısmi dışlanma olgusunun araştırılmasının önemini açıklayan son görüşe göre ise dışlanmanın etkilerinin dışlanma derecesine bağlı olarak nasıl değiştiği konusunda literatürde büyük bir boşluk bulunmaktadır ve bu boşluğun doldurulması sosyal dışlanmanın doğasına ilişkin önemli bilgiler sunacaktır (Banki, 2012).

Kısmi dışlanma olgusunu ilk kez dile getiren ve test eden Williams ve arkadaşları (2000), kısmi dışlanmanın temel psikolojik ihtiyaçlar ve duygulanım üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu; kısmi dışlanma koşulunda temel psikolojik ihtiyaçların tam bir dahil edilme koşulundaki kadar tatmin edilmese de tam bir dışlanma koşulundaki kadar da tehdit edilmediğini raporlamışlardır. Williams ve arkadaşlarının dışında, kısmi dışlanmanın yeterince ele alınmamış olmasından yola çıkan Chernyak ve Zayas (2010), katılımcıların Sanal Top Oyunu'nda diğer iki sanal oyuncu tarafından tamamen dışlandıkları, tamamen dahil edildikleri ve bir oyuncu tarafından dışlanıp diğer oyuncu tarafından dahil edildikleri

olmak üzere 3 koşullu bir deney tasarlamışlardır. Bu deneyin sonuçlarına göre, bir kişi tarafından dışlanıp diğeri tarafından oyuna dahil edilen katılımcılar, iki kişi tarafından dışlanan katılımcılarla benzer düzeyde dışlandıklarını ve ait olma ihtiyaçlarının benzer düzeyde tehdit edildiğini hissetmişlerdir. Diğer bir deyişle, katılımcılar kendilerini dahil eden kişinin de dışlamaya katıldığını düşünmüş ve kendilerine verilen sosyal desteği algılayamamışlardır. Araştırmacılar bu sonuçların sosyal destek verene rağmen dışlanmanın temel psikolojik ihtiyaçlar üzerindeki olumsuz etkisinin ortaya çıkacağını ve dahil eden kişinin de dışlamaya ortak olarak algılanacağını gösterdiği yorumunu yapmışlardır. Ancak katılımcıların dışlanma esnasında kendilerine verilen sosyal desteği fark edememelerinin kaynağı DeWall, Twenge ve arkadaşlarının (2009) savundukları gibi dışlanan kişilerin kendilerini dışlamayan insanların nötr hareketlerini dahi saldırgan olarak yorumlamalarında bulunabilir.

Kısmi dışlanma olgusu ve dışlanma esnasında sosyal desteğin varlığı literatürde yeterince araştırılmamış olsa da genel olarak sosyal desteğin etkisi uzun yıllardır birçok açıdan ele alınmıştır. Fizyolojik ölçümler daha yüksek düzeyde sosyal desteğin kalp ve damar hastalıklarının (Steptoe, 2000; Evans ve Steptoe, 2001), depresyonun (Hays ve ark, 2001) ve şizofreninin (Macdonald ve ark, 1998) olumsuz sonuçlarını azalttığını göstermektedir. Dahası, Kirschbaum ve arkadaşları (1995) laboratuvar ortamında dahi verilen sosyal desteğin fiziksel stres tepkilerinin azalmasına neden olduğunu, sosyal destek verilen bireylerin tükürüklerinde serbest kortizol değerlerinin daha düşük seviyede olduğunu raporlamışlardır. Üstelik olumlu sosyal etkileşimin hayvanların beyinlerinde strese bağlı aktivitenin düzenlenmesine yol açtığı gösterilmiş (Carter, 1998) ve insanda da benzer tepkinin görülebildiği bildirilmiştir (örn. Eisenberger ve ark, 2007; Onoda ve ark, 2009; Karremans ve ark, 2011; Heinrichs ve ark, 2003). Eisenberger ve arkadaşları (2007), 10 gün boyunca günlük olarak duygusal destek sağladıkları katılımcılarına sosyal dışlanma deneyimi yaşatmışlar ve duygusal destek verilen katılımcıların beyinlerinin stresle ilişkili bölümlerinde herhangi bir destek verilmeyen katılımcılara göre daha düşük düzeyde aktivite görüldüğünü bulgulamışlardır. Benzer şekilde Karremans ve arkadaşları (2011) da dışlanma esnasında bağlanma figürü yanında olan kişilerin beyinlerinde sosyal ve fiziksel acının paylaştığı ortak nöroanatomik bölgede tepkilerin azaldığını göstermişlerdir. Dahası, dışlanma esnasında duygusal destek kaynağının fiziksel olarak bulunmasına dahi gerek

olmadığı; destekleyici telefon mesajları almanın beyinde duygusal acıya tepki veren bölgelerdeki aktivasyonun azalması için yeterli olduğu bildirilmiştir (Onoda ve ark, 2009).

Duygusal desteğin sadece strese bağlı olarak ortaya çıkan fizyolojik tepkileri ve stresle ilişkili beyin aktivasyonunu azaltmakla kalmadığı; aynı zamanda psikolojik iyi oluş düzeyini artırdığı ve stres verici durumla baş etmeye yardımcı olan bilişsel süreçlerin devreye sokulmasına yardımcı olduğu da birçok yazar tarafından raporlanmıştır (örn. Clark ve Reis, 1988; Wills, 1991). Bu noktada araştırmaların stres verici bir deneyim olarak sosyal dışlanma olgusunu da kullandıkları görülmektedir. Sosyal dışlanma esnasında verilen desteğin etkili olup olmayacağı sorusu birçok araştırmacı tarafından dışlanmanın olumsuz etkilerinin duygusal destek yoluyla azaltılabileceği şeklinde cevaplanmıştır. (örn. Ruggiero ve ark, 1997; Eisenberger ve arkadaşları, 2007; Onoda ve ark, 2009; Karremans ve ark, 2011; Teng ve Chen, 2012; Von Mohr ve ark, 2017). Böylesi bir desteğin dışlanmayla baş etmeyi sağladığını bildiren çalışmalar daha ayrıntılı incelendiğinde; destek kaynağının dışlanmakta olan kişiye dokunmasının (Von Mohr ve ark, 2017), destek kaynağının bir yabancı değil fakat kişinin kendine yakın bulduğu biri olmasının ve bu kişinin de ortamda sadece fiziksel olarak bulunmasının (Park ve Maner, 2009; Teng ve Chen, 2012) dahi dışlanmanın olumsuz etkilerini azaltmakta etkili olduğu görülmektedir. Eck ve arkadaşları (2016) kişiye yakın birinin varlığının yalnız yüksek benlik değerine sahip kişiler için dışlanmaya karşı koruyucu olacağını eklemişler; Aydın ve arkadaşları (2012), dışlanma esnasında katılımcıya eşlik eden kişinin insan olmasına bile gerek olmadığını, bir köpeğin varlığının dışlanma sonrası olumsuz etkileri azaltmaya yettiğini bildirmişlerdir. Son olarak Pfundmair, Aydın ve arkadaşları (2015) kültürel faktörleri değerlendirmeye aldıkları çalışmalarında toplulukçu kültüre sahip ülkelerde yaşayan insanların dışlanma deneyiminden daha az etkilendiklerini bulgulamışlar ve bu bulgularının da toplulukçu kültüre sahip olan bireylerin bireyci kültüre sahip olan bireylere göre daha yüksek düzeyde sosyal destek görüyor olmalarından kaynaklanabileceğini paylaşmışlardır.

Kısmi dışlanmanın etkisi ve duygusal destek kaynağının fiziksel olarak bulunmasının yanı sıra bireye bir sosyal bağın hatırlatılmasının dahi dışlanmanın deneyimlenme biçimi üzerinde etkili olduğu öne sürülmüştür. Örneğin Hermann, Skulborstad ve Wirth (2014), Sanal Top Oyunu'nda dışlanmalarını sağladıkları katılımcılarından dışlanma esnasında kendilerini koşulsuz kabul ettiğine inandıkları birini hayal etmelerini istemişlerdir.

Araştırmanın bulgularına göre ise değişimlemenin temel psikolojik ihtiyaçlar üzerinde koruyucu etki gösterdiği anlaşılmıştır. Bir diğer çalışmada Sanal Top Oyunu'nu dışlanarak ya da dahil edilerek tamamlayan katılımcılara ekranın bir kenarında sosyal paylaşım sitesi Facebook'un simgesi ya da kontrol amaçlı sıradan bir simge (Flash Player) gösterilmiştir (Knausenberger, Hellmann ve Echterhoff, 2015). Oyun sonrasında kontrol koşulundaki katılımcılardan dışlananların dahil edilenlere kıyasla daha fazla sosyal etkileşim ilgisi sergiledikleri görülmüştür; ancak Facebook simgesi gösterilen katılımcılardan dışlananlar dahil edilenlerle benzer düzeyde sosyal etkileşim ilgisi sergilemişlerdir. Yazarlar bu bulgularını Facebook'un insanlara sosyal bağlantılarını hatırlatarak aidiyet hissi sağlamasına bağlamışlardır. Knowles, Haycock ve Shaikh'in (2015) benzer bir çalışmalarında da görülmüştür ki Facebook'ta kendi fotoğraflarını inceleyen katılımcılar, kontrol koşulunda olup fotoğraf sitesi Flickr'da kendi fotoğraflarını inceleyen katılımcılara kıyasla dışlanma esnasında temel ihtiyaçlarına ilişkin daha yüksek tatmin hissetmişlerdir.

Aktarılan bulguların aksine Eck ve arkadaşlarının (2016) araştırmalarına göre herhangi bir sosyal bağın hatırlatılması dışlanma deneyiminin olumsuz etkilerinin artmasına neden olmaktadır. Yazarların bu görüşleri için yaptıkları açıklama önemli görünmektedir: Dışlanma deneyimi öncesinde bir sosyal bağın hatırlatılması (kişinin bağımsız olduğunun hatırlatıldığı koşula ve herhangi bir hatırlatmanın yapılmadığı koşula kıyasla) katılımcının temel psikolojik ihtiyaçlarının tatmin düzeylerini büyük ölçüde düşürmektedir; çünkü yapılan hatırlatma sosyal bağların önemini vurgulayarak dışlanma sonucu kaybedilen sosyal bağları işaret etmekte ve böylece hissedilen ihtiyaç tehdidini büyütmektedir.

Son olarak, yakın geçmişte gerçekleştirilen bir çalışmada ise sosyal paylaşım sitesinde paylaşımda bulunan katılımcıların, ilişkisel olarak kendilerine yakın buldukları kişiler ya da sosyal açıdan daha yüksek statüde bulunan kişiler tarafından beğeni almadıkları zaman dışlandıklarını hissettikleri gösterilmiştir (Hayes, Wesselman ve Carr, 2018). Yazarlara göre bu bulgu, sosyal dışlanmanın tamamen bir etkileşim yokluğu anlamına gelmediğini; bireylerin umdukları ya da arzuladıkları dönütü alamadıklarında kendilerini dışlanmış hissettiklerini işaret etmektedir. Aktarılan araştırma bulguları bir arada değerlendirildiğinde, sosyal bağın hatırlatılmasının kişiyi dışlanmaya karşı koruduğu; ancak bu bağın kişi için önem arz ettiği durumlarda koruyucu etkinin arttığı çıkarımı yapılabilir.

2.4.1. Dezavantajlı Gruplarda Kısmi Dışlanma

Önceki sayfalarda aktarıldığı üzere Banki (2012) dezavantajlı grupların bireylerinin gerçek yaşamlarında deneyimledikleri gibi aynı anda hem dahil edildikleri hem de dışlandıkları koşulları bir arada değerlendirmenin önemine değinmiş; ancak dezavantajlı grupların üyelerinin kısmi dışlanma durumlarında verdikleri tepkileri ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Buna rağmen az sayıda araştırmacı tarafından dışlanma deneyimi esnasında duygusal destek görmenin dezavantajlı grupların üyelerinin tepkilerini ve dışlanma deneyiminin acısıyla baş etme becerilerini düzenlemedeki rolünün incelendiği görülmektedir (örn. Ruggiero ve ark, 1997; Coan ve ark, 2006). Ancak unutulmamalıdır ki dışlanma esnasında verilen sosyal desteğin ne avantajlı ne de dezavantajlı grupların bireylerince algılanıp algılanmadığı konusunda dahi fikir birliğine ulaşılamamıştır (Von Mohr ve ark, 2017). Kimi araştırmacılar dışlanan kişilerin dahil edilmelerine ilişkin sosyal ipuçlarını tespit etmekte daha hassas olduklarını ve en ufak dahil edilme işaretlerini dahi algıladıklarını savunurlarken (örn. Pickett ve Gardner, 2005; Williams, 2009; DeWall, Maner ve Rouby, 2009; Hartgerink ve ark, 2015); DeWall, Twenge ve arkadaşları (2009), dışlanan bireylerin kendilerini dışlamayan insanların nötr hareketlerini dahi saldırganca yorumladıklarını öne sürmüşlerdir. Az sayıdaki bu araştırmalar, damgalanmış sosyal kimliklere sahip grupların bireylerinin dışlanma deneyimi esnasında kendilerini dahil eden birinin varlığından psikolojik iyi oluşları açısından faydalanacaklarına dair daha fazla bulguya ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Dezavantajlı grupların kısmi dışlanma deneyimine verdikleri tepkileri değerlendiren araştırmalara ulaşılamasa da duygusal desteğin dışlanma deneyimine verilen tepkileri düzenlemedeki rolünü değerlendiren araştırmalara rastlanabilmektedir. Örneğin Coan ve arkadaşlarının (2006) çalışmalarında, elektrik şoku ile fiziksel tehdit yaşatılan kadınlardan elleri eşleri tarafından tutulan kadınların, elleri bir yabancı tarafından tutulan kadınlara kıyasla, duygusal ve davranışsal tehlikelere karşı tepkileri düzenleyen nöral sistemlerinde (anterior insula, superior frontal girus ve hipotalamus gibi) aktivitenin azaldığı gözlenmiştir. Ayrıca aktivite düzeyindeki bu düşüşün, daha yüksek ilişkisel tatmin hisseden kadınlarda daha fazla olduğu görülmüştür. Ruggiero ve arkadaşlarının (1997) bulgularına göre ise duygusal destek verilen kadınlar, böyle bir destek verilmeyen kadınların aksine dışlanma durumlarına daha fazla dikkat kesilmişler ve dışlanma deneyimlerini görmezden

gelmemişlerdir. Yazarlar, sosyal destek gören kadınların dışlanmaya dikkat kesilerek bu olumsuz deneyimle baş etmeye yönelik bilişsel becerilerini devreye sokabileceklerini öne sürmüşlerdir. Her iki bulgu bir arada düşünüldüğünde, dışlanma halinde verilen sosyal desteğin dezavantajlı grupların bireylerinin psikolojik iyi oluşunu koruyacağı; bu desteğin kişi için önemli kişiler tarafından verilmesi halinde koruma etkisinin daha fazla olacağı akla yatkın görünmektedir.

Dezavantajlı grupların dışlanma deneyimlerini ele alan araştırmacıların ağırlıklı olarak dışlanmaya yapılan atfın içsel ya da dışsal olmasının verilen tepkiler üzerindeki etkisine odaklandıkları görülmektedir (örn. Ruggiero ve ark, 1997; Banki, 2012). Benzer bir durum kısmi dışlanma için de geçerlidir (Banki, 2012). Banki (2012), kısmi dışlanma esnasında bazı kişilerin dahil edilirken kendisinin dışlandığını gören bireyin dışlanmasının nedenlerini kendinde arayabileceğini tahmin etmiş ancak araştırma bulguları tam tersini göstermiştir.

Son olarak, dezavantajlı grupların bireyleri için dışlanma deneyimi esnasında sosyal destek veren kişilerin iç grup üyeleri ya da avantajlı grubun üyeleri olmalarının birbirlerinden farklı etkiler doğurup doğurmayacağı sorusu akla gelebilse de bu sorunun yanıtını arayan bir araştırmaya henüz rastlanamamıştır. Schmitt ve Branscombe'ye (2002) göre, azınlık grupların üyeleri kendi gruplarını sosyal destek kaynağı olarak algırlar ve bu nedenle iç grup üyeleri tarafından destek gördükleri dışlanma deneyimleri sonrası olumsuz duygulanımlarının daha düşük düzeyde olacağı beklenebilir. Bu görüşe göre, dezavantajlı grupların bireylerinin dışlanmaları esnasında kendilerini dahil eden iç grup üyesini algılayacakları ve bu desteğin dışlanmaya karşı kişiye bir çeşit koruma oluşturacağı fikri akla yatkın görünmektedir.

3.BÖLÜM

CİNSEL YÖNELİM TEMELLİ DAMGALANMAYA DAYALI DIŞLANMA

Aileleri içerisinde ırka ya da dine dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kalmayan etnik azınlık bireylerinin aksine, geyler ve lezbiyenler için istismar kendi evlerinde başlamaktadır (Nardi ve Bolton, 1991, s. 354).

Her azınlık grubu için gruplar arası dışlanmanın şiddeti ve sıklığı benzer düzeyde değildir; bazı gruplar diğerlerine göre daha fazla damgalanır ve dışlanırlar (Battle ve Crum, 2007). Ayrımcılık ve dışlanma literatürü incelendiğinde, dezavantajlı gruplar arasında deneyimleri en sık araştırılanların etnik ve cinsel azınlıklar (LGBTİ: lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, interseks) olduğu görülmektedir (Stewart, 2017). Bu iki grubun arasında ise cinsel azınlıklar için sosyal damganın bedeli daha ağır görünmektedir; zira cinsel azınlıklar toplumun yanı sıra bir de aile içerisinde de ayrımcılıkla mücadele etmekte ve en önemli sosyal destek kaynağı olan ailenin kişiye sırt çevirmesinin sonuçları ağır olmaktadır (Nardi ve Bolton, 1991, s.354).

Cinsel azınlık grupların üyesi olmak her birey için ayrımcılığa uğrama ve dışlanma riski yaratmaktaysa da LGBTİ grupları arasında en yüksek düzeyde riskin trans bireyler için var olduğu bilinmektedir (Pew Research Center, 2013). Aynı rapora göre biseksüel kadınların %33'ü toplum tarafından kabul edildiklerini belirtirlerken; bu oran biseksüel erkekler için %8, transseksüeller için ise sadece %3'tür. Trans bireylerin daha yüksek düzeyde dışlandığının bildirilmiş olmasına rağmen literatürde en sık olarak eşcinsel erkeklerin ayrımcılık deneyimlerinin ele alındığı görülmektedir. Araştırmalarda katılımcıların sıklıkla eşcinsel erkekler olmasının birçok nedeni öne sürülmüştür. Bu nedenler, trans bireylerin cinsel azınlık kimliğiyle en düşük düzeyde özdeşim kuran LGBTİ grubu olmaları, sayılarının eşcinsel ve biseksüel bireylere göre az olması ve trans bireylerin de kendilerini heteroseksüel, eşcinsel ya da biseksüel olarak tanımlayabilmeleridir (Pew Research Center, 2013). Bu nedenlere ek olarak, trans bireylerin akademik çalışmalarda sınırlı şekilde temsil edilmelerine (Mitchell ve Howarth, 2009; Marshall ve ark, 2019) önyargının da katkıda bulunuyor olabileceği akla gelebilir. Nihayetinde trans cinsiyet kimliği

kimilerince normalden sapma olarak algılanabilmekte, trans bireylerin ikili cinsiyet sistemini ve dolayısıyla heteronormatif yapıları kabul ederek cinsel azınlık haklarını savunmayacakları ya da normatif cinsiyet algısına zıt birer kimliğe sahip olmalarından dolayı cinsel azınlıkların hak taleplerinin toplum tarafından kabullenilmesine engel olabilecekleri düşünülür (Weiss, 2003). Ancak bu önyargıların trans deneyimlerinin akademik camia tarafından yeterince incelenmemesine neden olduğu görüşünü destekleyebilecek herhangi bir çalışmaya ulaşılmadığını eklemek gerekir.

Cinsiyet kimliklerine dayalı olarak dışlanmalarından ötürü trans (T) ve interseks (İ) grupları ayırırsak, cinsel yönelime dayalı olarak dışlanan lezbiyen (L), gey (G) ve biseksüel (B) grupların içinde en sık eşcinsel erkeklerin dışlanmanın hedefinde olduklarını görürüz (Herek, 2009). 2005 yılında ABD’de cinsel azınlık bireyleriyle yapılan ulusal bir araştırmada bu görüş desteklenmiş ve eşcinsel erkeklerin %63’ünün, eşcinsel kadınların %55’inin, biseksüel erkeklerin %41’inin, biseksüel kadınların %34’ünün cinsel yönelimleri nedeniyle en az bir kere sözlü olarak taciz edildikleri raporlanmıştır (Herek, 2009). Ayrıca aynı araştırmada eşcinsel erkeklerin %39’u, eşcinsel kadınların %15’i, biseksüel erkeklerin %20’si ve biseksüel kadınların %34’ü cinsel yönelimleri nedeniyle yaşamlarında en az bir kere şiddet veya suç içeren eylem mağduru oldukları bildirilmiştir. Elbette eşcinsel erkeklerin daha sık dışlanıyor olmalarında ataerkinin rolü akla gelmektir. Kitzinger ve Perkins (1993), eşcinsel erkeklerin daha sık dışlanmalarını, akademik çalışmalarca lezbiyenlere kıyasla daha sık yansıtılmalarını ve hatta LGBT kimliğin babalara daha zor açılmasını heteropatriyarka ile açıklamışlardır. Nihayetinde eşcinsel kimlik, heteronormatif cisgender kültürün cinsel kimlik, cinsel çekicilik ve cinsel davranışı açıklayan normlarına tehdit oluşturmaktadır (Riggle 2017). Kısaca, cinsiyet ve cinsellik normlarını ihlal etmelerinden dolayı eşcinsel erkeklerin eşcinsel kadınlardan daha yüksek sıklıkta düşmanlıkla karşılaştıkları savunulmaktadır (Herek, 1988).

Etnik azınlık grupları gibi cinsel azınlık grupların da sosyal dışlanma deneyimlerini kişisel özelliklere dayalı olarak dışlanmadan farklı kılan sebepler kabaca dışlanmanın sosyal damgadan kaynaklanması (Riggle, 2017) ve benlik kategorizasyonuna dayalı olarak yapılmasıdır (Jetten ve ark, 2018). Böylece kültürel olarak damgalanmış olan LGBTİ bireylerin başta ekonomik, politik, sosyal ve yasal olmak üzere her düzeyde dışlanmanın hedefinde oldukları rahatlıkla görülebilmektedir (Riggle, 2017). Örneğin sosyopolitik

düzeyde bakıldığında, birçok toplumda evlilik hakkının sadece bir kadın ve bir erkek arasında yapılması şartıyla tanındığı görülmekte, böylelikle LGBTİ bireyler evliliğin kazandırdığı haklardan mahrum bırakılmaktadır. Yasal olarak ise cinsel azınlıklara yönelik ayrımcılığın nefret suçları kapsamına alınmadığı görülmektedir. Örneğin TCK'nın 122. maddesinde kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapılması suç sayılmıştır (Erdener, 2015); ancak kanun maddesinde cinsel azınlıkları içeren herhangi bir ifade geçmemektedir. Kanun maddesinde cinsel azınlık gruplarının anılmamasının sakıncası, yasanın topluma kimlerin sosyal açıdan kabul edilebilir ve ayrıcalıklı olduğunu işaret ediyor olmasıdır (Riggle, 2017). Böylece LGBTİ bireylere uygulanan ayrımcılık yasal bir dayanak kazanmış olmaktadır.

O halde cinsel azınlık kimliğinin avantajlı sosyal kimlikten farkı nedir? Cinsel azınlık grubun bir bireyi olarak heteroseksist ve homofobik bir toplumda sıklıkla dışlanma hedefinde olarak yaşamının sonuçları nelerdir?

3.1.Kolektif damga: LGBTİ Kimliği

Damgalanma olgusunu ayrıntılı şekilde ele alan klasik çalışmada Goffman (1963), kabile damgası (tribal stigma) ifadesi ile bazı sosyal damga biçimlerinin orijininden zaman içerisinde farklılaşabildiğini açıklamıştır. Zaman içerisinde farklılaşan bu sosyal damgalar Goffman'a göre, aile üyeleriyle paylaşılmayabilen güçlü bir sosyal kimlikle ilişkilidir. Örneğin, LGBTİ birey olmak kişisel bir özellik olsa da ABD'de aynı zamanda kolektif bir kimliği de ifade etmektedir: Sosyal, politik ve kültürel olarak diğer LGBTİ bireylerle paylaşılan bir kimlik (Major ve ark, 2018). LGBTİ bireylerin aksine obezler, yüz deformasyonu olanlar, zihinsel hastalığı olanlar ya da bağımlılar gibi grupların kolektif bir kimliğe sahip oldukları düşünülmez. Damganın kolektif ya da kişisel oluşunun, durumsal bir faktör olarak kişinin dışlanma deneyimlerinin sonuçları üzerinde etkili olması açısından önemli olduğu savunulur (Major ve ark, 2018). Bu etkiyi açıklayan Major ve arkadaşlarına (2018) göre kolektif damgaya sahip olan bireyler psikolojik ve sosyal kaynaklara da sahip olurlar; çünkü kolektif damga kişiye grup özdeşimi ve sosyal destek sağlayarak dışlanma deneyimlerine karşı koruyucu bir rol üstlenir. Ayrıca kolektif damgaya sahip kişiler dışlanma deneyimlerini damgalarına atfedebilirler, böylece dışlanmalarını ayrımcı bir tutum olarak görebilirler ve dışlanmalarını meşru bulmazlar (Crocker ve Major, 1989; Crocker, Major ve

Steele, 1998; Major ve ark, 2018). Tüm bunların sonucunda, kolektif damga daha az içselleştirilir ve bireyler dışlanma tehdidine karşı daha dayanıklı olurlar (Major ve ark, 2018). Bu görüşün Schmitt ve arkadaşlarının (2014) çalışmalarıyla desteklendiği görülmektedir. Bu çalışmaya göre kolektif damgaya sahip olmayan obezler, akıl hastaları ve yüz deformasyonu olan kişilerin, cinsel azınlıkların aksine, algılanan ayrımcılık düzeyleri arttıkça sağlık sorunları yaşama sıklıkları artmaktadır. Banki (2012) damganın koruyuculuğunu şu şekilde açıklamıştır: İnsanlar dışlanmalarına içsel atıf yaptıklarında kendilerini suçlayarak reddedilme deneyiminin hak edilen bir ceza olduğunu düşünürler; ancak reddedilme deneyimlerini sosyal damgalarına atfettiklerinde kendilerini sorumlu görmezler ve dışlanmalarını meşru görmemelerinden dolayı reddedildikleri için o kadar da kötü hissetmeyebilirler. Aksini savunan görüşler ise dışlanmanın damgaya atfedilmesinin olumlu benlik değerini düşürücü özelliğinden dolayı zararlı olacağını öne sürmektedirler (örn. Branscombe, Schmitt ve Harvey, 1999; Schmitt ve Branscombe, 2002). Görüldüğü üzere kolektif damganın koruyucu mu yoksa dışlanmanın olumsuz etkilerini artırıcı mı etki yarattığı konusunda literatürde fikir birliği yoktur.

3.2.Dışlanma Beklentisi ve Cinsel Yönelime Dayalı Reddedilme Duyarlılığı

LGBTİ bireyler baskın kültür içerisinde sosyalleşmişlerdir ve kimliklerinin damgalanmış olduğu gerçeğinin farkındadırlar (Riggle, 2017). Ayrıca direkt olarak ya da diğer LGBTİ bireyler hakkındaki hikayeleri duyarak kendi gruplarına yönelik önyargıya şahit olurlar ve bu da cinsel yönelimlerini ya da cinsiyet kimliklerini açıkladıkları takdirde dışlanacakları beklentisine girmelerine neden olur. Dışlanma beklentisi (*rejection expectation*) ise dışlanma deneyiminin kendisi kadar acı verici olabilmektedir; çünkü böyle bir beklenti tek başına dahi temel psikolojik ihtiyaçları tehdit edebilmektedir (Riggle, 2017).

Dışlanma beklentisinin dışlanma deneyiminin sonuçları üzerindeki etkisini değerlendiren az sayıdaki deneysel çalışmaya bakıldığında araştırmacılar arasında tam bir mutabakat olmadığı görülmektedir. Örneğin, bireylerin dışlanacaklarından haberdar olmalarına rağmen dışlanma sonrası olumsuz duygulanım, ihtiyaç tehdidi ve olumsuz sosyal davranış sergilediklerinin bulgulandığı çeşitli araştırmalar karşımıza çıkmaktadır (örn. Williams, Bernieri, Faulkner, Gada-Jain ve Grahe, 2000; Aydın ve ark, 2013). Öte yandan dışlanma beklentisinin kaçınmacı sosyal davranışa yol açacağını tahmin etmek de yanlış

olmayacaktır; nitekim araştırma bulguları ırksal azınlıkların ayrımcılıkla karşılaşacaklarına yönelik beklentileri nedeniyle psikiyatrik rahatsızlıklarının erken dönemlerinde ruh sağlığı hizmetleri almaktan kaçındıklarını (McLean ve ark, 2003) ve Afrikalı Amerikalı üniversite öğrencilerinin okullarıyla ilgili sorunlarının çözümü için daha düşük düzeyde yardım talep ettiklerini ve çoğunluk grubun üyeleriyle daha az temas kurduklarını (Mendoza- Denton ve ark, 2002) ortaya koymuştur. Etnik grupların reddedilme beklentileri nedeniyle daha az yardım almaları ve çoğunluk grupla daha az temas kurmalarına benzer bir tutumun eşcinsel erkekler için de görüleceğini savunan Pachankis ve arkadaşlarına (2008) göre, eğer birey cinsel yönelimi nedeniyle reddedileceği beklentisindeyse kişiler arası ilişkilerinde (örneğin diğerlerine yaklaşma, yanlış olan söylentileri düzeltme, kabalığa karşı tepki verme gibi durumlarda) kendini ifade edemeyecek ve ihtiyaçlarını dile getiremeyecektir.

Diğer yandan, Nardi ve Bolton'un (1991) bölümün başında aktarılan sözlerinde değindikleri gibi eşcinsellerin aile içerisinde de dışlanıyor olmaları, sosyal yaşamlarındaki reddedilme beklentilerinin düzeyi ve reddedilmeye karşı verdikleri tepkiler üzerinde etkili görünmektedir. Nitekim cinsel yönelimleri aileleri tarafından kabul gören LGB gençlerinin eşcinsel karşıtı bir deneyimden sonra daha düşük düzeyde psikolojik rahatsızlıklar yaşadıkları bildirilmiştir (Hershberger ve D'Augelli, 1995). Ancak LGB gençlerinin ebeveynleriyle ilişkilerinin çoğunlukla heteroseksüel bireyler kadar sağlıklı olmadığı da bilinmektedir (Radkowsky ve Siegel, 1997). Eşcinsel ve biseksüel erkekler çocukluklarında heteroseksüel erkeklere göre aile içerisinde daha yüksek düzeyde duygusal ve fiziksel istismara uğradıklarını bildirmişlerdir (Corliss, Cochran ve Mays, 2002). Aynı araştırmacılar aile içi istismarın nedeninin eşcinsel ve biseksüel çocukların heteronormatif olmayan davranışları olabileceği tahminini de yürütmüşlerdir. Aile içi reddedilme böylece cinsel azınlık bireylerinin birçok psikolojik rahatsızlığa karşı dayanıksız hale gelmelerine, dışlanma beklentilerinin artmasına, dışlanma deneyimleriyle baş etme mekanizmalarının bozulmasına ve cinsel yönelime dayalı reddedilme duyarlılığının (*sexual orientation rejection sensitivity*) gelişmesine yol açmaktadır (Pachankis ve ark, 2008).

Dezavantajlı gruplar için reddedilme duyarlılığı (*status-based rejection sensitivity*; Pachankis ve ark, 2008), geçmişteki dışlanma ve diğer olumsuz sosyal deneyimlerden kaynaklanan ve sürekli olarak reddedilme beklentisine girmelerine neden olan bilişsel duygulanımsal bir hassasiyeti ifade eder (London ve Rosenthal, 2013). Eşcinsel erkeklerin

(Pachankis ve Goldfried, 2006) ve eşcinsel kadınların (Safren ve Pantalone, 2006) heteroseksüel hemcinslerine göre; Afrikalı Amerikalı gençlerin beyaz Amerikalı yaşlılarına göre (Mendoza-Denton, Purdie, Downey ve Davis, 2002) sosyal kaygı, olumsuz değerlendirilme korkusu, sosyal kaçınmacı davranış ve bunlara bağlı olarak ölçümlenen stres düzeylerinin daha yüksek olduğu da ortaya konulmuştur. Çeşitli araştırmalarda reddedilme ile ilişkili bilişsel yanlılıklar, belli sosyal durumlarda artmış duygulanım düzeyi ve kişiler arası ilişkilerdeki zorlanmaları gösteren davranışsal tepkiler, sosyal kaygı ve reddedilme duyarlılığının işaretleri olarak gösterilmiştir (Goldfried ve Sobocinski, 1975; Kuperminc ve Heimberg, 1983; Downey ve ark, 2000). Nitekim daha önce bahsedildiği üzere dışlanma beklentisinin sosyal kaçınmacı davranışa neden olması gibi reddedilme duyarlılığı yüksek olan bireylerin de reddedilme ihtimali yaratan etkileşimlerden kaçınma eğilimi gösterdikleri bilinmektedir (Downey ve ark, 2000). Benzer şekilde, reddedilme duyarlılığı yüksek olan bireylerin reddedilme duyarlılığı düşük olan kişilere kıyasla diğerlerinin belirsiz davranışlarını daha incitici buldukları ve diğerlerine karşı daha yanlı ve düşmanca bir tutuma sahip oldukları görülmüştür (Downey ve ark, 2000). Goodwin ve arkadaşları (2010) da reddedilme duyarlılığının dışlanmaya verilen sosyal acı tepkisinin daha yüksek olmasına neden olduğunu savunmuşlardır. Reddedilme duyarlılığının dışlanmaya verilen tepkileri arttırmasının nedeni Downey ve arkadaşlarına (2000) göre yüksek düzeyde reddedilme duyarlılığına sahip olan kişilerin, kendilerini karşılıksız destekleyecek birinin arayışıyla ilişkilere fazla yatırım yapmaları ve desteklenmedikleri zaman daha büyük bir hayal kırıklığı yaşamalarıdır.

3.3.İçselleştirilmiş Homofobi

Reddedilme duyarlılığı yüksek olan dezavantajlı grup bireylerinin, sosyal kimliklerine ilişkin olumsuz görüşleri daha fazla içselleştirme eğilimi gösterdikleri bilinmektedir (London, Downey, Bonica ve Paltin, 2007). Bu içselleştirme sürecini Malyon (1982, s.60), “Toplumun homoseksüelliğe dair sosyal tutumlarını şekillendiren mitoloji ve aşağılamalarının eşcinseller tarafından içselleştirilmesi” şeklinde açıklamıştır. İçselleştirilmiş homofobi (*internalized homophobia*; Malyon, 1982) düzeyinin eşcinsel erkekler için reddedilme duyarlılığı ile ilişkili olduğu deneysel olarak da ortaya konulabilmiştir (Pachankis ve ark, 2008).

İçselleştirilmiş homofobinin, reddedilme duyarlılığının yanı sıra diğer birçok değişkenle de ilişkisi raporlanmıştır. Örneğin içselleştirilmiş homofobi düzeyinin yüksek olduğu görülen eşcinsellerin stres, depresyon ve kaygı düzeylerinin de yüksek olduğu (Lima ve ark, 1993; Ciarrochi, Heaven ve Davies, 2007); intihara daha çok kalkıştıkları (Maras ve ark, 2013); daha çok hastalandıkları, daha sık suç işledikleri, daha yüksek düzeyde ekonomik sıkıntı yaşadıkları ve travma sonrası stres bozukluğundan daha sık mustarip oldukları (Trzesniewski ve ark, 2006), benlik değerlerinin daha düşük olduğu (Lima ve ark, 1993), daha sık cinsel sorunlar yaşadıkları, ilişki kurmaktan kaçınma ve madde kullanımına daha sık başvurdıkları (Quartly, 2011), romantik ilişkilerinde daha çok sorun bildirdikleri (Frost ve Meyer, 2009; akt: Quartly, 2011) ve romantik ilişkilerinin kalitelerinin daha düşük olduğu (Mohr ve Fassinger, 2006; akt: Quartly, 2011), diğer geylerle daha az psikolojik uyum gösterdikleri ve bunun da sonucunda diğer geylerle ilişki kurmaktan kaçındıkları (Weinberg ve Williams, 1974; akt: Quartly, 2011), arkadaş ve tanıdıklarına duygusal olarak daha az açıldıkları ve eşcinsel toplumuyla kendilerini daha az bağlantılı hissettikleri (Lima ve ark, 1993) raporlanmıştır.

Dışlanma beklentisi ve reddedilme duyarlılığı gibi eşcinseller için içselleştirilmiş homofobi düzeyinin de dışlanma deneyimi üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir (Meyer, 1995). İçselleştirilmiş homofobi düzeyleri yüksek olan eşcinsel erkeklerin olumsuz değerlendirilme korkularının ve kişiler arası duyarlılıklarının daha yüksek düzeyde olduğu görülmüş; bu durumun da dışlanma deneyimlerine verilen davranışsal tepkiler ve baş etme mekanizmasında bozulmalar olacağına işaret ettiği savunulmuştur (Pachankis ve ark, 2008). Meyer'in (1995) eklemesi ile içselleştirilmiş homofobi düzeyi, gey karşıtı şiddet ve ayrımcılık uygulamalarından daha olumsuz etkilenmeyle ilişkili bulunmuştur.

3.4.Cinsel Azınlıklar için Kendini Kategorileme ve Azınlık Stresi Teorisi

Damgalanan grupların bireylerinin dışlanma deneyimlerine tepki verme biçimleri benlik kategorizasyonlarıyla şekillenir; çünkü grup kimliğinin benlik tanımına dahil olma derecesi ne kadar yüksekse, aynı grubun kimliğine dayalı olarak dışlanmanın önem derecesi de o kadar artmaktadır (Jetten ve ark, 2018). Bu görüş oldukça önemli görünmektedir; zira damgalanmış bir grubun üyesi olarak benlik kategorizasyonları belirgin hale getirilen bireylerin sadece grupları hakkındaki algılarının değil, aynı zamanda psikolojik iyi

oluşlarının da olumsuz etkilendiği görülmektedir (örn. Fryberg, Markus, Oyserman ve Stone, 2008). Örneğin, Amerikan yerlisi gençlere grupları hakkında yapılan stereotipik medya haberleri gösterildiğinde grup kimliklerinin değerli olduğuna dair algıları ile birlikte olumlu benlik değerlerinin de düştüğü gözlenmiştir, ancak aynı ilişki grup kimliğinin belirgin hale getirilmediği kontrol grubunda belirmemiştir (Fryberg ve ark, 2008). Bu bulgu, damgalanmış bir grubun üyesi için benlik kategorizasyonunun belirgin hale getirildiği durumda ayrımcılığa verilen tepkinin değişim gösterebileceğini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

LGBT bireylerin dezavantajlı benlik kategorizasyonlarına bir de uzun süre boyunca tekrarlanan ve halihazırda bir kronik stres kaynağı olan dışlanma deneyimleri (Williams, 2009) eklenmektedir (Riggle, 2007). Bu görüşü temel alarak sunulan görüşler çoğunlukla LGBT bireyler için dışlanmanın etkilerinin farklı olmasını, azınlık olmaktan kaynaklanan strese bağlamaktadır (örn. Meyer, 2003; Pachankis ve Goldfried, 2006). Diğer bir deyişle, cinsel azınlıklar sosyal olarak damgalanmalara bağlı olarak dışlanmalarının bir sonucu olarak azınlık stresi (*minority stress*) olarak ifade edilen duyguyu deneyimlerler (DiPlacido, 1998). Meyer (2003) bu görüşleri azınlık stresi teorisi (*minority stress theory*) şeklinde kuramsallaştırmıştır. Kurama göre, eşcinsellerin heteroseksüellere göre daha yüksek düzeyde stres tepkisi verdikleri durumlar sıklıkla toplumun değersizleştirilen ve dışlanan üyeleri olmalarının belirgin hale geldiği durumlardır. Örneğin, eşcinselliklerinden dolayı etkileşimin dışında bırakılmak (Riggle, 2017) ya da heteroseksüellik ve erkekliğe özgü kalıplaşmış davranışı (örneğin spor karşılaşmaları) gerektiren durumlarda bulunmak eşcinseller için değersizleştirilmiş azınlık statüleriyle alakalı olmaları açısından fazladan stres verici durumlar olarak görülmektedir (Pachankis ve Goldfried, 2006).

Meyer'in (2003) azınlık stresi teorisi, dışlanmaya verilen tepkiler üzerinde azınlık olmanın kendi başına yarattığı stresin etkisini de dahil etmesi açısından önemlidir. Nihayetinde sosyal damga stres yaratan birçok taleple birlikte gelmektedir: Şiddet görme, mağdur edilme ve ayrımcı muamele (Corliss, Cochran ve Mays, 2002), değersizleştirilmiş bir sosyal kimlik (Crocker ve ark, 1998) gibi. Sonuç olarak, LGBT bireyler için azınlık stresi LGBT kimliğinin damgalanmasının içselleştirilmesi, LGBT kimliğinin gizlenmesi ya da tam tersi açığa vurulmasına yönelik kararlar ve reddedilmeye ilişkin duyarlılık gibi birçok açıdan kişiyi etkilediği kadar ayrımcılığın ve dışlanmanın deneyimlenme şeklini de etkilemektedir (Meyer, 2003).

3.5.Araştırmanın Amacı

Toplumda avantajlı statüye sahip grupların sosyal dışlanma deneyimlerine ilişkin bulguların dezavantajlı grupları içerecek şekilde genellenemeyeceği kanısının araştırmacılar arasında oluşmaya başladığı görülmektedir (Williams ve Carter-Sowell, 2009; Perry ve ark, 2011; Major ve ark, 2018). Bu görüş, dezavantajlı grupların bireylerinin sosyal damgadan kaynaklı olarak (Riggle, 2017) ve benlik kategorizasyonuna dayalı olarak dışlanıyor olmalarının dışlanma deneyimine verdikleri tepkileri etkilediği açıklamasını temel almaktadır (Jetten ve ark, 2018). Ancak sosyal damgaya sahip olmanın dışlanmaya karşı kişinin iyi oluşunu koruyucu mu yoksa dışlanmanın iyi oluş üzerindeki olumsuz etkilerini arttırıcı mı etki yarattığı konusunda henüz bir mutabakata varılmadığı da görülmektedir. Sosyal damganın dışlanma deneyimine karşı koruyucu olacağını savunan araştırmacılar, özellikle LGBTİ gibi kolektif damgaların psikolojik iyi oluşu koruyacağı görüşüne dayanmaktadırlar (Major ve ark, 2018). LGBTİ kimliği sosyal, politik ve kültürel olarak diğer LGBTİ bireylerle paylaşılan güçlü bir kimlik olmasının yanı sıra bireylerin dışlanma deneyimlerini damgalanmış olan kimliklerine atfetmelerine ve böylece dışlanmalarının ayrımcılığa bağlı ve meşru olmayan bir tutum olduğunu algılamalarına yardımcı olmaktadır (Crocker ve Major, 1989; Crocker, Major ve Steele, 1998; Major ve ark, 2018). Tüm bunların sonucunda, dışlanmaya daha az içsel atıf yapılır, bireyler dışlanmalarının sorumlusu olarak kendilerini suçlamazlar (Banki, 2012) ve dışlanma tehdidine karşı daha dayanıklı hale gelirler (Major ve ark, 2018). Diğer yandan, sosyal damgaya sahip olmanın dışlanmanın olumsuz etkilerini arttıracağına ilişkin görüşlerin bazıları dışlanmanın damgaya atfedilmesinin olumlu benlik değerini düşürücü özelliğinden dolayı zararlı olacağı temeline dayanmaktadır (örn. Branscombe, Schmitt ve Harvey, 1999; Schmitt ve Branscombe, 2002). Bazı araştırmacılar ise damgalanmış sosyal kimliklere sahip bireyler için dış grup üyeleriyle bir araya gelmenin dahi dışlanma beklentisine girmelerine neden olabileceğini (London ve Rosenthal, 2013) ve dışlanma beklentisinin temel psikolojik ihtiyaçları tehdit etme gücünün dışlanma deneyiminin kendisi kadar yüksek düzeyde olabileceğini öne sürmektedirler (Riggle, 2017). Diğer araştırmacılara göre ise dışlanma deneyimi damgalanmış grupların bireylerine geçmişteki dışlanma deneyimlerini ve dışlanmalarının sonucunda yaşadıkları sosyal acıyı hatırlatarak dışlanmanın olumsuz etkilerini arttırabilmektedir (Goodwin ve ark, 2010).

Damgalanmış grupların üyelerini hedef alan dışlama biçiminin kişisel özelliklere dayalı olarak dışlamaya kıyasla sosyal yaşamda daha sık uygulandığı bilinmektedir (Kurzban ve Leary, 2001; Williams ve Carter-Sowell, 2009). Daha sık deneyimleniyor olması damgaya dayalı dışlanma olgusunun ele alınmasını önemli hale getirmektedir. Bu gerçeğin farkında olan araştırmacılar, toplumun en sık ayrımcılık ve dışlanma mağdurlarından biri olan ve aynı zamanda dışlanma deneyimlerinden psikolojik ve fizyolojik iyi oluşları açısından en olumsuz etkilenen gruplarından olan LGBTİ grupların dışlanma deneyimlerini incelemişlerdir (örn. Corliss ve ark, 2002; Haslam ve Levy, 2006; Takács, 2006; Riggle 2017). LGBTİ grupların içinde ise en sık olarak eşcinsel erkeklerin dışlanma deneyimlerinin ele alındığı görülmektedir (Hatzenbuehler, 2009). Araştırmaların sıklıkla eşcinsel erkeklerin deneyimlerini değerlendirmesinin birçok nedeni vardır. Öncelikle, eşcinsel erkeklerin sayıları diğer cinsel azınlık grupların bireylerine göre daha fazladır (Hatzenbuehler, 2009) ve cinsel yönelimlerine dayalı olarak en sık dışlanan grup eşcinsel erkeklerdir (Pew Research Center, 2013). Üstelik, cinsiyet ve cinsellik normlarını ihlal etmeleri dolayı eşcinsel erkekler daha şiddetli olarak dışlanmaktadır (Herek, 1988). Ayrıca, eşcinsel erkekler aileleri içinde de dışlanmakta (Nardi ve Bolton, 1991) ve aile içi reddedilme birçok psikolojik rahatsızlığa karşı dayanıksız hale gelmelerine, dışlanma beklentilerinin artmasına ve cinsel yönelime dayalı reddedilme duyarlılığının gelişmesine yol açmaktadır (Pachankis ve ark, 2008). Özellikle reddedilme duyarlılığının dışlanmaya verilen olumsuz tepkilerin artmasına (Goodwin ve ark, 2010) ve dışlanma deneyimleriyle baş etme mekanizmalarının bozulmasına neden olduğu öne sürülmektedir (Pachankis ve ark, 2008).

Eşcinsel erkeklerin dışlanma deneyimlerini değerlendiren çalışmalar incelendiğinde, bugüne kadar diğer eşcinsel ve heteroseksüel bireyler tarafından dışlanma koşullarına verilen tepkileri karşılaştıran bir çalışma henüz bulunamamaktadır. Oysaki dezavantajlı grupların iç ve dış grupların bireyleri tarafından dışlanmaktan farklı şekillerde etkileneceklerine dair görüşler (örn. Bernstein ve ark, 2010; O'Brien, Major ve Simon, 2012) göz önünde bulundurulduğunda, bu grupların bireylerinin iç ve dış grup üyeleri tarafından dışlanmaktan etkilenme biçimlerinin araştırılmasının önemli olduğu görülmektedir. Dışlama kaynağının grup aidiyetinin eşcinsel erkekler için dışlanmaya verilen tepkileri hangi yönde etkilediğini ortaya koyan araştırma bulgusuna ulaşılamasa da damgalanan grupların bireylerinin iç grup üyeleri tarafından dışlanmalarının daha acı verici olacağını savunan yazarların (örn. Crocker,

Voelkl, Testa ve Major, 1999; Scheepers ve ark, 2006; Williams, 2007; Obrien, Major ve Simon, 2012) etkili görüşler sundukları dile getirilebilir. Şöyle ki, iç grup tarafından dışlanmanın daha acı verici olma nedeni Crocker ve arkadaşlarına (1991) göre kişinin avantajlı grup tarafından dışlanmasını önyargı ve ayrımcılık gibi sebeplerle açıklayabilirken, iç grubu tarafından dışlanmasını açıklayamaması; Williams'a (2007) göre, kişinin iç grup üyeleri tarafından dışlanmasının nedenlerini çözemeyerek, dışlanmasının sebeplerini kişisel özelliklerinde araması ve bu nedenle olumlu benlik değerinin zarar görmesidir. O'brien ve arkadaşları (2012) ise iç grup tarafından dışlanmanın daha acı verici oluşunu insanların kendi gruplarından iç grup sadakati beklемelerine, ve bu beklenti dışlanma sonucunda karşılıksız çıktığında yaşadıkları hayal kırıklığına bağlı olarak temel psikolojik ihtiyaçlarının tehdit edilmesine bağlamışlar; Scheepers ve arkadaşları (2006) bu görüşü dezavantajlı grupların bireylerini içerecek şekilde geliştirerek, dezavantajlı grupların bireylerinin kendi gruplarının üyelerinden daha yüksek düzeyde iç grup yanlılığı beklediklerini, bu nedenle iç grupları tarafından reddedilmeye karşı dikkatlerinin daha da yoğunlaştığını, nihayetinde iç grup tarafından dışlanma durumlarını daha yüksek düzeyde başarıyla tespit ederek hayal kırıklığıyla birlikte temel psikolojik ihtiyaçlarına yönelik tehdit hissettiklerini açıklamışlardır. Schmitt ve Branscombe (2002) ise azınlık grupların üyelerinin sosyal destek kaynağı olarak kendi iç gruplarını görececeklerini ve iç grupları tarafından dışlanmanın sosyal desteğin kaybedilmesi anlamı taşıyacağından dolayı daha acı verici olacağını not etmişlerdir.

Cinsel azınlık grupların iç ve dış grup tarafından dışlanma deneyimlerini karşılaştıran bir araştırmaya henüz rastlanılmadığı gibi bu grupların kısmi dışlanma deneyimlerinin de literatürde henüz ele alınmadığı görülmektedir. Oysaki kısmi dışlanma olgusuna ilişkin elde edilecek bilgiler oldukça önemlidir. Nihayetinde insanlar gerçek yaşamlarında çoğunlukla sosyal etkileşimden herkes tarafından tam olarak dışlanmazlar; çoğu anlarda bazı kişilerce dışlanıp bazı kişilerce dahil edilmektedirler (Banki, 2012). Dahası kısmi dışlanma esnasında durumsal değişkenlerin etkileri tam dışlanma durumlarının aksine net olarak ortaya çıkabilmekte (Williams ve ark, 2000) ve son olarak dışlanmanın etkilerinin dışlanma derecesine bağlı olarak nasıl değiştiği konusunda literatürde boşluğun doldurulması sosyal dışlanmanın doğasına ilişkin önemli bilgiler elde edilebilmesi açısından önemli görünmektedir (Banki, 2012).

Evrimsel görüşler açısından, minimal düzeyde dahi dışlanmanın etkilerinin görüleceği savunulabilir; zira tehdit ipuçlarına dikkat etme mekanizmalarımız, güvenlik ve dahil edilmeye dair ipuçlarına dikkat etme mekanizmamızdan daha güçlüdür (Kerr ve Levine, 2008). Diğer yandan, bu etkinin, bireyi dahil eden tek bir kişinin dahi varlığında azalacağı fikri özellikle Sanal Top Oyunu paradigması yardımıyla yakın tarihli dört araştırmada test edilmiştir (Chernyak ve Zayas, 2010; DeWall, Twenge, Bushman, Im ve Williams, 2010; Abayhan ve Aydın, 2014; Sandstrom ve ark, 2017). Chernyak ve Zayas (2010), Sanal Top Oyununda dışlanma değişimlemesi yarattıkları çalışmalarında, dahil eden varlığının kişinin temel psikolojik ihtiyaçları ve duygulanımı üzerinde herhangi bir etkisini görememişlerdir. Yazarlar, katılımcılarının kendilerini dahil eden kişiyi sosyal destek kaynağı olarak görmediklerini ortaya koyan bulgularının, motivasyonel ve evrimsel teorilerin dışlanan insanların kimin kendilerini dışlayıp kimin dahil ettiğini tespit etmede hassas olacıklarına yönelik iddialarını desteklemediğini de eklemişlerdir. Buna karşılık, DeWall, Twenge, Bushman, Im ve Williams (2010) Sanal Top Oyunu'nda dışlama kaynağını oluşturan kişi sayısı arttıkça katılımcıların temel psikolojik ihtiyaçları ve duygulanım düzeyleri üzerindeki tehdidin arttığı bulgulamışlardır. Benzer şekilde Abayhan ve Aydın (2014), tanışma paradigması ile dışlanma değişimlemesi yarattıkları çalışmalarında, katılımcıyı dışlayan kişi sayısı arttıkça temel psikolojik ihtiyaçların tatmin düzeyinin azaldığını bildirmişler; son olarak Sandstrom ve arkadaşları (2017), Sanal Top Oyunu'nda tek bir dışlayanın varlığının dahi çocukların olumsuz duygulanım ve temel psikolojik ihtiyaçlarının tehdit edilme düzeylerini arttırmaya yettiğini raporlamışlardır. Grup aidiyetinin dahil edilmediği bu çalışmalar çoğunlukla kısmi dışlanmanın tam dışlanma ve tam dahil edilme durumlarıyla kıyaslandığında etkili olduğunu göstermektedir; ancak aynı çıkarımının dezavantajlı grupların bireyleri için yapılabileceği henüz bilinmemektedir.

Dezavantajlı gruplarda kısmi dışlanmanın etkilerini açıklayan herhangi bir araştırma bulgusuna ulaşamadığı için dışlanma esnasında verilen sosyal ve duygusal desteğin etkisini açıklayan görüşler ve araştırmalardan faydalanılabilmektedir. Bu görüşlerin dışlanan bireylerin dahil edilme ipuçlarına karşı duyarlı hale gelerek en ufak dahil edilme işaretlerini dahi algılayabildiklerini öne süren görüşler çerçevesinde ortaya konulduğu görülmektedir (örn. Pickett ve Gardner, 2005; DeWall, Maner ve Rouby, 2009; Williams, 2009). Örneğin DeWall ve arkadaşları (2009) dışlanan bireylerin dahil edilmeyi işaret eden sosyal ipuçlarını (örn.

güler yüz) tespit etmekte daha hassas olacaklarını öne sürmüşler; bazı araştırmacılar dışlanma mağdurlarının kendilerini savunan en az bir kişinin varlığında daha iyi psikolojik ve sosyal uyum gösterdiklerini bulgulamışlardır (örn. Sainio, Veenstra, Huitsing ve Salmivalli, 2011). Bu bulgular, yaşamlarında sıkça dışlanma durumlarında kalan dezavantajlı grupların bireylerinin bir kısmı dışlanma deneyi esnasında kendilerini dahil eden kişileri algılayacaklarını ve dahil edilmekten olumlu etkileneceklerini düşündürmekteyse de dışlanma esnasında verilen sosyal desteğin dezavantajlı gruptaki etkilerini ele alan çalışmalar kadınlarla sınırlı kalmıştır. Örneğin, bir yakınları yanlarında bulunan kadınların dışlanmaya karşı daha dayanıklı hale geldikleri bulgulanmıştır (Ruggiero ve ark, 1997). Böylelikle damgalanan grupların üyelerinin kısmi dışlanmaya verdikleri otomatik tepkiler ile bu tepkilerin derecelerini belirleyen koşullar henüz netlik kazanamamıştır.

Literatürdeki bu boşluklardan hareketle, bu çalışmada, iç-grup ve dış-grup üyeleri tarafından farklı düzeylerde dışlanmanın (dışlanma/ dahil edilme / kısmi dışlanma) temel psikolojik ihtiyaç ve duygulanım üzerindeki etkilerinin dezavantajlı sosyal statüye sahip bir örnekleme (eşcinsel erkekler) incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla katılımcıların Sanal Top Oyunu'nda iç veya dış grup üyeleri tarafından dışlanmaları, dahil edilmeleri ya da kısmi olarak dışlanmaları sağlanmış ve değişimlemenin ait olma, olumlu benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçları ile olumlu ve olumsuz duygulanım üzerindeki etkileri incelenmiştir. Böylece aşağıdaki soruların yanıtlanması amaçlanmıştır:

1. 4 temel psikolojik ihtiyaç (ait olma, benlik değeri, anlamlı varoluş, kontrol) ve duygulanım (olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım) düzeyleri katılımcıların dışlanma, dahil edilme ve kısmi olarak dışlanmalarına göre değişiyor mu? Eğer değişiyorsa bu nasıl yorumlanabilir?

2. 4 temel psikolojik ihtiyaç (ait olma, benlik değeri, anlamlı varoluş, kontrol) ve duygulanımdaki (olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım) değişimler katılımcıların Sanal Top Oyunu'nu oynadıkları kişilerin iç-grup veya dış grup olmalarına göre değişiyor mu? (Yani dışlanma durumu ile grup aidiyeti arasında etkileşim mevcut mu?). Eğer değişiyorsa bu nasıl yorumlanabilir?

4.BÖLÜM

Sosyal dışlanmanın kişinin temel psikolojik ihtiyaçlarını ciddi ölçüde tehdit ettiğini iddia eden çok sayıda ve tutarlı araştırmanın yanı sıra önceki bölümlerde aktarılan diğer literatür bulguları incelenmiş ve yine önceki bölümde aktarılan araştırma sorularını cevaplamak amacıyla bir deney tasarlanmıştır. Deneyin asıl amacı dezavantajlı sosyal statüye sahip bir örneklem için iç-grup ve dış-grup üyeleri tarafından farklı düzeylerde dışlanmanın (dışlanma/ dahil edilme / kısmi dışlanma) temel psikolojik ihtiyaç ve duygulanım üzerindeki etkilerinin incelenmesi olsa da temel psikolojik ihtiyaçlar üzerindeki etkileri yorumlamaya yardımcı olacağı düşüncesiyle katılımcıların aynı deney grubuyla gelecekte tekrar aynı deneye katılmaya yönelik isteklilik düzeyleri de değerlendirilmiştir. Bu bölümde araştırma sorularını cevaplamak amacıyla izlenen yollar aktarılmıştır.

YÖNTEM

4.1. Örneklem

Deneye sosyal paylaşım sitelerinde yayınlanan bildirilere yapılan geri dönüşler ve kartopu yöntemiyle ulaşılan ve yaşları 18 ile 42 ($\bar{X} = 24.54$, $SS=6.06$) arasında değişen 120 eşcinsel erkek katılımcı alınmıştır. Katılımcılar Türkiye LGBTİ Birliği dernek merkezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Psikoloji Laboratuvarı ile Mersin Üniversitesi Kütüphanesinin özel çalışma odalarında deneye alınmış ve altı deney koşuluna seçkisiz olarak atanmışlardır.

4.2. Deneysel Gereç Olarak Sanal Top Oyunu (Cyberball)

Williams, Cheung ve Choi (2000) tarafından yaratılan Sanal Top Oyununda (Cyberball) anlaşmalı oyuncular ya da bilgisayar programının kendisi asıl katılımcıyı sanal oyun karakterleri vasıtasıyla oyunda dışlayabilmektedirler. Bu oyunun ilk deneyden itibaren tutarlı olarak katılımcıların ait olma, benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçlarını tehdit ettiği görülmüştür (Williams ve Jarvis, 2006). Hatta Eisenberger, Lieberman ve Williams'ın (2003) birlikte yaptıkları araştırmalarında, dışlanma koşulunda 3 katılımcının bulunmasının dahi stresi değerlendiren ölçeklerde ve fiziksel acıya tepki veren beyin bölgesi olan Anterior Singulat Kortekste hareketlenme gösteren MRI bulgularında .05'in altında bir anlamlılık değerine ulaşmaya yettiğini görmüşlerdir. Dahası, araştırmacılar bu anlamlılık düzeyine, katılımcının henüz bilgisayara karşı oynadığı deneme atışlarında dışlandığı esnada ulaşmışlardır. Çeşitli araştırmalarda Sanal Top Oyunu o kadar etkili görülmüştür ki katılımcılar top yerine kimde patlayacağı belli olmayan sanal bir bomba ile oynarlarken (Van Beest, Williams ve Van Dijk, 2011), topun atıldığı kişinin bakiyesinden deney ücretinin düşüleceği bilgisi katılımcılara verilmişken (Van Beest ve Williams, 2006), katılımcıların nefret ettikleri grupların üyeleri tarafından dışlanmaları sağlanmışken (Gonsalkorale ve Williams, 2007), katılımcılar gerçek insanlarla değil bilgisayar programına karşı oynarlarken (Zadro ve ark, 2004), katılımcılar sadece başkasının dışlanmasını izlerlerken (Eisenberger, Lieberman ve Williams, 2003), katılımcılara oyunda geçici ve kalıcı kimlikler atanmışken (Schmitt ve Branscombe, 2002) dahi sanal top oyununda dışlanmanın temel psikolojik ihtiyaçları olumsuz etkilediği tekrarlanabilmiştir. Sanal Top Oyunu şu ana kadar sosyal dışlanma literatüründe sosyal dışlanmanın anlık olarak değişimlenmesi amacıyla sıkça

kullanılan (Örn. Williams ve Jarvis, 2006; Gonsalkorale ve Williams, 2007; Sacco ve ark, 2011) bir araç olagelmıştır.

Bu çalışmada ise katılımcıların her biri internet üzerinden oyuna bağlandıkları bilgisi verilen ama gerçekte bilgisayar programı tarafından kontrol edilen iki sanal oyuncuyla birlikte Sanal Top Oyunu'nu oynamışlardır. Oyunda katılımcılar 2 eşcinsel ya da 2 heteroseksüel sanal oyuncu tarafından dışlanmakta ya da dahil edilmektedirler. Şekil 1.'de görüldüğü üzere Sanal Top Oyunu ekranında diğer sanal oyuncuların isimlerinin altında cinsel yönelimleri yazmaktadır. Oyun karakterlerinin renkleri, oyuncuların ayırt edilmesini kolaylaştırmak amacıyla araştırmacılar tarafından birbirlerinden farklı ancak yakın renkler arasından seçilmiştir. Oyun, sanal oyunculardan birinin topu katılımcıya atmasıyla başlamaktadır. Topu alan katılımcı diğer iki oyuncudan birinin karakteri üzerine tıklamak suretiyle topu istediği oyuncuya gönderebilmektedir. İlk çalışmada eşit sayıda katılımcıdan oluşan 6 farklı koşul vardır ve her bir koşulda yapılan toplam atış sayısı -oyuncuların atış tercihlerine bağlı olarak değişmekle birlikte- yaklaşık 30'dur. Tablo 1.'de de görülebilecek olan deneysel koşullar ayrıntılı olarak şu şekildedir:

1. Koşul: İç grup üyeleri tarafından dışlanma. Bu koşuldaki katılımcılar, diğer iki sanal eşcinsel oyuncu tarafından dışlanmaktadır. Bu koşulda, top katılımcıya oyunun başında iki kere atılır ancak daha sonra bir daha atılmaz.

2. Koşul: İç grup üyeleri tarafından dahil edilme. Bu koşulda katılımcılar, diğer iki sanal eşcinsel oyuncuyla karşılıklı ve eşit top elde etme oranına sahip olarak oyunu oynamaktadırlar.

3. Koşul: Dış grup üyeleri tarafından dışlanma. Bu koşulda da katılımcı, iki sanal heteroseksüel oyuncu tarafından dışlanmaktadır. Oyunun başında top iki kere katılımcıya atılır ancak daha sonra katılımcıya bir daha top atılmaz.

4. Koşul: Dış grup üyeleri tarafından dahil edilme. Bu koşulda katılımcılar, diğer iki sanal heteroseksüel oyuncuyla karşılıklı ve eşit top elde etme oranına sahip olarak oyunu oynamaktadırlar.

5. Koşul: İç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanma. Bu koşulda katılımcıyı oyunda dışlayacak olan eşcinsel sanal oyuncu, katılımcıya oyunun başında bir kere top atar ve geriye kalan tüm atışlarını diğer sanal oyuncuya yönlendirir. Katılımcıyı oyunda dahil

eden eşcinsel sanal oyuncu ise kendi atışlarını katılımcı ve diğer sanal oyuncuya eşit olacak şekilde bölerek atmaktadır.

6.Koşul: Dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanma. Bu koşulda katılımcıyı oyunda dışlayacak olan heteroseksüel sanal oyuncu, katılımcıya oyunun başında bir kere top atar ve geriye kalan tüm atışlarını diğer sanal oyuncuya yönlendirir. Katılımcıyı oyunda dahil eden heteroseksüel sanal oyuncu ise kendi atışlarını katılımcı ve diğer sanal oyuncuya eşit olacak şekilde bölerek atmaktadır.

Şekil 1. Deneyin 1.koşulunda oynanan Sanal Top Oyunu'na ait ekran görüntüsü

Oyun, yaklaşık olarak 5 dakika sürmektedir.

Katılımcılardan oyunu tamamladıktan sonra sırasıyla İhtiyaç Tehdidi Ölçeği, değişimleme kontrolü soruları, Sanal Top Oyunu Ölçeği ve Demografik bilgi formundan oluşan ölçek setini doldurmaları istenmiştir. Bütün bu süreç yaklaşık 30 dakikada tamamlanmaktadır.

Tablo 1. *Deneyisel Koşulların Gösterimi*

		Grup üyeliği	
		İç grup üyesi oyuncularla oynama	Dış grup üyesi oyuncularla oynama
Dışlanma Durumu	Dışlanma	İki eşcinsel oyuncu tarafından dışlanma	İki heteroseksüel oyuncu tarafından dışlanma
	Dahil Edilme	İki eşcinsel oyuncu tarafından dahil edilme	İki heteroseksüel oyuncu tarafından dahil edilme
	Kısmi Dışlanma	Bir eşcinsel oyuncu tarafından dışlanma	Bir heteroseksüel oyuncu tarafından dışlanma
		Bir eşcinsel oyuncu tarafından dahil edilme	Bir heteroseksüel oyuncu tarafından dahil edilme

4.3. Veri Toplama Araçları

Katılımcılar arası desenin kullanıldığı araştırmanın bağımsız değişkenleri Sanal Top Oyunu (Williams ve ark, 2000) ile değişimlenen Psikolojik Dışlanma ve araştırmacı tarafından değişimlenen Sanal Oyuncuların Grup Üyeliğidir. Psikolojik dışlanma değişkeninin, dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma olmak üzere 3 düzeyi; grup üyeliği değişkeninin iç grup üyeleri ve dış grup üyeleri olmak üzere iki düzeyi bulunmaktadır. Bağımsız değişkenlerin düzeyleri Tablo 1’de görülebilir.

Araştırmada bağımlı değişkenler olan dört temel psikolojik İhtiyacın tehdit edilme düzeyi, İhtiyaçlara Yönelik Tehdit Ölçeği (Need Threat Scale; Van Beest ve Williams, 2006) ile değerlendirilmiştir. Sanal Top Ölçeği (Cyberball Scale; Williams ve ark, 2000) ile değerlendirilen bağımlı değişkenler ise oyun oynanan gruba dair izlenimler, olumlu ve olumsuz duygulanım düzeyi ve aynı grupla yeniden deneye katılmaya yönelik isteklilik düzeyidir.

Bunların yanı sıra veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

4.3.1. İhtiyaç Tehdidi Ölçeği

İhtiyaç Tehdidi Ölçeği (Need-Threat Scale), Van Beest ve Williams (2006) tarafından sosyal dışlanma sonrasında kişinin dört temel ihtiyacının ne derece etkilendiğini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte ihtiyaçların her biri ayrı alt boyutlar halinde değerlendirilmiştir. Bu alt boyutlar ait olma ihtiyacı, olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyacı, anlamlı varoluşa sahip olma ihtiyacı ve kontrol ihtiyacı olarak adlandırılmıştır ve her birinde 5'er madde yer almaktadır. Toplamda 20 maddeden oluşan İhtiyaç Tehdidi Ölçeği, 7 basamaklı Likert tipi olarak geliştirilmiş ve toplam iç tutarlık katsayısı ölçek sahipleri tarafından .92 olarak bildirilmiştir. Ölçeğin her maddesi "1-kesinlikle katılmıyorum" ile "7-tamamen katılıyorum" arasında derecelendirilmiştir ve İhtiyaç Tehdidi Ölçeği'nin her bir alt boyutunda alınan daha yüksek puan, o ihtiyaca yönelik hissedilen tehdidin daha az olduğunu; dolayısıyla ihtiyacın tatmininin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Zadro ve arkadaşları (2004), ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayılarının .66 ile .74 arasında; Gerber ve arkadaşları (2016) ise .71 ile .79 arasında olduğunu raporlamışlardır. Tüm ölçeğin tutarlığını Wesselmann ve arkadaşları (2009) .93 olarak raporlamışlardır. Bahsi geçen çalışmaların da gösterdiği üzere İhtiyaç Tehdidi Ölçeği, dışlanma ve dahil edilme koşullarında farklı sonuçlar vererek bilinen gruplar güvenilirliğinin de tatmin edici olduğunu göstermiştir.

İhtiyaç Tehdidi Ölçeği'nin Türkçe uyarlama çalışması ise Aydın ve arkadaşları (2013) tarafından gerçekleştirilmiş ve araştırmacılar tarafından ölçeğin iç tutarlık katsayıları ait olma, benlik değeri, kontrol ve anlamlı varoluş ihtiyaçları alt boyutları için sırasıyla .91, .86, .84 ve .88 olarak bildirilmiştir. Ölçeğin bir örneği Ek-3'te görülebilir.

4.3.2. Değişimleme Kontrolü Soruları

Psikolojik dışlanma değişkeninin başarıyla değişimlendiğini değerlendirebilmek amacıyla deneyde sanal oyuncular tarafında dışlanan ve dahil edilen katılımcılara iki önerme ve bir soru yöneltilmiştir. Bunlar "Oyunda görmezden gelinmiş hissettim.", "Oyunda dışlanmış hissettim." ve "Sizce oyunda topun size atılma yüzdesi kaçtır?" şeklindedir. Katılımcılardan bu maddeleri 1 ve 5 arasında puanlamaları istenmiştir. Kısmi dışlanma koşulundaki katılımcılara bu maddeler her bir sanal oyuncu için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Kısmi dışlanma koşulunda katılımcılardan 1 ve 5 arasında puanlamaları istenen maddeler:

“1. Oyuncu (Hakan) tarafından görmezden gelinmiş hissettim.”, “2. Oyuncu (Can) tarafından görmezden gelinmiş hissettim.”, “1. oyuncu (Hakan) tarafından dışlanmış hissettim.”, “2. Oyuncu (Can) tarafından dışlanmış hissettim.”, “Sizce 1. oyuncunun (Hakan) toplam atışlarının yüzde kaçısı size yönelmiştir?”, “Sizce 2. oyuncunun (Can) toplam atışlarının yüzde kaçısı size yönelmiştir?” şeklindedir. Dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma koşullarında kullanılan değişimleme kontrolü soruları Ek-3 ve Ek-4’te görülebilir.

4.3.3. Hikayenin İnandırıcılığını Değerlendirmeye Yönelik Sorular

Yavuz ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen Sanal Top Ölçeği’nin 4 maddesi, deneyde katılımcılara verilen paravan hikayenin inandırıcılığını arttırmak amacıyla kullanılmıştır. Bunlar, açık uçlu olarak cevaplandırılmak üzere yöneltilen “Sanal topu nasıl bir ortamda oynadığınızı düşünüyorsunuz? Lütfen zihninizde canlandığınız oyun alanını tanımlayınız.” maddesi ve 1 ile 7 arasında puanlanarak cevaplandırılması istenen “Sizce bu oyun görme keskinliğini ne derece ölçmektedir?”, “Sizce bu oyun ne derece görsel dikkat gerektirmektedir?” ve “Sizce bu oyunu zihninizde canlandırmada ne derece başarılı oldunuz?” sorularıdır.

4.3.4. Sanal Top Ölçeği

Sanal Top Ölçeği, dışlanmanın deneysel olarak tecrübe edilmesinin kısa vadede ortaya çıkan etkilerini değerlendirmeyi amaçlayan Williams ve arkadaşları’nın (2000) araştırmalarında katılımcılarına sorduğu çeşitli sorulardan yola çıkan Yavuz ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe uyarlaması da aynı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu ölçekte deneye dair verilen paravan hikayenin gerçekliğini arttırmak amacıyla daha önce bahsedilen 4 dolgu maddesi, katılımcıların Sanal Top Oyununu oynadığı gruba ilişkin izlenimlerini altı olumlu sıfat ile değerlendiren maddeler, katılımcıların oyun sonrası olumlu ve olumsuz duygulanımlarını içeren 2’şer alt boyutlu maddeler ve son olarak katılımcıların aynı gruba tekrar deneye katılmaya yönelik istekliliğini değerlendiren bir madde bulunmaktadır. Yavuz ve arkadaşlarının (2008) çalışmalarında gruba ilişkin izlenimi ölçen madde ile olumlu ve olumsuz duygulanıma ilişkin maddelerin iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .84, .90 ve .79 olarak bildirilmiştir. Ek-5’te ölçeğin örneği görülebilir.

4.3.5. Demografik Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu formda katılımcılara yaş, meslek, eğitim düzeyi, aylık gelir, birlikte yaşanan kişiler ve kamu kurumlarında veya hastanelerde kötü muameleyle karşılaşmış karşılaşılmadıklarına dair sorular yöneltilmektedir. Formun bir örneği Ek-6'da verilmiştir.

4.4. Araştırma Deseni

Dışlanma durumunun temel psikolojik ihtiyaçlar üzerindeki etkisinin kişiyi dışlayan, dahil eden ya da kısmi olarak dışlayan bir grubun üyelerinin iç grup ya da dış grup üyeleri olmalarına göre gösterdiği değişimin incelenmesi amacıyla uygun olarak geliştirilen modele göre; katılımcılar iç grup üyeleri tarafından dışlanma, iç grup üyeleri tarafından dahil edilme, dış grup üyeleri tarafından dışlanma, dış grup üyeleri tarafından dahil edilme, iç grup üyeleri tarafından kısmi dışlanma ile dış grup üyeleri tarafından kısmi dışlanma olmak üzere altı ayrı koşula, her koşulda eşit sayıda katılımcı olacak şekilde seçkisiz olarak alınmışlardır. Bu çerçevede 3 (Dışlanma durumu: dışlanma/ dahil edilme/ kısmi dışlanma) X 2 (Grup Üyeliği: iç grup/ dış grup) faktörlü katılımcılar arası desen kullanılmıştır. Katılımcılar arası desenin uygun görülme sebepleri bir koşuldaki yoğun duygu manipülasyonunun katılımcının diğer koşullardaki tepkilerini etkileyebileceği ve aynı katılımcının birden fazla koşul hakkında bilgi sahibi olmasının deneyin gerçek araştırma sorusuna dair ipucu verebilecek olmasıdır.

4.5. Deneysel İşlem

Ege Üniversitesi Etik Komitesinden alınan izin sonrası, 120 katılımcının her biri ile ayrı olarak dış uyarıcılardan arınmış deney odalarında buluşmuş ve katılımcılara çalışmanın içeriği geçici bir paravan hikaye ile anlatılmıştır. Paravan hikaye ile katılımcıların araştırma hipotezine dair şüphe duymalarının ya da tahmin yürütmelerinin önüne geçilmesi, araştırmanın hipotezine uygun olan ya da olmayan tepkiler verme çabasına girmelerinin önlenmesi ve sosyal açıdan arzulanabilir cevaplar vermelerini engellemek amaçlanmıştır. Paravan hikayenin ve deneysel değişimlemenin işe yarayıp yaramadığını görmek amacıyla bir dizi ön uygulama yapılmıştır. Bu uygulamalara katılan katılımcılarından alınan geri bildirimlere göre paravan hikaye daha inandırıcı ve daha anlaşılır olmak üzere geliştirilmiştir. Uygulamacıdan kaynaklanabilecek hata varyansına engel olmak amacıyla, paravan hikaye yazılı kaynaktan (bkz. Ek-2) sözlü olarak aktarılmış ve katılımcıların hikayeyi tam olarak

anlayıp anlamadığı sorulmuştur. Paravan hikayeye göre çalışmanın amacı, farklı cinsel yönelime sahip insanların zihinde görselleştirme becerilerinin incelenmesidir. Yine üretilen bu paravan hikayeye göre, bu çalışma birçok şehirde aynı anda yürütülen büyük çaplı bir araştırmadır, o anda diğer laboratuvarlarda diğer araştırmacıların yanında da katılımcılar vardır ve her bir katılımcı internet ağıyla diğer oyunculara bağlanacak ve sanal bir oyun oynayacaklardır. Diğer oyuncuların da başvuruları üzerine çalışmaya alınan kişiler olduğu, heteroseksüel ve eşcinsel katılımcıların bilgisayar tarafından rastgele otomatik şekilde oyuna atandıkları bilgisi katılımcılara verilmiştir. Diğer oyuncuların cinsel yönelimlerinin oyunun oynandığı ekranda yazacağı ve aynı şekilde diğer oyuncuların da katılımcının cinsel yönelimini kendi ekranlarında görebilecekleri bildirilmiştir.

Gerçekte oyunda katılımcı haricinde başka bir gerçek oyuncu yoktur ve diğer sanal oyuncular bilgisayar programı tarafından yönlendirilmektedir. Aydın ve arkadaşlarının (2013) da uygulamalarında olduğu gibi katılımcılardan oyun sırasında oyunu gerçekte oynuyor olabilecekleri ortamı ve karşılarındaki oyuncuları mümkün olduğunca canlı bir biçimde zihinlerinde canlandırmaları istenmiştir. Bu bilgilendirmenin ardından verilen Bilgilendirilmiş Onam Formu (bkz Ek-1) ile katılımcılar çalışma hakkında genel olarak bilgilendirilmiş ve istedikleri takdirde çalışmayı yarıda bırakabilecekleri söylenmiştir. Bilgilendirilmiş Onam Formu’nu katılımcı ve araştırmacı imzaladıktan sonra, katılımcılar hazır oldukları zaman oyunun herhangi bir engelleme olmadan oynanabileceği odalarda oyuna başlamışlardır. Sanal Top Oyunu katılımcı ve diğer iki sanal oyuncuyla birlikte üç oyuncu arasında top atmaktan ibarettir. Oyunun başlangıç sayfasında oyun hakkında açıklama eklenmiştir. Katılımcı oyunun açıklamasını okuduktan sonra oyunu başlatır ve ekranda “Diğer oyuncular oyuna katılmaktadır...” yazısı belirir. Bu yazı ile, katılımcının diğer oyuncuların o anda internet ortamına giriş yapan kişiler arasından bilgisayar programı tarafından rastgele oyun seansına atanan kişiler olduğunu düşünmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Diğer oyuncuların o esnada bilgisayar başında olan kişiler arasından bilgisayar tarafından rastgele seçildiği aslında oyundan önce aktarılan paravan hikayede de verilmektedir ancak oyuna giriş ekranında diğer oyuncuların oyuna bağlanmakta olduğu bilgisinin verilmesinin hikayenin gerçekliğini arttıracakı düşünülmüştür. Oyundan önce katılımcılardan istendiği üzere, oyunu tamamlayan katılımcılar ölçek setini doldurmaya başlamışlardır. Katılımcılar ölçekleri doldurmayı bitirdiklerinde, çalışmanın güvenilirliğini

riske atmamak için çalışma hakkında herhangi bir bilgiyi kimseyle paylaşmamalarının önemli olduğu hatırlatılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına dair bilgi almak isteyen katılımcıların iletişim bilgileri toplanmıştır.

4.6. Verilerin Analizi

Deney sonrası dışlanma durumunun ve sanal oyuncuların grup üyeliğinin paravan hikayeyi inandırıcı bulma düzeyi, dört temel psikolojik ihtiyaç (ait olma ihtiyacı, benlik saygısını koruma ihtiyacı, anlamı varoluş ihtiyacı, kontrol ihtiyacı), olumlu ve olumsuz duygulanım düzeyi ve araştırmaya aynı grupta yeniden katılmaya isteklilik düzeyi üzerindeki etkileri IBM SPSS 20 istatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir.

Dışlanma durumunun ve grup üyeliğinin bağımlı değişkenler üzerinde görülen etkilerini değerlendirebilmek amacıyla verilere 3 (Dışlanma Durumu: Dışlanma, Dahil Edilme, Kısmi Dışlanma) X 2 (Grup Üyeliği: İç Grup Üyesi, Dış Grup Üyesi) gruplar arası desen için çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Dışlanma durumunun dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma olmak üzere üç düzeyi; grup üyeliğinin de iç grup üyeleriyle oynama ve dış grup üyeleriyle oynama olmak üzere iki düzeyi bulunmaktadır. İstatistiksel analizlerin sonucunda elde edilen bulgular ilerleyen bölümde raporlanmıştır.

5. BÖLÜM

BULGULAR

Bulgular bölümünde deney değişimlemesi olarak tam dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma tecrübeleri yaşatılan katılımcıların, deneye ilişkin paravan hikayeyi ne kadar inandırıcı buldukları, deneyde dahil edilme düzeylerine yönelik algıladıkları, deney sonrası dört temel psikolojik ihtiyaçlarının tehdit edilme derecesi, olumlu ve olumsuz duygulanım düzeyleri ile aynı grupla tekrar edilen bir deneye katılmaya isteklilik düzeyleri değerlendirilmiş ve bu değerlerin katılımcıyı deneyde dışlayan, dahil eden ya da kısmi olarak dışlayan sanal oyuncuların grup üyeliklerine göre değişkenlik gösterip göstermediğine yönelik yapılan istatistiksel analizlerin sonuçları aktarılmıştır.

5.1. Paravan Hikayenin İnandırıcılığına Yönelik İstatistikler

Katılımcıların Sanal Top Oyunu'nu (Cyberball) gerçek oyuncularla internet üzerinden zihinde görselleştirme süreçlerinin değerlendirilmesi amacıyla oynayacaklarına inanmaları için deneyin başında paravan bir hikaye sunulmuştur. Katılımcıların bu paravan hikayeyi ne kadar inanılır bulduklarını ölçmek amacıyla deney sonrası 3 soru yöneltilmiş ve katılımcılardan bu soruları 1 ile 7 arasında puanlamaları istenmiştir. Bu sorular: “Sizce bu oyun görme keskinliğini ne derece ölçmektedir?”, “Sizce bu oyun ne derece görsel dikkat gerektirmektedir?” ve “Sizce bu oyunu zihninizde canlandırmada ne derece başarılı oldunuz?” şeklindedir. Bu sorulara verilen yanıtların ortalama puanları bağımlı ölçüm olarak; tam dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma boyutlarından oluşan dışlanma durumu değişkeni de bağımsız ölçüm olarak alınarak tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, katılımcıların paravan hikayeyi inandırıcı bulma düzeyleri gruplar arasında farklılık göstermemiştir, $F(2,229) = .58, p = .56$. Buna göre, tam dışlanma ($\bar{X} = 5.08, SS = 1.30$), dahil edilme ($\bar{X} = 4.89, SS = 1.27$) ve kısmi dışlanma ($\bar{X} = 5.17, SS = .91$) koşullarındaki katılımcılar deneyde verilen paravan hikayeyi benzer düzeyde inandırıcı

bulmuşlardır. Tablo 2'de katılımcıların dışlanma durumuna göre hikayeyi inandırıcı bulma düzeylerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler görülebilir.

5.2.Değişimleme Kontrolüne Yönelik Analizler

Dışlanma değişkeninin başarıyla uygulandığını değerlendirebilmek amacıyla katılımcıların dahil edilme düzeylerine yönelik algıları “Sizce oyunda topun size atılma yüzdesi kaçtır?” sorusuyla ölçülmüş ve katılımcıların bu soruyu 1 ile 5 arasında puanlamaları istenmiştir. Böylece katılımcıların Sanal Top oyununda dışlandıklarını, dahil edildiklerini ya da kısmi olarak dışlandıklarını ayırt edebildiklerini teyit edebilmek amaçlanmıştır. Katılımcıların değişimleme kontrolü sorusuna verdikleri puanların arasında fark olup olmadığını ortaya koyan tek yönlü varyans analizi testi (ANOVA) sonucuna göre, dışlanma durumunun değişimleme kontrolü sorusu üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır, $F(2,119) = 60.35, p < .001, \eta_p^2 = .53$. Levene Testi'nin dışlanma durumu koşulları arasındaki varyansın eşit olmadığı sonucunu vermesi üzerine ($F = 14.87, p < 0.001$) izleme testi olarak kullanılan Games-Howell Testi ile, kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların Sanal Top Oyunu'nda kendilerine atılan top oranına dair tahminlerinin ($\bar{X} = 22.95, SS = 18.30$), dahil edilme koşulundaki katılımcıların kendilerine atılan top oranına dair tahminlerinden ($48.65, SS = 20.51$) istatistiksel olarak daha düşük ($p < .001$); tam dışlanma koşulundaki katılımcıların kendilerine atılan top oranına dair tahminlerinden ($\bar{X} = 8.65, SS = 7.82$) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < .001$).

Dışlanma durumunun istatistiki olarak yüksek derecede değişimlendiğini gösteren bu analiz sonucuna göre, Sanal Top Oyunu'nu iki sanal oyuncu tarafından dışlanma koşulunda oynayan katılımcılar dışlandıklarının; dahil edilme koşulunda oynayan katılımcılar da dahil edildiklerinin farkındadırlar. Deneyde kısmi olarak dışlanma koşulunda bulunan katılımcılar kendilerine tam dışlanma koşulundaki katılımcılar kadar az; dahil edilme koşulundaki katılımcılar kadar çok top atılmadığının farkındadırlar. Tablo 2'de dışlanma durumuna göre kontrol sorusuna verilen yanıtlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler görülebilir.

Deneyde kısmi dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların kendilerini dışlayan sanal oyuncu ile kendilerini dahil eden sanal oyuncular ayırt edip edemediklerini değerlendirmek

amacıyla kısmi dışlanma koşullarındaki katılımcılar için ek analiz gerekli görülmüştür. Katılımcılardan "Sizce 1. oyuncunun (Hakan) toplam atışlarının yüzde kaçını size yönelmiştir?" ve "Sizce 2. oyuncunun (Can) toplam atışlarının yüzde kaçını size yönelmiştir?" sorularını % değeri vererek cevaplamaları istenmiş ve bu yanıtlar Eşleştirilmiş Örneklemeler T-Testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre katılımcıların kendilerini oyunda dahil eden sanal oyuncudan aldıklarını tahmin ettikleri top oranı ($\bar{X} = 37.18$, $SS = 22.58$) ile kendilerini dışlayan sanal oyuncudan aldıklarını tahmin ettikleri top oranı ($\bar{X} = 11.38$, $SS = 14.35$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı derecede fark vardır $t(39) = 6.40$, $p < .001$. Bu analiz, kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların kendilerini oyunda dışlayan ve dahil eden sanal oyuncuları ayırt edebildiklerini ve dolayısıyla uygulanan değişimlemenin başarılı olduğunu göstermektedir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. *Paravan Hikayeyi İnandırıcı Bulma Düzeyinin ve Değişimleme Kontrolü Sorularının Dışlanma Durumu Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri*

Ölçüm	Dışlanma (n=40)	Dahil Edilme (n=40)	Kısmi Dışlanma (n=40)
Paravan Hikayeyi İnandırıcı Bulma	5.08 (1.30)	4.89 (1.27)	5.17 (.91)
Alınan Top Oranına Dair Tahmin	8.65 (7.82)	48.65 (20.51)	22.95 (18.30)
Dahil eden Sanal Oyuncudan Alınan Top Oranına Dair Tahmin	-	-	37.18 (22.58)
Dışlayan Sanal Oyuncudan Alınan Top Oranına Dair Tahmin	-	-	11.38 (14.35)

5.3. Dört Temel İhtiyaç Üzerindeki Etkiler

Dışlanma durumunun ve sanal oyuncuların grup üyeliğinin dört temel ihtiyaç olan ait olma, benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyacı düzeyleri üzerindeki etkilerini görmek amacıyla verilere 3 (dışlanma durumu: dışlanma, dahil edilme, kısmi dışlanma) x 2

(grup üyeliği: iç grup üyeleri ve dış grup üyeleri) gruplar arası desen için çok değişkenli iki yönlü varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Varyans analizinin sonuçlarına göre, dört temel psikolojik ihtiyacın tatmin düzeyi üzerinde dışlanma durumunun temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı, Pillai İz = .77, $F(8,224) = 17.72$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .39$; grup üyeliği değişkenlerinin temel etkisi istatistiksel açıdan anlamsız, Pillai İz = .05, $F(4,111) = 1.56$, $p = .19$, $\eta_p^2 = .05$; dışlanma durumu ve grup üyeliğinin ortak etkisinin ise istatistiksel açıdan anlamlıdır, Pillai İz = .38, $F(8,224) = 6.66$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .19$.

Tablo 3'te dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği değişkenlerinin dört temel psikolojik ihtiyaç puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapmalar sunulmuştur.

Tablo 3. *Temel Psikolojik İhtiyaçların Dışlanma Durumu ve Sanal Oyuncuların Grup Üyeliği Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapmaları*

	Grup Üyeliği					
	İç Grup Üyeleriyle Deneye Katılma			Dış Grup Üyeleriyle Deneye Katılma		
	Dışlanma (n=20)	Dahil Edilme (n=20)	Kısmi Dışlanma (n=20)	Dışlanma (n=20)	Dahil Edilme (n=20)	Kısmi Dışlanma (n=20)
Ait Olma	1.27 (.41)	5.95 (.82)	4.98 (1.55)	1.90 (.87)	5.43 (1.09)	3.63 (1.48)
Benlik Değeri	2.29 (.78)	5.20 (.74)	5.44 (1.30)	3.14 (.85)	5.65 (.74)	3.31 (1.36)
Anlamlı Varoluş	1.60 (.66)	5.21 (.84)	4.74 (1.68)	2.02 (.76)	5.07 (1.32)	3.81 (1.55)
Kontrol	1.66 (.86)	5.65 (.48)	5.10 (1.36)	2.30 (1.19)	5.40 (.95)	3.38 (1.55)

Çok değişkenli varyans analizini takiben ait olma, benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyacı değişkenlerinden oluşan bağımlı değişkenlerin her biri tek değişkenli varyans analizlerine tabi tutulmuştur. Takip eden bölümlerde her bir bağımlı değişken için yapılan istatistiksel analizlerin sonuçları aktarılmıştır.

5.3.1. Ait Olma İhtiyacı Üzerindeki Etkiler

Dışlanma durumunun ait olma ihtiyacı üzerindeki temel etkisi tek değişkenli iki yönlü varyans analizi sonucuna göre istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2,114) = 141.48, p < .001, \eta_p^2 = .71$. Dışlanma değişkeninin gruplar arası karşılaştırması Bonferroni düzeltmesi kullanılarak yapılmış ve kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyinin ($\bar{X} = 4.30, SS = 1.65$), dahil edilme koşulundaki katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyinden ($\bar{X} = 5.69, SS = .99$) istatistiki olarak daha düşük ($p < .001$); tam dışlanma koşulundaki katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyinden ($\bar{X} = 1.58, SS = .74$) ise istatistiki olarak daha yüksek ($p < .001$) olduğu görülmüştür. Öte yandan deneyde iki sanal oyuncu tarafından dışlanan katılımcıların ait olma ihtiyaçları ($\bar{X} = 1.58, SS = .74$), sanal oyuncular tarafından dahil edilen katılımcıların ait olma ihtiyaçlarına göre ($\bar{X} = 5.69, SS = .99$) daha düşük düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

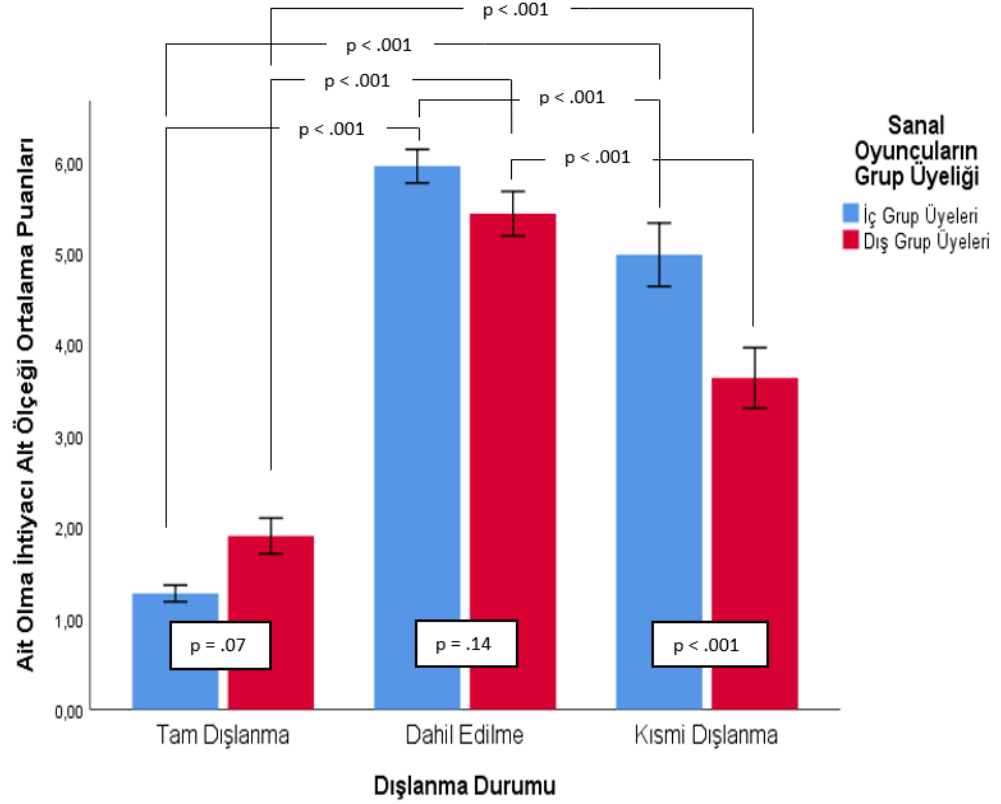
Sanal Top Oyunu'nun birlikte oynandığı oyuncuların grup üyeliklerinin ait olma ihtiyacı üzerindeki temel etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(1,114) = 4.16, p = .04, \eta_p^2 = .04$. Buna göre, oyunu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcıların ait olma ihtiyaçları ($\bar{X} = 4.07, SS = 2.28$), oyunu dış grup üyeleriyle oynayan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarına göre ($\bar{X} = 3.65, SS = 1.86$) daha yüksek düzeyde tatmin edilmiştir.

Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği değişkenlerinin ait olma ihtiyacı üzerindeki ortak etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2,114) = 8.02, p = .001, \eta_p^2 = .12$. Deneyde tam dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma koşullarında bulunan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin düzeyinin, deneye iç grup ya da dış grup üyeleri ile katılmalarına göre nasıl farklılaştığını değerlendirmek amacıyla yürütülen Basit Etkiler (Simple Effects) Analizine göre (Kirk, 2012), dışlanma durumlarından sadece kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi Sanal Top Oyunu'nu iç grup ya da dış grup üyeleriyle oynamalarına göre değişiklik göstermiş ve dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların ait olma ihtiyaçları ($\bar{X} = 3.63, SS = 1.48$), iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarına göre ($\bar{X} = 4.98, SS = 1.55$) daha düşük düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$). Tam dışlanma koşulunda

deneye katılan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi iç grup ($\bar{X} = 1.27$, $SS = .41$) ya da dış grup üyeleri tarafından dışlanmalarına göre ($\bar{X} = 1.90$, $SS = .87$) değişkenlik göstermediği gibi ($p = .07$), dahil edilme koşulunda deneye alınan katılımcıların da ait olma ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi iç grup ($\bar{X} = 5.95$, $SS = .82$) ya da dış grup üyeleri tarafından dahil edilmelerine ($\bar{X} = 5.43$, $SS = 1.09$) göre değişkenlik göstermemiştir ($p = .14$).

Diğer yandan oyunu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan kısmi dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 4.98$, $SS = 1.55$), tam dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının düzeylerinden ($\bar{X} = 1.27$, $SS = .41$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksek ($p < .001$); dahil edilme koşulundaki katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının düzeylerinden ($\bar{X} = 5.95$, $SS = .82$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede düşüktür ($p < .001$). Ayrıca Grafik 1'de de görüldüğü üzere, iç grup üyeleri tarafından tam dışlanan katılımcıların ait olma ihtiyaçları ($\bar{X} = 1.27$, $SS = .41$), iç grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların ait olma ihtiyaçlarından ($\bar{X} = 5.95$, $SS = .82$) anlamlı derecede daha az düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

Oyunu dış grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan kısmi dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 3.63$, $SS = 1.48$), tam dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının düzeylerinden ($\bar{X} = 1.90$, $SS = .87$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksek ($p < .001$); dahil edilme koşulundaki katılımcıların ait olma ihtiyaçlarının tatmin olma düzeylerinden ($\bar{X} = 5.43$, $SS = 1.09$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede düşüktür ($p < .001$). Yine, tam dışlanan katılımcıların ait olma ihtiyaçları ($\bar{X} = 1.90$, $SS = .87$), dahil edilen katılımcıların ait olma ihtiyaçlarından ($\bar{X} = 5.43$, $SS = 1.09$) anlamlı derecede daha az düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

Grafik 1. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre Ait Olma İhtiyacı Alt Ölçeği ortalama değerleri

5.3.2. Benlik Değeri İhtiyacı Üzerindeki Etkiler

Tek değişkenli iki yönlü varyans analizi ile dışlanma durumunun olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyacı üzerindeki temel etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür, $F(2,114) = 74.75, p < .001, \eta^2 = .57$. Bonferroni düzeltmesi kullanılarak yapılan gruplar arası karşılaştırmaya göre, kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyleri ($\bar{X} = 4.37, SS = 1.70$), tam dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 2.71, SS = .92$) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek ($p < .001$); dahil edilme koşulunda bulunan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.43, SS = .77$) ise

daha düşüktür ($p < .001$). Öte yandan tam dışlanan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçları ($\bar{X} = 2.71$, $SS = .92$), dahil edilen katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarından ($\bar{X} = 5.43$, $SS = .77$) istatistiksel olarak anlamlı derecede daha az düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

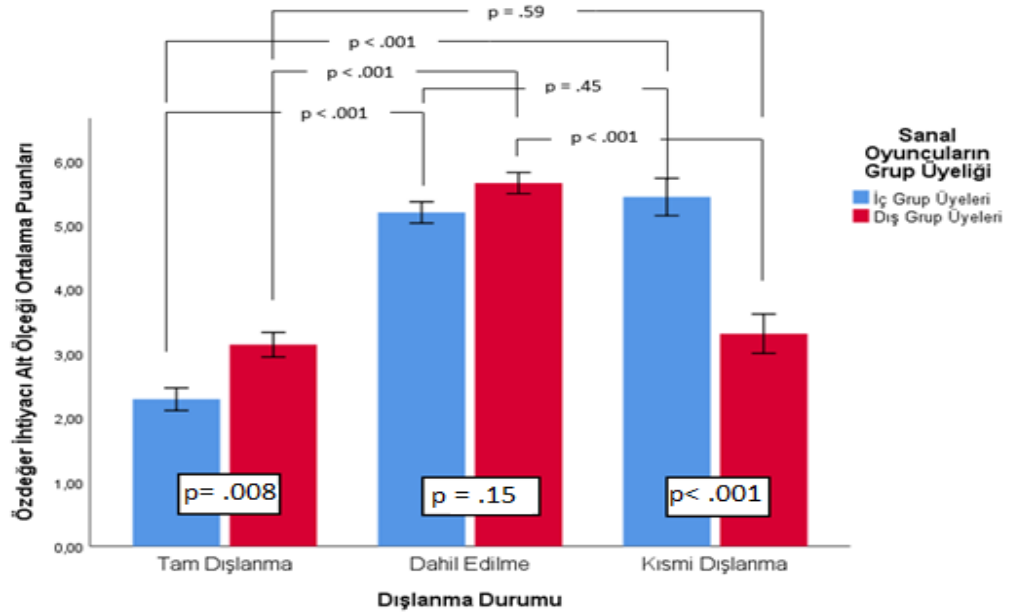
Katılımcıların Sanal Top Oyunu'nu birlikte oynadıkları sanal oyuncuların grup üyeliklerinin benlik değeri ihtiyacı üzerindeki temel etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir, $F(1,114) = 2.26$, $p = .13$, $\eta_p^2 = .02$. Buna göre, dış grup üyeleriyle deneye katılan katılımcılar ($\bar{X} = 4.03$, $SS = 1.53$) ile iç grup üyeleriyle deneye katılan katılımcılar ($\bar{X} = 4.31$, $SS = 1.73$) benlik değeri ihtiyaçlarının benzer düzeyde tatmin edildiğini hissetmişlerdir.

Dışlanma durumu ve grup üyeliği değişkenlerinin benlik değeri ihtiyacı üzerindeki ortak etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2,114) = 26.17$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .31$. Tam dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma koşullarında bulunan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinin, oyunu birlikte oynadıkları sanal oyuncuların grup üyeliklerine göre nasıl farklılaştığını değerlendirmek amacıyla yürütülen Basit Etkiler (Simple Effects) Analizine göre, tam dışlanma koşulundaki katılımcılardan iç grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 2.29$, $SS = .78$), dış grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 3.14$, $SS = .85$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşüktür ($p = .008$). Kısmi dışlanma koşulundaki katılımcılardan iç grup üyeleri ile oyunu oynayan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 5.44$, $SS = .1.30$), dış grup üyeleri ile oyunu oynayan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 3.31$, $SS = 1.36$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksektir ($p < .001$). Buna karşılık, dahil edilme koşulundaki katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyi iç grup ($\bar{X} = 5.20$, $SS = .74$) ya da dış grup üyeleri tarafından dahil edilmelerine ($\bar{X} = 5.65$, $SS = .74$) göre değişkenlik göstermemiştir ($p = .15$).

Sanal Top Oyunu'nda iç grup üyeleri tarafından tamamen dışlanan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 2.29$, $SS = .78$); iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.44$, $SS = 1.30$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşüktür ($p < .001$). Grafik 2'de görüleceği üzere, Sanal Top Oyunu'nu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda

tam dışlanan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 2.29$, $SS = .78$); oyunda dahil edilen katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.20$, $SS = .74$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşüktür ($p < .001$). Buna karşılık, katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyi iç grup üyeleri tarafından dahil edilmeleri ($\bar{X} = 5.20$, $SS = .74$) ya da iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanmalarına ($\bar{X} = 5.44$, $SS = 1.30$) göre değişkenlik göstermemiştir ($p = .45$).

Sanal Top Oyunu'nda dış grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 5.65$, $SS = .74$), dış grup üyeleri tarafından hem tam olarak dışlanan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının düzeyinden ($\bar{X} = 3.14$, $SS = .85$) hem de kısmi olarak dışlanan katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının düzeyinden ($\bar{X} = 3.31$, $SS = 1.36$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksektir ($p < .001$). Diğer yandan, katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi dış grup üyeleri tarafından tam olarak dışlanmaları ($\bar{X} = 3.14$, $SS = .85$) ya da kısmi olarak dışlanmalarına ($\bar{X} = 3.31$, $SS = 1.36$) göre değişkenlik göstermemiştir ($p = .59$).

Grafik 2. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre benlik değeri ihtiyacı alt ölçeği ortalama değerleri. Hata çubukları standart hatayı temsil etmektedir.

5.3.3. Anlamlı Varoluş İhtiyacı Üzerindeki Etkiler

Tek değişkenli iki yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, dışlanma durumunun anlamlı varoluş ihtiyacı üzerindeki temel etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2,114) = 82.118, p < .001, \eta_p^2 = .59$. Dışlanma durumu değişkeninin anlamlı varoluş ihtiyacı üzerindeki etkisinin kaynağını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan Bonferroni izleme testine göre, kısmi dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 4.27, SS = 1.66$), tam dışlanma koşulundaki katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 1.81, SS = .74$) yüksek ($p < .001$); dahil edilme koşulundaki katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.14, SS = 1.10$) ise düşüktür ($p = .005$). Öte yandan tam dışlanan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçları ($\bar{X} = 1.81, SS = .74$), dahil edilen katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarından ($\bar{X} = 5.14, SS = 1.10$) daha düşük düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

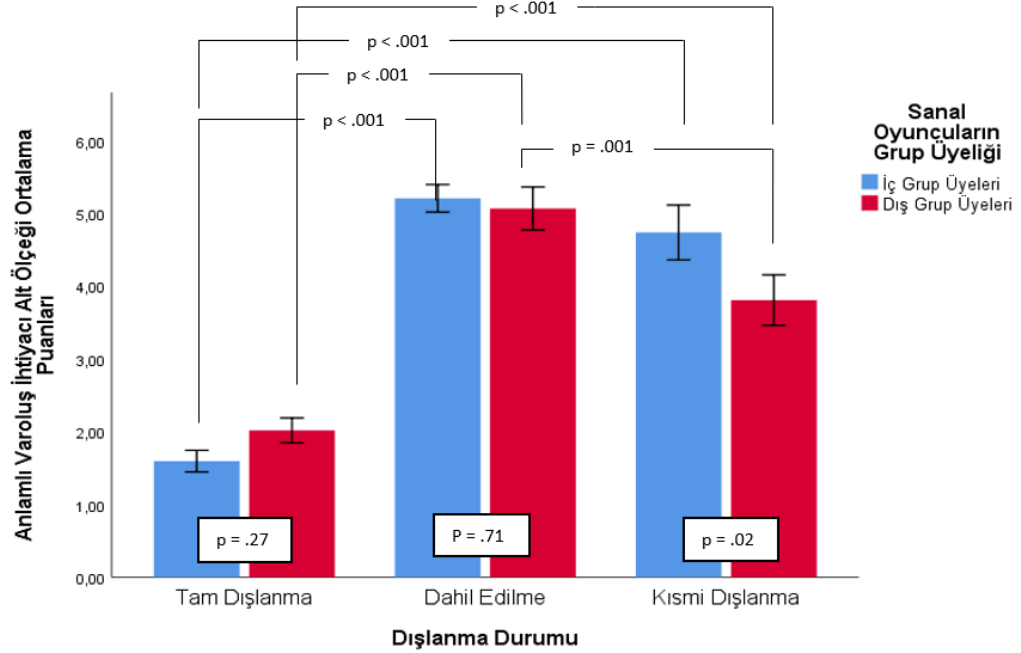
Sanal oyuncuların grup üyeliğinin anlamlı varoluş ihtiyacı üzerindeki temel etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır, $F(1,114) = .96, p = .33, \eta_p^2 = .008$. Buna göre, iç grup ($\bar{X} = 3.85, SS = 1.97$) ve dış grup ($\bar{X} = 3.63, SS = 1.77$) üyeleriyle Sanal Top Oyunu'nu oynayan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyleri benzerdir.

Dışlanma durumu ve grup üyeliği değişkenlerinin anlamlı varoluş ihtiyacı üzerindeki ortak etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2,114) = 3.18, p = .04, \eta_p^2 = .053$. Tam dışlanma, dahil edilme ve kısmi dışlanma koşullarında bulunan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeylerinin, deneye iç grup ya da dış grup üyeleri ile katılmalarına göre nasıl farklılaştığını değerlendirmek amacıyla yürütülen Basit Etkiler (Simple Effects) Analizine göre, sadece kısmi dışlanma koşulundaki katılımcılardan iç grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyacının tatmin olma düzeyinin ($\bar{X} = 4.74, SS = 1.68$), kısmi dışlanma koşulunda olup dış grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 3.81, SS = 1.55$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür ($p = .02$). Buna karşılık, katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyleri iç grup ($\bar{X} = 1.60, SS = .66$) ya da dış grup üyeleri tarafından tam olarak dışlanmalarına ($\bar{X} = 2.02, SS = .76$) göre değişkenlik göstermediği gibi ($p = .27$); iç grup ($\bar{X} = 5.21, SS = .84$) ya da dış grup üyeleri tarafından dahil edilmelerine ($\bar{X} = 5.07, SS = 1.32$) göre de değişkenlik göstermemiştir ($p = .71$).

Sanal Top Oyunu'nu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda kısmi olarak dışlanan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 4.74, SS = 1.68$); tam dışlanma koşulundaki katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 1.60, SS = .66$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksektir ($p < .001$). Sanal Top Oyunu'nu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda tam dışlanan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 1.60, SS = .66$); dahil edilen katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.21, SS = .84$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşüktür ($p < .001$). Buna karşılık, Grafik 3'te de görülebileceği üzere, iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçları ($\bar{X} = 4.74, SS = 1.68$), iç grup üyeleri tarafından dahil edilen

katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçları ($\bar{X} = 5.21$, $SS = .84$) ile benzer düzeyde tatmin edilmiştir ($p = .22$).

Sanal Top Oyunu'nu dış grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda kısmi olarak dışlanan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 3.81$, $SS = 1.55$); oyunda dahil edilen katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.07$, $SS = 1.32$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşük ($p = .001$); tam dışlanma koşulundaki katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 2.02$, $SS = .76$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksektir ($p < .001$). Ayrıca, dış grup üyeleri tarafından tam olarak dışlanan katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçları ($\bar{X} = 2.02$, $SS = .76$), dış grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların anlamlı varoluş ihtiyaçlarına göre ($\bar{X} = 5.07$, $SS = 1.32$) daha düşük düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

Grafik 3. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre Anlamlı Varoluş İhtiyacı Alt Ölçeği ortalama değerleri. Hata çubukları standart hatayı temsil etmektedir.

5.3.4. Kontrol İhtiyacı Üzerindeki Etkiler

Dışlanma durumunun kontrol ihtiyacı üzerindeki temel etkisi, tek değişkenli iki yönlü varyans analizine göre istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2,114) = 102.10$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .64$. Dışlanma durumu değişkeninin kontrol ihtiyacı üzerindeki etkisinin kaynağını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan Bonferroni izleme testine göre, kısmi dışlanma koşulunda bulunan katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 4.24$, $SS = 1.68$) tam dışlanma koşulundaki katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 1.98$, $SS = 1.07$) yüksek ($p < .001$); dahil edilme koşulundaki katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.52$, $SS = .75$) düşüktür ($p < .001$). Öte yandan, deneye tam dışlanma koşulunda alınan katılımcıların kontrol ihtiyaçları ($\bar{X} = 1.98$, $SS = 1.08$), deneye dahil edilme koşulunda alınan katılımcıların kontrol ihtiyaçlarına göre ($\bar{X} = 5.52$, $SS = .75$)

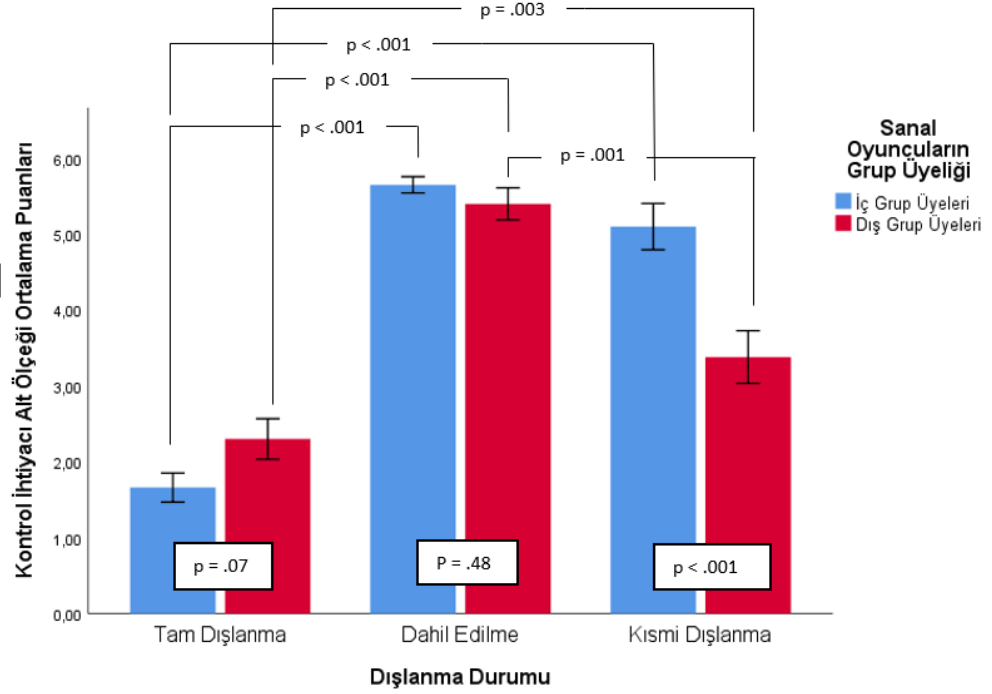
daha düşük düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

Sanal oyuncuların grup üyeliğinin kontrol ihtiyacı üzerindeki temel etkisi de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur, $F(1,114) = 4.68, p = .03, \eta_p^2 = .04$. İç grup üyeleriyle deneye katılan katılımcıların kontrol ihtiyaçları ($\bar{X} = 4.14, SS = 2.02$), dış grup üyeleriyle deneye katılan katılımcıların kontrol ihtiyaçlarından ($\bar{X} = 3.69, SS = 1.79$) daha yüksek düzeyde tatmin edilmiştir.

Dışlanma durumu ve grup üyeliği değişkenlerinin kontrol ihtiyacı üzerindeki ortak etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2,114) = 11.26, p < .001, \eta_p^2 = .16$. Ortak etki kaynağını araştırmak üzere dışlanma, kısmi dışlanma ve dahil edilme koşullarında olan katılımcıların, deneye birlikte alındıkları grubun iç grup üyeleri ya da dış grup üyeleri olmalarına göre kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinin nasıl farklılaştığı Basit Etkiler (Simple Effects) Analizi ile araştırılmıştır. Sonuçlara göre, sadece kısmi dışlanma koşulundaki katılımcılardan iç grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 5.10, SS = 1.36$), dış grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 3.38, SS = 1.55$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < .001$). Diğer yandan tam dışlanma koşulundaki katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyi, iç grup ($\bar{X} = 1.66, SS = .86$) ya da dış grup üyeleri tarafından dışlanmalarına ($\bar{X} = 2.30, SS = 1.19$) göre değişmediği gibi ($p = .07$), dahil edilen katılımcıların da kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi iç grup ($\bar{X} = 5.65, SS = .48$) ya da dış grup üyeleri tarafından dahil edilmelerine ($\bar{X} = 5.40, SS = .95$) göre değişmemiştir ($p = .48$).

Sanal Top Oyunu'nu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda tam dışlanma koşulundaki katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 1.66, SS = .86$), kısmi olarak dışlanan ($5.10, SS = 1.36$) ($p < .001$) ve dahil edilen katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.65, SS = .48$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşüktür ($p < .001$). İç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyi ($\bar{X} = 5.10, SS = 1.36$) ise iç grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin edilme düzeyinden ($\bar{X} = 5.65, SS = .48$) farklı bulunmamıştır ($p = .12$).

Sanal Top Oyunu'nu dış grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda kısmi olarak dışlanan katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyi ($\bar{X} = 3.69$, $SS = 1.79$); oyunda dahil edilen katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 5.40$, $SS = .95$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşük ($p < .001$); tam dışlanma koşulundaki katılımcıların kontrol ihtiyaçlarının tatmin olma düzeyinden ($\bar{X} = 2.30$, $SS = 1.19$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksektir ($p = .003$). Öte yandan, Grafik 4'te de görüldüğü üzere, dış grup üyeleri tarafından dışlanan katılımcıların kontrol ihtiyaçları ($\bar{X} = 2.30$, $SS = 1.19$), dış grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların kontrol ihtiyaçlarına ($\bar{X} = 5.40$, $SS = .95$) göre daha düşük düzeyde tatmin edilmiştir ($p < .001$).

Grafik 4. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre Kontrol İhtiyacı Alt Ölçeği ortalama değerleri. Hata çubukları standart hatayı temsil etmektedir.

5.4. Duygulanım Üzerindeki Etkiler

Dışlanma durumunun ve grup üyeliğinin duygulanım üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla, 3 (dışlanma durumu: dışlanma, dahil edilme, kısmi dışlanma) x 2 (grup üyeliği: iç grup, dış grup) gruplar arası desen için çok değişkenli iki yönlü varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Tablo 4'te dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği bağımsız değişkenlerine göre olumlu ve olumsuz duygulanıma ilişkin ortalama ve standart sapmalar sunulmuştur.

Tablo 4. *Olumlu ve Olumsuz Duygulanım Düzeyinin Dışlanma Durumu ve Sanal Oyuncuların Grup Üyeliği Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapmaları*

	Grup Üyeliği					
	İç Grup Üyeleri ile			Dış Grup Üyeleri ile		
	Deneye Katılma			Deneye Katılma		
	Dışlanma (n= 20)	Dahil Edilme (n= 20)	Kısmi Dışlanma (n=20)	Dışlanma (n= 20)	Dahil Edilme (n= 20)	Kısmi Dışlanma (n=20)
Olumlu Duygulanım	1.72 (1.02)	4.90 (1.72)	4.40 (1.84)	2.60 (1.66)	5.55 (1.04)	3.32 (1.51)
Olumsuz Duygulanım	5.25 (1.67)	2.07 (1.59)	3.25 (1.39)	4.22 (1.73)	1.45 (.89)	4.20 (1.97)

Not: Olumlu duygulanım boyutunda yüksek değerler daha fazla olumlu duygu hissedildiğini, olumsuz duygulanım boyutunda yüksek değerler daha fazla olumsuz duygu hissedildiğini göstermektedir.

Çok değişkenli varyans analizi sonuçlarına göre, dışlanma durumunun duygulanım üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur, Pillai İz = .58, $F(4,228) = 23.18$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .29$. Duygulanım üzerinde grup üyeliği değişkeninin temel etkisi anlamlı bulunmamıştır,

Pillai İz = .008, $F(2,113) = .44$, $p = .64$, $\eta_p^2 = .008$. Dışlanma durumu ve grup üyeliği değişkenlerinin duygulanım üzerindeki ortak etkisi ise istatistiksel açıdan anlamlıdır, Pillai İz = .13, $F(4,228) = 4.05$, $p = .003$, $\eta_p^2 = .07$.

Çok değişkenli varyans analizini takiben araştırmanın bağımlı ölçümlerinden olan olumlu ve olumsuz duygulanım değişkenlerinin her biri tek değişkenli iki yönlü varyans analizine tabi tutulmuştur. Tek değişkenli varyans analizlerine göre, dışlanma durumunun deneye dair olumlu duygulanım üzerindeki temel etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır, $F(2,114) = 41.90$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .42$. Bonferroni testi ile yapılan çoklu karşılaştırmaların sonuçlarına göre, kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların oyun sonrası ölçümlenen olumlu duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 3.86$, $SS = 1.75$), tam dışlanma koşulundaki katılımcıların olumlu duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 2.16$, $SS = 1.43$) istatistiksel açıdan daha yüksek ($p < .001$); dahil edilme koşulundaki katılımcıların olumlu duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 5.22$, $SS = 1.44$) istatistiksel açıdan daha düşüktür ($p < .001$). Öte yandan, deneyde tam olarak dışlanan katılımcıların olumlu duygulanım düzeyleri, dahil edilen katılımcıların olumlu duygulanım düzeylerinden düşüktür ($p < .001$).

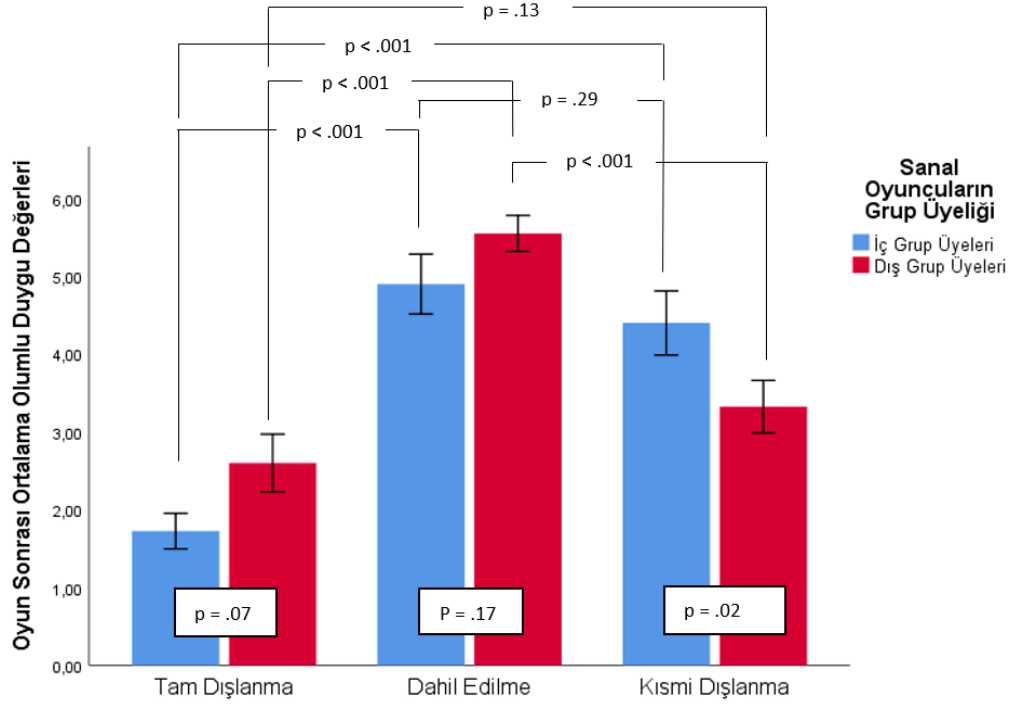
Grup üyeliği bağımsız değişkeninin, olumlu duygulanım üzerindeki temel etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir, $F(1,114) = .30$, $p = .58$, $\eta_p^2 = .003$. Buna göre, katılımcıların olumlu duygulanım düzeyleri deneye iç grup üyeleriyle katılmaları ($\bar{X} = 3.67$, $SS = 2.09$) ile dış grup üyeleriyle katılmalarına göre ($\bar{X} = 3.82$, $SS = 1.89$) değişkenlik göstermemiştir (bkz. Grafik 5)

Dışlanma durumu ile grup üyeliği değişkenlerinin, olumlu duygulanım düzeyi üzerindeki ortak etkisi istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur, $F(2,114) = 5.06$, $p = .008$, $\eta_p^2 = .08$. Basit Etkiler (Simple Effects) Analizi ile yapılan çoklu karşılaştırmaların sonuçlarına göre, sadece kısmi dışlanma koşulundaki katılımcılardan iç grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların olumlu duygulanım düzeyinin ($\bar{X} = 4.40$, $SS = 1.84$), dış grup üyeleriyle oyunu oynayan katılımcıların olumlu duygulanım düzeyinden ($\bar{X} = 3.32$, $SS = 1.51$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür ($p = .02$). İç grup ($\bar{X} = 1.72$, $SS = 1.02$) ya da dış grup üyeleri tarafından tam dışlanmanın ($\bar{X} = 2.60$, $SS = 1.66$) olumlu duygulanım üzerindeki etkisi ($p = .07$) ile iç grup ($\bar{X} = 4.90$, $SS = 1.72$) ya da dış grup

üyeleri tarafından dahil edilmenin ($\bar{X} = 5.55$, $SS = 1.04$) olumlu duygulanım üzerindeki etkisi ise istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p = .17$).

Sanal Top Oyunu'nu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda tam dışlanma koşulundaki katılımcıların olumlu duygulanım düzeyi ($\bar{X} = 1.72$, $SS = 1.02$), dahil edilme ($\bar{X} = 4.90$, $SS = 1.72$) ($p < .001$) ve kısmi dışlanma koşullarındaki katılımcıların olumlu duygulanım düzeylerinden (4.40 , $SS = 1.84$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşüktür ($p < .001$). Deneyde iç grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların olumlu duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 4.90$, $SS = 1.72$) ise iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumlu duygulanım düzeyleriyle ($\bar{X} = 4.40$, $SS = 1.84$) benzerdir ($p = .29$).

Sanal Top Oyunu'nu dış grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda dahil edilme koşulunda bulunan katılımcıların olumlu duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 5.55$, $SS = 1.04$), tam dışlanma ($\bar{X} = 2.60$, $SS = 1.66$) ($p < .001$) ve kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların olumlu duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 3.32$, $SS = 1.51$) istatistiki açıdan anlamlı derecede daha yüksektir ($P < .001$). Dış grup üyeleri tarafından tam olarak dışlanan katılımcılar ($\bar{X} = 2.60$, $SS = 1.66$) ile dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanma katılımcıların olumlu duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 3.32$, $SS = 1.51$) ise benzerdir ($p = .13$).

Grafik 5. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği koşullarına göre ortalama olumlu duygu değerleri. Hata çubukları standart hatayı temsil etmektedir.

Dışlanma durumunun deneye dair olumsuz duygulanım üzerindeki temel etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır, $F(2,114) = 36.73, p < .001, \eta_p^2 = .39$. Bonferroni testi ile yapılan çoklu karşılaştırmaların sonuçlarına göre, kısmi dışlanma koşulundaki katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 3.72, SS = 1.75$), tam dışlanma koşulundaki katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 4.74, SS = 1.76$) istatistiksel açıdan daha düşük ($p = .02$); dahil edilme koşulundaki katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 1.76, SS = 1.31$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha yüksektir ($p < .001$). Öte yandan, deneyde dışlanan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 4.74, SS = 1.76$), deneyde dahil edilen katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 1.76, SS = 1.31$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksektir ($p < .001$).

Grup üyeliği bağımsız değişkeninin, deneye dair olumlu duygulanım üzerindeki temel etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir, $F(1,114) = .66, p = .42, \eta_p^2 = .006$.

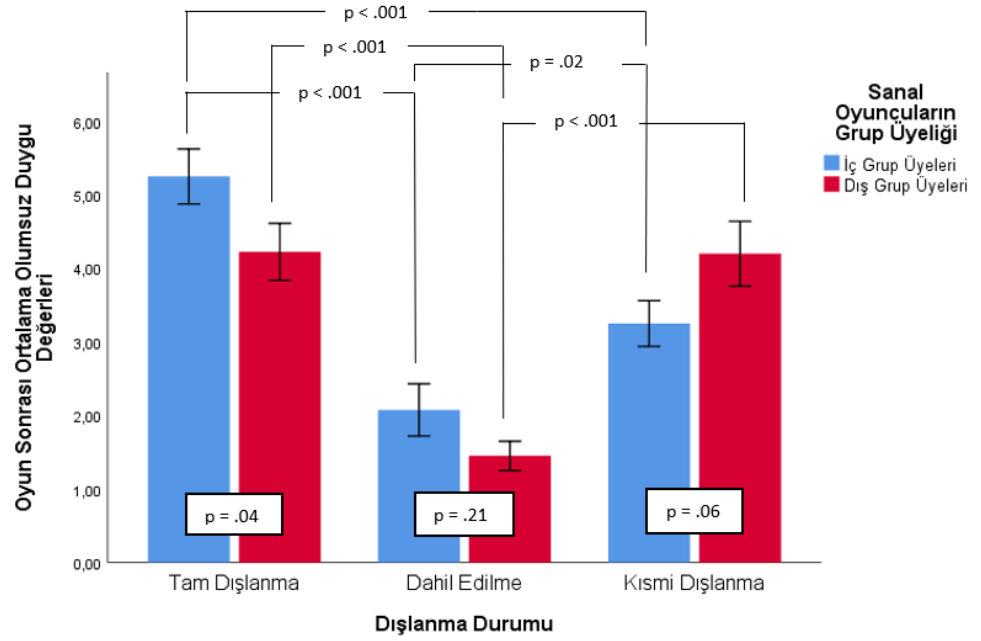
Katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri deneye iç grup üyeleriyle ($\bar{X} = 3.52$, $SS = 2.02$) ya da dış grup üyeleriyle katılmalarına göre ($\bar{X} = 3.29$, $SS = 2.05$) değişkenlik göstermemiştir.

Dışlanma durumu ile sanal oyuncuların grup üyeliğinin olumsuz duygulanım düzeyi üzerindeki ortak etkileri istatistiksel açıdan anlamlıdır, $F(2,114) = 4.38$, $p = .01$, $\eta_p^2 = .07$. Ortak etkinin kaynağını araştırmak üzere yapılan Basit Etkiler (Simple Effects) Analizine göre, tam dışlanma koşulundaki katılımcılardan, oyunu iç grup üyeleriyle oynayanların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 5.25$, $SS = 1.67$), oyunu dış grup üyeleriyle oynayan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 4.22$, $SS = 1.73$) anlamlı derecede daha yüksektir ($p = .04$). Deneyde iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 3.25$, $SS = 1.59$), dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 4.20$, $SS = 1.97$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede fark göstermediği gibi ($p = .06$), deneyde iç grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 2.07$, $SS = 1.59$), dış grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 1.45$, $SS = .89$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede fark göstermemektedir ($p = .21$).

Grafik 6'da da görüldüğü üzere, Sanal Top Oyunu'nu iç grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 3.25$, $SS = 1.39$), iç grup üyeleri tarafından dahil edilme koşulundaki katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 2.07$, $SS = 1.59$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksek ($p < .02$); iç grup üyeleri tarafından tam dışlanma koşulundaki katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 5.25$, $SS = 1.67$) ise istatistiksel açıdan anlamlı derecede düşüktür ($p < .001$). Ek olarak, iç grup üyeleri tarafından dahil edilen katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 2.07$, $SS = 1.59$), iç grup üyeleri tarafından tam olarak dışlanan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 5.25$, $SS = 1.67$) istatistiksel olarak anlamlı derecede düşüktür ($p < .001$).

Sanal Top Oyunu'nu dış grup üyeleriyle oynayan katılımcılardan oyunda dahil edilme koşulunda bulunan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 1.45$, $SS = .89$), kısmi dışlanma ($\bar{X} = 4.20$, $SS = 1.97$) ve tam dışlanma koşullarındaki katılımcıların olumsuz

duygulanım düzeylerinden ($\bar{X} = 4.22$, $SS = 1.73$) istatistiksel açıdan anlamlı derecede daha düşüktür ($p < .001$). Deneyde dış grup üyeleri tarafından tam olarak dışlanan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 4.22$, $SS = 1.73$) ile dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumsuz duygulanım düzeyleri ($\bar{X} = 4.20$, $SS = 1.97$) ise benzerdir ($p = .96$).

Grafik 6. Dışlanma ve grup üyeliği koşullarına göre oyun sonrası ortalama olumsuz duygu değerleri. Hata çubukları standart hatayı temsil etmektedir.

5.5. Çalışmaya Aynı Grupla Yeniden Katılmaya Yönelik İsteklilik Üzerindeki Etkiler

Katılımcılara, yapılan çalışmanın devamı niteliğindeki ikinci bir çalışmaya aynı grupla katılmaya ne kadar istekli oldukları tek bir soru ile sorulmuş ve katılımcıların bu soruya 1 ile 7 arasında bir puan vererek cevaplamaları istenmiştir. Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliği bağımsız değişkenlerine göre çalışmaya yeniden katılmaya yönelik istekliliğe ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. *Deneye Aynı Grupla Yeniden Katılmaya Yönelik İsteklilik Düzeyinin Dışlanma ve Grup üyeliği Koşullarına Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri*

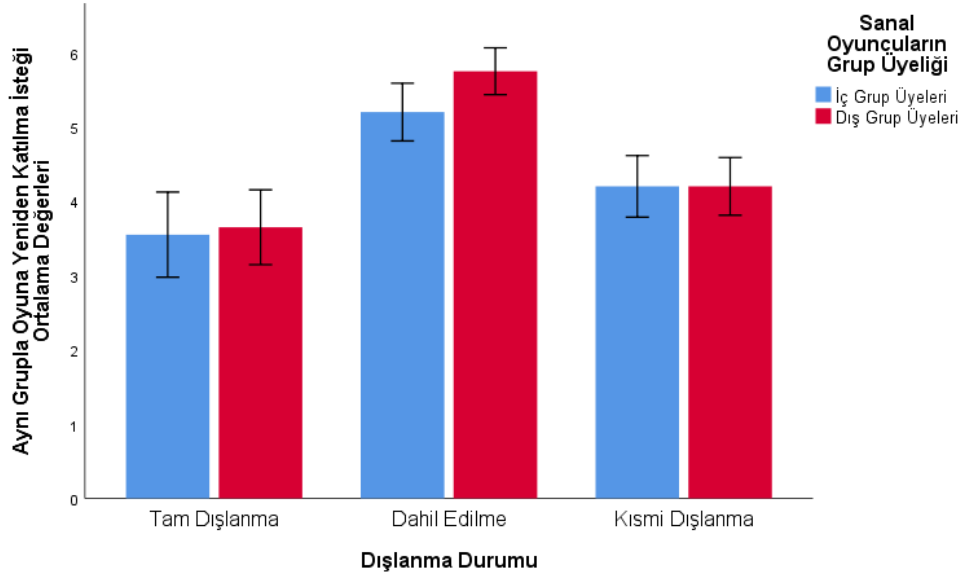
	Grup Üyeliği					
	İç Grup Üyeleriyle Deneye			Dış Grup Üyeleriyle Deneye		
	Katılma			Katılma		
	Dışlanma (n=20)	Dahil Edilme (n=20)	Kısmi Dışlanma (n=20)	Dışlanma (n=20)	Dahil Edilme (n=20)	Kısmi Dışlanma (n=20)
Deneye Aynı						
Grupla Yeniden	3.55	5.20	4.20 (1.85)	3.65	5.75	4.20 (1.73)
Katılmaya	(2.56)	(1.73)		(2.25)	(1.41)	
Yönelik İsteklilik						

Dışlanma durumu ve sanal oyuncuların grup üyeliğinin çalışmaya yeniden katılmaya yönelik isteklilik düzeyi üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla yapılan tek değişkenli iki yönlü varyans analizine göre, dışlanma durumunun çalışmaya yeniden katılmaya istekli olma üzerindeki temel etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır, $F(2,114) = 9.53$, $p < .001$, $\eta_p^2 = .14$. Bonferroni testi ile yapılan çoklu karşılaştırmaların sonuçlarına göre, dahil edilme koşulundaki katılımcılar ($\bar{X} = 5.48$, $SS = 1.58$), tam dışlanma ($\bar{X} = 3.60$, $SS = 2.38$) ($p < .001$) ve kısmi dışlanma koşullarındaki katılımcılara ($\bar{X} = 4.20$, $SS = 1.77$) göre çalışmaya aynı grupla yeniden katılmaya daha isteklidirler ($p = .01$). Deneyde tam olarak dışlanan katılımcılar ($\bar{X} = 3.60$, $SS = 2.38$) ile kısmi olarak dışlanan katılımcıların aynı grupla yeniden deneye katılmaya yönelik isteklilik düzeyleri ($\bar{X} = 4.20$, $SS = 1.77$) arasında ise fark görülmemiştir ($p = .52$).

Grup üyeliği değişkeninin çalışmaya yeniden katılmaya dair isteklilik düzeyi üzerindeki temel etkisi istatistiksel açıdan anlamlı değildir, $F(1,114) = .37$, $p = .55$, $\eta_p^2 = .003$. Grafik 7'de de görülebileceği üzere, deneye iç grup üyeleriyle katılan katılımcıların ($\bar{X}$

= 4.32, $SS = 2.16$) çalışmaya yeniden katılma istekleri, deneye dış grup üyeleriyle katılan katılımcılarla ($\bar{X} = 4.53$, $SS = 2.01$) benzer düzeydedir.

Dışlanma durumu ve grup üyeliği değişkenlerinin çalışmaya yeniden katılmaya dair isteklilik düzeyi üzerindeki ortak etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir, $F(2,114) = .22$, $p = .80$, $\eta_p^2 = .004$. Buna göre, deneye katılan katılımcıların çalışmaya yeniden katılmaya dair isteklilik düzeyleri kendilerini dışlayan ($p = .87$), dahil eden ($p = .38$) ve kısmen dışlayan oyuncuların iç grup ya da dış grup üyeleri olmalarına göre farklılaşmamaktadır ($p = 1.00$).

Grafik 7. Dışlanma durumu ve grup üyeliği koşullarına göre, aynı grupta oyuna yeniden katılma isteği ortalama değerleri. Hata çubukları standart hatayı temsil etmektedir.

6. BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışmada ilk olarak iç-grup ve dış-grup üyeleri tarafından dahil edilme, dışlanma ve kısmen dışlanmanın 4 temel psikolojik ihtiyaç (ait olma, benlik değeri, anlamlı varoluş, kontrol) ve duygulanım üzerindeki etkilerinin dezavantajlı bir örnekleme (LGBT) incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Sanal Top Oyunu paradigması kullanılarak katılımcıların dahil edilme, dışlanma veya kısmen dışlanma deneyimi yaşamaları sağlanmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı kişileri dahil eden, dışlayan ve kısmen dışlayan oyuncuların grup aidiyetinin bağımlı ölçümler üzerindeki ortak etkilerini görmektir. Bu amaç doğrultusunda sanal oyuncuların grup aidiyetleri değişimlenerek dahil edilme, dışlanma ve kısmen dışlanma koşullarının katılımcıların temel psikolojik ihtiyaç ve duygulanımları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın sonuçları çok açık bir şekilde dışlanma değişimlemesinin etkili olduğunu, yani kısmen dışlanan katılımcıların temel psikolojik ihtiyaçlarına yönelik hissettikleri tehdit düzeyi ile olumsuz duygulanım düzeyinin dışlanan katılımcılardan daha düşük; ancak dahil edilen katılımcılardan daha yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir. Grup aidiyetlerini çalışmalarına dahil etmeyen Chernyak ve Zayas (2010), katılımcılarının kısmi dışlanma ve tam dışlanma durumlarında farklı düzeyde etkilenmedikleri göstermiş ve katılımcılarının kendilerini dahil eden kişiyi de dışlamaya katılıyor gibi algıladıkları şeklinde bir açıklama getirmişlerdir. Ancak bizim araştırmamızda kısmi dışlanmanın algılandığının görülmesi, dezavantajlı grupların dahil edilme ipuçlarına karşı duyarlılık düzeylerinde artış olabileceğini göstermesi açısından önemli görünmektedir. Nihayetinde dışlanan kişilerin dahil edilmelerine ilişkin sosyal ipuçlarını tespit etmekte daha hassas olacakları çeşitli araştırmacılar (örn. Pickett ve Gardner, 2005; Maner ve ark, 2007; DeWall, Maner ve Rouby, 2009) tarafından savunulmuştur.

Dışlanmanın etkisini net bir şekilde gösteren bu bulgunun yanı sıra, sonuçlar yine çok açık bir şekilde hem 4 temel psikolojik ihtiyaç için hem de duygulanım için dışlanma

manipölasyonunun etkilerinin sanal oyuncuların iç-grup veya dış-grup üyeleri olmalarına göre değiştiğini göstermiştir. Diğer bir deyişle, tüm bağımlı ölçümlerde dışlama durumu ile grup aidiyetinin ortak etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır. Araştırmada elde edilen bulgular bölümün devamında ayrıntılı olarak aktarılacak ve ilgili literatür eşliğinde tartışılacaktır. Ayrıca tüm bulgular özet olarak Ek- 7’de görülebilir.

6.1. Dahil Eden Oyuncuların Grup Üyeliğine Göre Verilen Tepkiler

Dışlanma durumu-grup üyeliği ortak etkisi mercek altına alındığında görülen önemli bir etki dahil edilmenin, dahil edenin grup üyeliğinden bağımsız bir şekilde tüm ihtiyaçların tatminini ve olumlu duygulanımı arttırması, olumsuz duygulanımı ise düşürmesidir. Dolayısıyla katılımcılar dahil edildiğinde dahil eden iç-grup üyesi de olsa dış-grup üyesi de olsa ihtiyaçların tatmin edilme düzeyi değişmemiştir.

Bu bulgu, insanların kendilerini kategorize ettikleri ve böylece iç grup üyeleri olarak gördükleri kişiler tarafından kabul edilmek istediklerini (Hogg, 2005) öne süren sosyal kimlik teorisiyle, insanların iç grupları tarafından dahil edilmekten psikolojik iyi oluşları açısından daha olumlu etkileneceklerinin öne sürüldüğü özcülük kuramıyla (Bernstein ve ark, 2010), azınlıkların kendi gruplarını sosyal destek kaynağı olarak görecekları ve bu nedenle kendi grupları tarafından dahil edilmekten daha olumlu etkileneceklerine dair görüşler (Schmitt ve Branscrombe, 2002) ve bu görüşleri destekleyen araştırma bulgularıyla (örn. Sacco ve ark, 2014) farklı doğrultudadır. Ancak, dezavantajlı sosyal statüye sahip grupların dahil edilme deneyimlerine ilişkin bilgilerimiz çoğunlukla etnik azınlıklar ve kadınlar üzerinde yapılan çalışmalardan elde edilmektedir. Bu iki grubun deneyimleri eşcinsel erkeklerin deneyimlerinden farklı olabilir. Etnik azınlıklar çoğu zaman dış grup üyeleriyle gerek aile içerisinde gerekse yaşadıkları bölgelerde yoğun etkileşime girmek zorunda kalmamaktadırlar ve bu durum da etnik azınlıkların aksine dış grup üyeleriyle aynı ailede ve aynı çevrede iç içe yaşayan eşcinseller için dış grup üyeleri tarafından dahil edilmeyi daha önemli hale getirmiş olabilir.

6.2. Dışlayan Oyuncuların Grup Üyeliğine Göre Verilen Tepkiler

Dahil edilme koşulunda görülmeyen grup aidiyetinin etkisi, tam dışlanma koşulunda tek bir ihtiyaç için ortaya çıkmaktadır. Tam dışlanan katılımcıların ait olma, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçlarıyla olumlu duygulanımları dışlayanın grup üyeliğinden etkilenmemiş, buna karşılık olumlu benlik değerine sahip olma ihtiyaçları ve olumsuz duygulanım düzeyleri etkilenmiştir. Daha ayrıntılı olarak, iç grup üyeleri tarafından tam dışlanan katılımcılar dış grup üyeleri tarafından tam dışlanan katılımcılara kıyasla daha yüksek düzeyde olumsuz duygulanım ve benlik değeri ihtiyaçlarına yönelik tehdit hissetmişlerdir. Bu bulgu da dezavantajlı grup psikolojisi açısından önemli görünmektedir.

İç grup üyeleri tarafından dışlanmanın benlik değeri ihtiyacı üzerinde daha yüksek düzeyde tehdit oluşturduğuna ilişkin bulgu, kendini kategorileme teorileri (Hogg ve Turner, 1987; Wyer, 2008) ile insanların dış grup üyeleri tarafından dışlanmalarını farklı grupların üyeleri olmaları gibi kişisel olmayan sebeplere atfedebildikleri; ancak iç grup üyeleri tarafından dışlanmalarını sadece kişisel sebeplere atfedebildikleri için iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın benlik değeri için daha yıkıcı olduğunu öne süren atıf teorileriyle (Williams ve ark, 2000; Banki, 2012) ve iç grup tarafından dışlanmanın benlik değeri açısından daha olumsuz bir deneyim olduğu gösteren araştırma bulgularıyla (Schmitt ve Branscombe, 2002; Williams, 2007; Gonsalkore ve ark, 2008; Bernstein ve ark, 2010; Sacco ve ark, 2014) uyumlu görünmektedir. Dahası, geçmiş araştırmalar iç grup ya da dış grup tarafından dışlanmanın sadece kişinin temel ihtiyaçları üzerindeki etkisine odaklanmakla kalmamıştır; iç grup üyeleri tarafından dışlanan kişilerin, dış grup üyeleri tarafından dışlanan kişilere göre kendilerini daha çok dışlanmış hissedeceklerini iddia eden araştırmalara da sıkça rastlanılmaktadır (örn. Zadro ve ark, 2004; Williams ve Zadro, 2005; Mendes ve ark, 2008; Gonsalkore ve ark, 2008; Wirth ve Williams, 2009). Bu görüşleri savunan araştırmacılardan bir başkası olan Bernstein ve arkadaşları (2010), iç grup üyeleri tarafından dışlanan kişilerin dış grup üyeleri tarafından dışlanana göre daha fazla dışlandıklarını düşündüklerini araştırmalarıyla yeniden göstermişler ve bu durumun nedeni olarak iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın olumsuz etkisinin abartılı hissedilmesini öne sürmüşlerdir. İç

grup üyeleri tarafından dışlanmanın olumsuz etkisinin abartılı hissedilmesinin nedenleri ise Schmitt ve Branscrombe'ye (2002) göre azınlık grupların üyelerinin kendi gruplarını sosyal destek kaynağı olarak görmeleri; Williams'a (2007) göre, insanların dış grup üyelerinin kendilerini dışlamalarını kendi grup üyeliklerine bağlayabilirken iç grubun bireylerinin kendilerini neden dışladıklarına dair bir açıklama bulamamalarıdır. Dolayısıyla, iç grup üyeleri tarafından dışlanan kişi neden dışlandığı çözmemekte, bazen dışlanmasını şahsi sebeplerde aramakta ve içsel atfın benlik değeri üzerindeki baskısı daha fazla olmaktadır (Williams, 2007; Banki, 2012).

Diğer yandan ait olma, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçlarının iç grup ve dış grup üyeleri tarafından tam dışlanma ve dahil edilme koşullarında farklı etkilenmediklerini gösteren sonuç dışlanmaya karşı verilen otomatik tepkilerin bireysel ya da ortamsal değişkenlerden etkilenmediğini gösteren bulguları (örn. Leary, Haupt, Strausser ve Chokel, 1998; Zadro, Boland ve Richardson, 2006; Gonsalkorale ve Williams, 2007) destekler niteliktedir. Daha özel olarak iç ve dış grup üyeleri tarafından dışlanmanın kişinin duygusal ve bilişsel dünyasında farklı etkide bulunmadığı da raporlanmıştır (Williams ve Sommer, 1997; Mendes ve ark, 2008). Ancak Bernstein ve arkadaşları (2010), bu durumu geçmiş çalışmalarda iç ve dış grup olarak etiketlenen grupların dışlanan kişi için önemli (essential) gruplar olmamasına bağlamıştır ve kişinin aidiyet ihtiyacını karşılayan bir grubun üyeleri tarafından dışlanmasının önemsiz bir grubun bireyleri tarafından dışlanmaya kıyasla daha olumsuz bir deneyim olacağını öne sürmüştür. Bu çalışmada katılımcıların cinsel yönelime dayalı grup üyelikleri oldukça önemli ve etkili bir kimliktir; ancak insanlar genellikle cinsel yönelimlerine göre net bir şekilde ayrıışan gruplarda yaşamamaktadırlar. Cinsel azınlık grupların bireylerinin ailelerinde, sosyal çevrelerinde ve iş yerlerinde heteroseksüel kişilerle etkileşim halinde bulunmaları bazı psikolojik ihtiyaçların tatmin kaynağının iç grup ve dış grup olarak farklılaşmamasına neden olmuş olabilir.

6.3. Kısmen Dışlayan Oyuncuların Grup Üyelğine Göre Verilen Tepkiler

Bulgular, kısmi dışlanan katılımcıların tüm temel psikolojik ihtiyaçları ve duygulanımları üzerinde (yalnızca olumsuz duygulanımda .06 anlamlılık düzeyinde olmak

üzere) dışlayan ve dahil eden sanal oyuncuların grup üyeliğinin etkili olduğunu göstermektedir. İç grup üyeleri tarafından kısmi dışlanmanın bütün ihtiyaçlar için dış grup üyeleri tarafından kısmi dışlanmaya göre daha tatmin edici olduğuna ilişkin bulgu, bir iç grup üyesi tarafından dışlanırken başka bir iç grup üyesi tarafından dahil edilmenin tüm psikolojik ihtiyaçlar için, bir dış grup üyesi tarafından dışlanırken başka bir dış grup üyesi tarafından dahil edilmekten daha tatmin edici olduğunu göstermiştir. Destekleyici bir bulgu olarak, iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumlu duygulanım düzeylerinin dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumlu duygulanım düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bulgular açıkça, kısmi dışlanma durumunda, dahil eden bir iç-grup üyesinin varlığının, dahil eden bir dış-grup üyesinin varlığına göre daha destekleyici olduğunu göstermektedir. Kısmi dışlanma koşullarında dahil eden bir iç-grup üyesinin varlığı, temel ihtiyaçlarda daha yüksek tatmin ve olumlu duygulanımda artış, olumsuz duygulanımda ise azalma ile ilişkili gibi görünmektedir.

Dezavantajlı grup psikolojisinin anlaşılması açısından oldukça önemli olan bu bulgu, Schmitt ve Branscrombe'nin (2002) azınlık grupların üyelerinin kendi gruplarını sosyal destek kaynağı olarak algıladıkları için dışlanma esnasında iç grup üyeleri tarafından destek görmekten daha olumlu etkileneceklerine dair görüşleriyle aynı doğrultudadır.

Hatırlanacağı üzere, kısmi dışlanma paradigması ile dışlanma değişimlemesi yarattıkları çalışmalarında Chernyak ve Zayas (2010), katılımcılarının kendilerini dahil eden oyuncuyu algılamadıklarını ve kısmen de olsa dahil edilmekten temel psikolojik ihtiyaçları ve duygulanımları açısından faydalanmadıklarını raporlamışlardır. Diğer yandan, Downey ve Feldman'ın (1996) kişisel reddedilme duyarlılığı modeli ile savundukları üzere geçmiş dışlanma deneyimleri diğer zamanlarda kurulan ilişkilerde de kaygılı bir şekilde reddedilme beklentisine girilmesine, belirsiz durumlarda dahi reddedilmenin algılanmasına ve reddedilme durumunun algılandığı anda şiddetli tepkiler verilmesine neden olmaktadır. Bizim bulgumuz, Chernyak ve Zayas'ın bulguları ile Downey ve Feldman'ın öne sürdükleri model birlikte değerlendirildiğinde, uzun süreli dışlanma mağduru olan eşcinsel erkeklerin özellikle iç grup üyeleri tarafından icra edilen kabul işaretlerini fark etmekte kalmayıp bu işaretlere karşı daha duyarlı hale gelmiş olabileceklerini göstermesi açısından literatüre

katkıda bulunmaktadır. Böylelikle avantajlı ve dezavantajlı sosyal statüye sahip gruplar arasında kısmi dışlanmaya verilen tepkilerin farklılaşabileceği bir durum ortaya konmuştur.

6.4. Dışlanma, Dahil Edilme ve Kısmi Dışlanmaya Verilen Tepkilerin “İç-Grup” İçin Birbirleriyle Karşılaştırılması:

Deneyde iç grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçlarının iç grup üyeleri tarafından tam dışlanma koşulundaki katılımcılar kadar tehdit edilmediği ve dahil edilme koşulundakilere benzer düzeyde tatmin edildiği görülmüştür. Destekleyici bir bulgu olarak, olumlu duygulanım düzeyi de aynı örüntüyü göstermiştir. Bu bulgular bahsedilen 3 temel psikolojik ihtiyaç için dışlanma esnasında iç grup üyesi tarafından verilen sosyal desteğin tam dahil edilme koşulu kadar tatmin edilmeyi sağladığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, iç grup üyesi tarafından verilen sosyal destek kişinin benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçlarını dışlanmanın olumsuz etkisinden korumuş ve bu ihtiyaçlarının dahil edilme koşulundaki katılımcıların ihtiyaçları kadar tatmin edilmesini sağlamıştır.

Elde edilen bulgu, daha önceki bulguyla benzer şekilde Schmitt ve Branscombe'nin (2002) azınlık grupların kendi gruplarının üyelerini sosyal destek kaynağı olarak algıladıkları açıklamalarını desteklemektedir. Diğer yandan, bireylerin dahil edilme ipuçlarına duyarlı olduklarını ve en ufak dahil edilme işaretlerini dahi algıladıklarını iddia eden çalışmalarla (örn. Pickett ve Gardner, 2005; Maner ve ark, 2007; Williams, 2009; Hartgerink ve ark, 2015) da aynı doğrultudadır. Örneğin Pickett ve Gardner (2005) öne sürdükleri sosyal izleme sisteminin sadece dışlanma ipuçlarına değil; aynı zamanda dahil edilme ipuçlarına karşı da duyarlı olunmasını sağladığını bildirmişlerdir. Bernstein ve arkadaşları (2008) reddedilen katılımcıların içten ve sahte yüz ifadelerini daha başarılı şekilde ayırt edebildiklerini bulgulararak dışlanmanın bireylerde kabul edilme arzusu uyandıracaklarını savunmuşlardır.

Böylece, sosyal dışlanma literatüründe ilk defa toplumda yüksek düzeyde dışlanmakta olan bir grubun bireylerinin dışlanma esnasında kendilerine iç grup üyesi tarafından verilen sosyal desteği algıladıkları ve bu destekten psikolojik iyi oluşları açısından faydalandıkları gösterilmiştir. Bu bulgu, sıradan bir grupta sosyal desteğin etkisini

göremeyen Chernyak ve Zayas'ın (2010), bu etkiyi görememe nedenlerinin belki de grup aidiyeti faktörünü deneylerinde bir değişken olarak dahil etmemelerinden kaynaklandığını düşündürmektedir. Ancak dışlanmanın dahil edilme ipuçlarına yönelik duyarlılığı arttırdığına ilişkin epeyce çalışma bulunmasına rağmen (örn. Pickett ve ark, 2004; Pickett ve Gardner, 2005; Molden ve Maner, 2013) bunun dezavantajlı grup üyeleri için nasıl bir etki yarattığına yönelik çalışmalar (örn. Kaiser, Vick ve Major, 2006) henüz yeterli seviyede değildir. Kaiser, Vick ve Major'ın (2006) bildirdikleri üzere, damgalanan grupların bireyleri sosyal etkileşim esnasında damgalarının etkileşimle alakalı olup olmadığını sürekli olarak gözden geçirirler ancak eğer içinde bulundukları durumun dışlanma tehlikesi taşımadığına inanırlarsa dahil edilme ve dışlanma ipuçlarına dikkat etmezler. Gardner ve arkadaşları (2003) da yalnızlık çeken insanların sosyal dahil edilme ipuçlarına karşı daha hassas olduklarını bulgulamışlardır ve yalnız bir bireyin dahil edilmeye ilişkin ipuçlarını daha başarılı şekilde algılamasını, aç bir insanın yiyecekleri tespit etmekte daha hassas olmasına benzetmişlerdir.

6.5. Dışlanma, Dahil Edilme ve Kısmi Dışlanmaya Verilen Tepkilerin “Dış-Grup” İçin Birbirleriyle Karşılaştırılması:

Deneyde dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların ait olma, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçlarının dahil edilme koşulundaki katılımcıların ihtiyaçları kadar tatmin edilmediği ve tam dışlanma koşulundaki katılımcıların ihtiyaçları kadar da tehdit edilmediği görülmektedir. Dolayısıyla bu ihtiyaçlar için dış grup üyesi tarafından dahil edilmenin dışlanmanın olumsuz etkilerine karşı kişiyi koruduğu ya da dışlanmanın olumsuz etkilerini arttırıcı bir rol oynadığı söylenemez. Öte yandan aynı katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarının tam dışlanma koşulundaki katılımcıların benlik değeri ihtiyaçlarıyla benzer düzeyde tehdit edildiği görülmüştür. Kısmi dışlanma ve tam dışlanma koşullarındaki katılımcıların olumlu benlik değeri ihtiyaçlarının benzer düzeyde tehdit edilmesi, kısmi dışlanma koşulunda katılımcıyı dahil eden oyuncunun varlığının bu ihtiyacı dışlanma tehdidine karşı korumada etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu iddiayı destekleyici bir bulgu olarak, olumlu ve olumsuz duygulanım düzeylerinde de benzer bir örüntü görülmüş ve

dış grup üyeleri tarafından kısmi olarak dışlanan katılımcıların olumlu ve olumsuz duygulanım düzeyleri dış grup üyeleri tarafından tam dışlanma koşulundaki katılımcılarla benzer düzeyde bulunmuştur. Bu bulgular -grup aidiyeti değişkenini araştırmalarına dahil etmemişler de- Chernyak ve Zayas'ın (2010) bulgularıyla benzer doğrultudadır ve onların yorumladıkları gibi katılımcıların dışlanma esnasında verilen sosyal desteği algılamadıkları ve bu destekten faydalanmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Bulgunun gösterdiği üzere dışlanma esnasında sosyal destek veren kişi dış grup üyesi olduğunda, verilen desteğin benlik değeri üzerinde koruyucu bir etkisi olmamaktadır. Ancak hem Chernyak ve Zayas'ın çalışmalarında hem de bizim çalışmamızda katılımcıların dışlanma esnasında kendilerine verilen sosyal destekten faydalanamamalarının kaynağı DeWall, Twenge ve arkadaşlarının (2009) öne sürdükleri gibi dışlanan kişilerin kendilerini dışlamayan insanların nötr hareketlerini dahi saldırgan olarak yorumlamalarında bulunabilir.

6.6. Araştırma Bulgularının literatüre Katkıları

Söz konusu çalışma, literatürde grup aidiyetine sahip iken dışlanmanın etkileri (Wirth ve Williams, 2009) ile uzun süreli dışlanmaya maruz kalan gruplarda anlık dışlanma tecrübelerinin nasıl sonuçlar doğuracağının yeterince araştırılmamış olması (Williams, 2001.sf: 248) açısından değerlidir. Dahası, sosyal dışlanma çalışmalarının çok azı iç grup ya da dış grup üyeleri tarafından dışlanma ve dahil edilme deneyimlerine ve kısmi dışlanmanın etkilerine odaklanmıştır ancak bu araştırmaların arasında dezavantajlı grupların bireylerinin deneyimlerini ele alan bir araştırmaya henüz rastlanılamamıştır. Oysaki dışlanma tecrübesinin kişinin dünyasına nasıl yayıldığını görebilmek için kişiyi dahil edenlerin de araştırmaya eklenmesi önemlidir; zira günlük yaşamda insanlar genellikle tam olarak değil kısmi olarak dışlanmakta; yani bazı kişilerce etkileşime dahil edilirken bazı kişilerce etkileşimin dışında bırakılmaktadırlar (Banki, 2012). Üstelik bu çalışmada hem iç grup hem de dış grup tarafından kısmi dışlanmanın etkileri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bulguları öncelikle, iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın dış grup üyeleri tarafından dışlanmaya kıyasla olumlu benlik değeri ihtiyacını daha yüksek düzeyde tehdit ettiğini ve daha yüksek düzeyde olumsuz duygulanıma neden olduğunu göstermesiyle

Bernstein ve arkadaşlarının (2010) bulgularını desteklemekle kalmamış; aynı zamanda, olumlu benlik değeri ihtiyacı için iç grup üyeleri tarafından dışlanmanın daha tehdit edici olduğu iddiasının oldukça dezavantajlı bir grubun üyeleri için tekrarlanabildiğini de göstermiştir.

İkincisi, dahil eden grubun iç-dış grup üyeleri olmalarının temel psikolojik ihtiyaçlar ve duygulanım üzerinde etkisinin görülmemesi; ancak tam dışlayan grubun iç grup üyeleri olduğu koşulun tam dışlayan grubun dış grup üyeleri olduğu koşula kıyasla daha olumsuz etkilere neden olması, dışlanma ipuçlarına karşı dikkatimizin daha fazla yönlenmiş olduğunu öne süren evrimsel yaklaşımları (örn. Kerr ve Levine, 2008) desteklemektedir. Dahası eşcinsel erkekler gibi oldukça şiddetli bir şekilde ayrımcılığa uğrayan bir grubun bireylerinin kendilerini dahil edenlerin kendi gruplarının üyeleri olup olmamasından değil, dışlayanların kendi gruplarından olup olmamasından farklı düzeyde etkilendikleri (sadece benlik değeri ihtiyacı açısından) görülmektedir.

İç ve dış grup tarafından dahil edilme durumlarında verilen tepkilerin benzer oluşu, temel psikolojik ihtiyaçların tatmin kaynağının iç grup olduğuna dair görüşlerin (örn. Fiske, 2004; Bernstein ve ark, 2010) desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Dahil eden grubun grup aidiyetinin önemini kaybetmesi, dışlanan bireylerin sosyal duyarlılığının arttığını savunan modellerle açıklanabilir. Şöyle ki, sosyal dışlanmanın ortaya çıkardığı karmaşık güdüler ele alan literatürü üç ana grup haline getirebiliriz. Bunların ilki sosyal dışlanma karşısında tepkisiz kalınacağını savunan kuramları içerirken (örn. Baumeister ve ark, 2002; Twenge ve ark, 2002); diğerleri ilk anda verilen refleks benzeri tepkilere odaklanmış (örn. MacDonald ve Leary, 2005); kalanları ise sosyal açıdan olumlu veya olumsuz güdül davranışlar ile sosyal kaçınmacı davranışları açıklayan çerçeveler öne sürmüşlerdir (örn. Richman ve Leary, 2009). Dahası, Molden ve Maner'in (2013) işaret ettikleri üzere, olumlu sosyal davranışlar da üç farklı tutumla kendini göstermektedir. Bunlar dahil edilmeyi sağlamak için çaba harcamak ve sosyal bağlantı fırsatları yaratmaya çalışmak, sosyal bağlantıları işaret eden ipuçlarına karşı duyarlı olmak ve sosyal bağlantıları abartılı algılamak ile olmayan sosyal bağlantılar üretmek olarak bildirilmiştir. Sosyal bağlantılara sahip olmaya ilişkin ihtiyaçları tatmin edebilmenin oldukça önemli olduğundan yola çıkarak bağlantıların

tehlikede olduğu durumlarda insanların bu bağlantıları yeniden kurmaya güdülenmiş olacaklarını savunan yazarlar (örn. Pickett ve Gardner, 2005; Maner ve ark, 2007; Molden ve Maner, 2013), dışlanma mağdurlarının yeniden kurulabilecek sosyal bağlantı ihtimallerine karşı daha duyarlı hale geldiklerini öne sürerler. Bu doğrultudaki savunmayı Pickett ve Gardner'ın (2005) giriş bölümünde ayrıntılandırığımız sosyal izleme kuramlarında da görmekteyiz. Kuramcılar sosyal izleme sistemleri (sosyal ipuçları yardımıyla sosyal çevrede olup biten hakkında bilgi toplamaya yönelik doğal bir beceri, kişinin istikrarlı ve kabul edilebilir düzeyde dahil oluşunu takip eden ve aidiyet ihtiyacının düzenlenmesi görevini üstlenen psikolojik bir mekanizma) olması gerektiği gibi çalışan insanlarda dışlanma deneyimleri nedeniyle artan kişilerarası duyarlılığın sosyal dahil edilmeyi güven altına alarak dahil edilişin devamını sağladığını, üstelik kronik dışlanma mağdurlarının daha da artmış sosyal duyarlılıklarının sosyal kabul edilme işaretlerine daha da duyarlı olmalarına neden olduğunu açıklarlar. Nihayetinde, dışlanan kişilerin dahil edilmeye ilişkin ipuçlarına karşı duyarlı olmazlarsa kabul edilme çabalarını karşılık bulamayacakları insanlarla harcamış olacaklardır (Bersntein ve ark, 2008). Bu bağlamda yapılan araştırmalar dışlanma deneyimi yaşatılan katılımcılarının sonraki etkileşimlerinde daha yüksek düzeyde uyum davranışı sergilediklerini (Williams ve ark, 2000), dışlanan kadınların benzer şekilde dışlanma sonrasında verilen görevde daha çok çaba harcadıklarını (Williams ve Sommer, 1997), dışlandıkları bir anılarını yazmalarını istedikleri katılımcılarının diğerleriyle yeniden bağlantı kurmalarını sağlayacak olan yardımlara daha açık olduklarını (Maner ve ark, 2007), sosyal bağı güçlendirme amacıyla etkileşim kurdukları kişilerin beden dilini ve yüz ifadelerini daha çok taklit ettikleri (Lakin ve Chartrand, 2005) ve etnik azınlığa mensup öğrencilerin dışlanma beklentisine girdikleri takdirde daha çok soru sorma ve daha çok gülümseme gibi dışlanmalarını engelleyecek davranışları daha çok sergilediklerini (Shelton, Richeson ve Salvatore, 2005) raporlamışlardır. Hangi durumsal ve kişisel faktörlerin hangi güdüyü ortaya çıkaracağı tam olarak bilinmese de araştırmamızın sonucunda ulaştığımız üzere dahil eden grubun iç ya da dış grup üyesi olmasının temel psikolojik ihtiyaç ve duygulanım düzeyi üzerinde fark yaratmadığını gösteren bulgu, her ne kadar iç grup ihtiyaçların tatmin kaynağı olarak daha önemli görünse de (Fiske, 2004; Bernstein ve ark, 2010) bazı ihtiyaçların kaynağı

olarak dış grubun eşcinseller için önem kazanmış olabileceğini göstermesinin yanı sıra dışlanma deneyimlerinin sosyal bağlantı işaretlerine duyarlı olunmasına neden olduğunu savunan görüşleri de desteklemektedir.

Araştırmanın kuramsal olarak bir başka katkısı; benlik değeri, anlamlı varoluş ve kontrol ihtiyaçları açısından dışlanma esnasında kişiyi dahil eden bir iç grup üyesinin varlığının koruyucu olduğunu göstermesidir. Diğer yandan benlik değeri ihtiyacı için dış grup üyesinin verdiği sosyal desteğin en ufak bir etkisi dahi görülmemiştir. İç grup üyesinin desteğinin benlik değeri ihtiyacının tatmin edilme düzeyini dahil edilme koşulundaymış kadar yükseltirken, dış grup üyesinin destek verdiği koşulda benlik değeri ihtiyacının dışlanma koşulundaki kadar tehdit ediliyor olması temel psikolojik ihtiyaçlar arasında en çok benlik değeri ihtiyacı için iç grup üyesinin sosyal desteğinin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulguların alana kuramsal olarak katkıları, Chernyak ve Zayas'ın (2010) kısmi dışlanmanın etkisini görememelerinin nedeninin grup aidiyetini çalışmalarına dahil etmemiş olmalarını göstermesi ve belki de dezavantajlı grupların bireyleri için ancak iç grup üyesi tarafından verilen sosyal desteğin dışlanmanın olumsuz etkilerine karşı koruyucu olduğunu göstermesidir. Chernyak ve Zayas'ın (2010) araştırmalarında dahil edenin varlığı katılımcıların psikolojik ihtiyaçları ve duygulanımları için koruyucu olmamıştı; ancak araştırmacılar bu bulgularının motivasyonel ve evrimsel teorilerin dışlanan insanların kimin kendilerini dışlayıp kimin dahil ettiğini tespit etmede hassas olacaklarına yönelik iddialarını desteklemediğini eklemişlerdir. Bizim bulgularımız da dahil edenin dış grup üyesi olduğu durumda aynı örüntüyü gösterirken, dahil edenin iç grup üyesi olduğu durumda koruyucu olduğunu göstermesi açısından alana yaptığımız belki de en önemli katkıdır.

Son olarak, sosyal desteğin dışlanmanın yarattığı psikolojik baskıyı azaltmaya yardımcı olduğunu öne süren kısmi dışlanma çalışmaları (örn. Willams ve ark, 2000; Wittenbaum ve ark, 2010; Banki, 2012), sosyal desteğin bunu nasıl sağladığını açıklayamamaktadırlar. Bu çalışma ise kişinin kendisi için önemli grupların bireyleri tarafından verilen sosyal destekten faydalandığını göstermektedir ve böylece kişinin dış gruptan değil aidiyet grubundan insanlardan gelen sosyal destekten faydalandığı çıkarımı

mümkün olmaktadır. Belki de iç grup üyesinin desteğinin daha etkili olması sosyal desteğin kişiye bağ kurabildiği birilerinin varlığını göstererek dışlanmanın etkisini azaltıyor olmasıdır.

LGBTİ araştırmaları incelendiğinde, çoğunda ya üniversite öğrencileriyle ya da LGBTİ derneklerinde ve topluluklarında aktivist olarak katılım gösteren kişilerle çalışıldığı görülebilir. Ancak üniversite öğrencileri, önyargı ve ayrımcılığı onaylamayan (ya da kısmen daha az onaylayan) sosyal normlara sahip bir çevrede yaşadıklarından dolayı damganın etkisini deneyimlemiyor olabilirler (Goodwin ve ark, 2010). Ayrıca LGBTİ organizasyonlarında görev alan ya da bu organizasyonlar aracılığıyla LGBTİ kimliklerini geliştiren kişilerle çalışmaların yapılması, LGBTİ kimliğiyle kurulan güçlü özdeşimin sonuçları etkileyebileceğinden dolayı güvenilir bulgular elde edilemeyebileceği şüphesini doğurmaktadır. Nihayetinde, aidiyet grubuyla kurulan özdeşim düzeyinin dışlanmaya verilen tepkileri etkileyeceği düşünülür (Schmitt ve ark, 2002). Bu endişe ile, bu çalışmaya katılımcı ararken aktivist olup olamamaları seçim kriteri olmadığı gibi sadece aktivist kimselere ulaşılabilecek kanallar kullanılmamıştır.

Bu çalışma, kuramsal ve örneklemisel katkısının yanı sıra birçok çalışmada değişimlemenin başarıyla uygulandığı ortaya koyulan Sanal Top Oyunu'nun (örn. Williams, Cheung, ve Choi, 2000; Eisenberger, Lieberman, ve Williams, 2003; Williams ve Jarvis, 2006; Zadro, Boland, ve Richardson, 2006; Aydın ve ark, 2012; Kaya, 2012; Aydın ve ark, 2013) kısmi dışlanma paradigması olarak da kullanılabilirliğini göstermesi açısından yöntemsel olarak da literatüre katkıda bulunmuştur.

Riva ve arkadaşlarının (2014) belirttikleri gibi dışlanmanın ortaya çıkardığını gösterdiğimiz acı duyumu kişinin deneyimlerinin küçümsenemeyeceğini ve kabullenilmesinin gerektiğini ortaya koymaktadır. Dışlanma ile psikolojik ve fiziksel sağlık sorunları arasındaki bağlantı düşünüldüğünde bu ve benzeri çalışmalar dezavantajlı grupların bireyleri için risk oluşturan koşulların belirlenmesine yardımcı olacaktır. Nihayetinde, dışlanma perspektifinden bakıldığında cinsel azınlıklar üzerinde damgalanmanın nasıl etkiler bıraktığı daha iyi anlaşılabilir.

6.7. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada katılımcıların fizyolojik ve davranışsal ölçümleri alınamamış; yalnızca özdeğerlendirmeleri kullanılabilmektedir. Ancak dışlanma işaretlerine veya dışlanmaya maruz kalmanın davranışsal sonuçları da olduğu açıktır. Örneğin, dışlanan katılımcılarının dahil edilme katılımcılara kıyasla daha sağlıklı yiyecekler tükettiklerini ve pek de hoş bir tadı olmayan sağlıklı içeceği daha düşük düzeyde tercih ettikleri görülmüştür (Baumeister ve DeWall, 2005). Farklı bir çalışmada, dışlanmanın adil olduğu ve kişisel özelliklere dayalı olarak yapıldığı durumda ve adil olmadığı ancak grup kimliğine dayalı olarak yapıldığında katılımcıların daha yüksek düzeyde kalori tükettikleri bulgulanmıştır (Stewart, 2017). Bazı araştırmacılar ise dışlanmanın saldırgan davranışlara yol açtığı üzerinde durmuşlardır. Örneğin, dışlanma sonrası kişilerin ihtiyaç sahiplerine daha az bağışta bulunduğu ve iş birliği yapmaya daha az istekli olduğu gösterilmiştir (örn. Twenge ve ark, 2007). Dezavantajlı grubun deneyimlerini ele alan diğer araştırmacılarından Hayman ve arkadaşlarının (2015) çalışmalarında ise beyaz Amerikalı kadınlar tarafından dışlanan obez siyah Amerikalı kadınların diğer siyah Amerikalı kadınlar tarafından dışlanan obez siyah Amerikalı kadınlara göre daha fazla sağlıklı yiyecek tükettikleri ancak benzer psikolojik sıkıntı bildirdikleri görülmüştür. Görüldüğü üzere, dışlanma ve dahil edilme deneyimlerinin dezavantajlı grupların bireyleri üzerindeki etkilerine ilişkin daha ileri açıklama yapabilmek için, gelecek çalışmalarda öz bildirimlerle birlikte fizyolojik ve davranışsal ölçümler de değerlendirmeye alınabilir.

6.8. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Çalışmada kullanılan paradigma (Sanal Top) sosyal dışlanma deneyiminin ağırlıklı olarak belirli bir yönünü (ostrasizm) anlamamıza izin veren ancak diğer yönlerini (reddedilme) temsil etmeyen bir yöntem izlemektedir. Araştırma sonuçlarının geçerliliğinin artırılması için reddedilme paradigmatları [örn. Yalnız Yaşam Tahmini Paradigması (Twenge ve ark, 2001), Tanışma Paradigması (Nezlek ve ark, 1997)] da kullanılarak sonuçların test edilmesinde yarar vardır.

Çalışmada kullanılan Sanal Top Oyunu paradigmasının gücü ve gerçeği yansıtmaya derecesi her ne kadar üstün olarak gösterilmişse de diğer paradigmalarda dışlanma değişimlerinin sonuçlarının farklı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bernstein ve Claypool'un (2012) da tartıştıkları gibi Sanal Top Oyunu gibi bazı paradigmlar sosyal açıdan olumlu davranışların ortaya çıkmasını desteklerken; Yalnız Yaşam Tahmini gibi paradigmlar sosyal açıdan olumsuz davranışları destekliyor olabilir.

Özdeşim bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Katılımcıların açık kimlikli olup olmamaları ve eşcinsel kimlikleriyle sosyal ya da politik çevrelerinde var olma derecelerinin sonuçları etkileyip etkilemediği bilinmemektedir. Aidiyet grubuyla özdeşimin, dezavantajlı grupların bireylerine dışlanmayla baş etmede yardımcı olabileceğinden dolayı (Crocker ve Major, 1989; Schmitt ve Branscombe, 2002), gelecek çalışmalarda aidiyet grubuyla özdeşim derecesinin dışlanma tecrübesine olan etkisi araştırma konusu yapılabilir.

LGBTİ araştırmalarının çoğu eşcinsel erkeklerle yapılmaktadır. Trans bireylerin ve eşcinsel erkeklerin gördüğü ayrımcılığın diğer cinsel azınlık gruplarına kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu (Pew Research Center, 2013) bilinse de lezbiyen, biseksüel ve interseks bireylerin tecrübeleri de gelecekte yapılacak çalışmalarda değerlendirilebilir.

Bu çalışmada katılımcıların sadece temel psikolojik ihtiyaçları ve duygulanımları değerlendirilebilmiştir. Gelecek çalışmalarda sosyal acı deneyimlerinin değerlendirilmesi için farklı ölçüm araçlarının geliştirilebilir ve dışlanmanın sosyal açıdan olumlu ve olumsuz sosyal davranışlara olan etkileri ele alınabilir.

7. KAYNAKLAR DİZİNİ

- Abayhan, Y., Aydın, O. (2014). Sosyal etki kuramı bağlamında psikolojik dışlanma: Dışlayan ve dışlanan grup üyesi sayısının temel ihtiyaçlara yönelik tehdit algısı üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29 (73), 108-121.
- Abrams, D., J. Marques, M. Hogg (2004). A social psychological framework for understanding social inclusion and exclusion D. Abrams, J. Marques, M. Hogg (Ed.), *Social Psychology of Inclusion and Exclusion* içinde (1-24). Philadelphia: Psychology Press
- Abrams, D., Randsley de Moura, G., Hutchison, P., Viki, G. T. (2005). When bad becomes good (and vice versa): Why social exclusion is not based on difference. D. Abrams, M. A. Hogg ve J. M. Marques (Ed.), *Social Psychology of Inclusion and Exclusion* içinde (161-189). New York, US: Psychology Press.
- Abramson, L. Y., Seligman, M. E. P., & Teasdale, J. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87, 49–74.
- Albanese, R., Van Fleet, D. (1985). Rational behavior in groups: The free-riding tendency. *The Academy of Management Review*, 10 (2), 244-255, DOI: 10.2307/257966.
- Aron, A., Aron, E. N. (2000). Self-expansion motivation and including other in the self. W. Ickes ve S. Duck (Ed.), *The Social Psychology of Personal Relationships* içinde (109-128). New York: Wiley
- Aron, A., Aron, E. N., Tudor, M., & Nelson, G. (1991). Close relationships as including other in the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 241-253.
- Atkinson, J. W., Walker, E. L. (1958). The affiliation motive and perceptual sensitivity to faces. J. W. Atkinson (Ed.), *Motives In Fantasy, Action And Society: A Method of Assessment and Study* içinde (360-366). Princeton, NJ: Van Nostrand.
- Aydın, O., Şahin, D. Yavuz Güzel, H., Abayhan, Y., Kaya, A.G., ve Ceylan, S. (2013). Ait olma ihtiyacının ve haberdar olmanın psikolojik dışlanmaya gösterilen tepkiler üzerindeki etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28 (72), 21-31.

- Aydın, N., Krueger, J. I., Fischer, J., Hahn, D., Kastenmuller, A., Frey, D., & Fischer, P. (2012). "Man's best friend:" How the presence of a dog reduces mental distress after social exclusion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 446–449.
- Ayduk, Ö., Gyurak, A. ve Luerssen, A. (2008). Individual differences in the rejection–aggression link in the hot sauce paradigm: The case of rejection sensitivity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(3), 775-782, doi: 10.1016/j.jesp.2007.07.004
- Badgett M. V. Lee, 1995. "The wage effects of sexual orientation discrimination," *Industrial and Labor Relations Review*, 48, 726-739.
- Bagg, D., Williams, K. D. (2008). *The sympathetic effects of witnessing ostracism* (sözlü bildiri). Midwestern Psychological Association: Chicago
- Banki, S. (2012). *How much or how many? Partial ostracism and its consequences*. Yayınlanmamış doktora tezi. University of Toronto, Toronto, Canada.
- Baron, R. S., Burgess, M. L., Kao, C. (1991). Detecting and labeling prejudice: Do female perpetrators go undetected? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 115–123, <http://dx.doi.org/10.1177/014616729101700201>
- Battle, J., Crum, M. (2007). Black LGB health and well-being. I. Meyer ve M. E. Northridge (Ed.), *The Health of Sexual Minorities: Public Health Perspectives on Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Populations* (320–352). New York, NY: Springer Science and Business Media.
- Baumeister, R. (1999). *Self in social psychology: Key readings*. New York: Psychology Press.
- Baumeister, R. F., Brewer, L. E., Tice, D. M., Twenge, J. M. (2007). Thwarting the need to belong: understanding the interpersonal and inner effects of social exclusion. *Social and Personality Psychology Compass*, 1, 506-520.
- Baumeister, R. F., Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Baumeister, R. F., Tice, D. M. (1990). Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 165-195.

- Baumeister, R. F., Twenge, J. M., Ciarocco, N. (2003). The inner world of rejection: effects of social exclusion on emotion, cognition and self regulation. J. P. Forgas, K. D. Williams (Ed.), *The Social Self: Cognitive, Interpersonal and Intergroup Processes* içinde (161–174). New York: Psychology Press.
- Baumeister, R. F., Twenge, J. M., Nuss, C. K. (2002). Effects of social exclusion on cognitive processes: Anticipated aloneness reduces intelligent thought. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 817–827.
- Baumeister, R.F., DeWall C.N. (2005). The inner dimension of social exclusion. Intelligent thought and self-regulation among rejected persons. K.D. Williams, J.P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying* içinde (53-70). NY: Psychology Press.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Bernard, M.M., Gebauer, J.E., Maio, G.R. (2006). Cultural estrangement: the role of personal and societal value discrepancies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 78–92.
- Bernstein M.J. ve Claypool, H.M. (2012). Not all social exclusions are created equal: Emotional distress following social exclusion is moderated by exclusion paradigm. *Social Influence*. 7 (2), 113-130, DOI: 10.1080/15534510.2012.664326
- Bernstein, M. J., Young, S. G., & Hugenberg, K. (2007). The crosscategory effect: Mere social categorization is sufficient to elicit an own group bias in face recognition. *Psychological Science*, 18, 506-512.
- Bernstein, M.J., Sacco, D.F., Young, S.G., Hugenberg, K. (2014) The impact of race and inclusionary status on memory for ingroup and outgroup faces. *Basic and Applied Social Psychology*, 36, 191–198.
- Bernstein, M.J., Sacco, D.F., Young, S.G., Hugenberg, K., Cook, E. (2010). Being "in" with the in-crowd: the effects of social exclusion and inclusion are enhanced by the perceived essentialism of ingroups and outgroups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36 (8), 999-1009. Doi: 10.1177/0146167210376059.

- Bernstein, M. J., Young, S. G., Brown, C. M., Sacco, D. F., Claypool, H. M. (2008). Adaptive responses to social exclusion: Social rejection improves detection of real and fake smiles. *Psychological Science*, 19, 10, 981-983.
- Billig, M., & Tajfel, H. (1973). Social categorization and similarity in intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 3, 27–52. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.2420030103>.
- Branscombe, N. R., Ellemers, N. (1998). Coping with group-based discrimination: Individualistic versus group-level strategies. J. K. Swim ve C. Stangor (Ed.), *Prejudice: The Target's Perspective* içinde (243-266). New York: Academic Press.
- Branscombe, N. R., Fernández, S., Gómez, Á., & Cronin, T. (2012). Moving toward or away from a group identity: Different strategies for coping with pervasive discrimination. J. Jetten, C. Haslam, S. A. Haslam (Ed.), *The Social Cure: Identity, Health and Well-Being* içinde (115–131). Hove, UK: Psychology Press
- Branscombe, N. R., Wann, D. L., Noel, J. G., & Coleman, J. (1993). In-group or out-group extremity: Importance of the threatened social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 381–388, <http://dx.doi.org/10.1177/0146167293194003>.
- Branscombe, N.R., Schmitt, M.T., Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77 (1), 135-149.
- Branthwaite, A., Jones, J. E. (1975). Fairness and discrimination: English versus Welsh. *European Journal of Social Psychology*, 5, 323–338. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.2420050306>
- Bruner, J., & Postman, L. (1949). Perception, cognition and behavior. *Journal of Personality*, 18, 14-31. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-6494.1949.tb01229.x>
- Carter, C.S. (1998): Neuroendocrine perspectives on social attachment and love. *Psychoneuroendocrinology* 23, 779–818.
- Carter-Sowell, A. R., Chen, Z., Williams, K. D. (2008). Ostracism increases social susceptibility. *Social Influence*, 3, 143–153.

- Castelli, L., Tomelleri, S., & Zogmaister, C. (2008). Implicit ingroup metafavoritism: Subtle preference for ingroup members displaying ingroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 807–818, <http://dx.doi.org/10.1177/0146167208315210>
- Chen, Z., Williams, K. D., Fitness, J., & Newton, N. (2008). When hurt will not heal: Exploring the capacity to relive social and physical pain. *Psychological Science*, 19, 789–795.
- Chernyak, N., Zayas, V. (2010). Being excluded by one means being excluded by all: Perceiving exclusion from inclusive others during one-person social exclusion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 582–585. doi: 10.1016/j.jesp.2010.01.004
- Chow, R. M., Tiedens, L. Z., Govan, C. L. (2008). Excluded emotions: The role of anger in antisocial responses to ostracism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 896–903.
- Ciarrochi, J., Heaven, P.C.L., Davies, F. (2007). The impact of hope, self-esteem, and attributional style on adolescents' school grades and emotional well-being: A longitudinal study. *Journal of Research in Personality*, 41(6), 1161-1178. <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0092656607000207>
- Clark, M., Reis, H. (1988). Interpersonal processes in close relationships. *Annual Review of Psychology*, 39, 609-672
- Coan, J.A., Schaefer, H.S., Davidson, R.J. (2006). Lending a hand: Social regulation of the neural responses to threat. *Psychological Science*, 17, 1032–1039.
- Cochran, S. D. (2001). Emerging issues in research on lesbians' and gay men's mental health: Does sexual orientation really matter? *American Psychologist*, 56, 931-947.
- Cohen, S., Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310-357.
- Corliss, H. L., Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2002). Reports of parental maltreatment during childhood in a United States population-based survey of homosexual, bisexual, and heterosexual adults. *Child Abuse and Neglect*, 26, 1165–1178.

- Correll, J., Park, B. (2005). A model of the ingroup as a social resource. *Personality and Social Psychology Review*, 9, 341–359.
- Cosmides, L., Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. J. Barkow, L. Cosmides, J. Tooby (Ed.), *The Adapted Mind* içinde (163-228). New York: Oxford University Press.
- Crandall, C. S. (1994). Prejudice against fat people: Ideology and self-interest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 882–894.
- Crocker, J. (1999). Social stigma and self-esteem: situational construction of self-worth. *Journal of Experimental Social Psychology*, 35, 89–107.
- Crocker, J., Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychological Review*, 96, 608–630.
- Crocker, J., Major, B., Steele, C. (1998). Social stigma. D. T. Gilbert, S. T. Fiske, G. Lindzey (Ed.), *The Handbook of Social Psychology* içinde (504-553). Boston, MA: McGraw-Hill.
- Crocker, J., Voelkl, K., Testa, M., & Major, B. (1991). Social stigma: The affective consequences of attributional ambiguity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (2), 218–228.
- Crosby, F. J., Pufall, A., Snyder, R. C., O’Connell, M., & Whalen, P. (1989). The denial of personal disadvantage among you, me, and all the other ostriches. M. Crawford & M. Gentry (Ed.), *Gender and Thought* içinde (79-99). New York: Springer-Verlag.
- Crosby, F.J. (1982). *Relative deprivation and working women*. New York: Oxford University Press.
- Cursan, A., Bernstein, M. J., Pascual, A., Félonneau, M. L. (2017). Impact of gendered ingroup/outgroup ostracism on women’s academic performances. *Journal of Social Psychology*, 157(3), 338-351. <https://doi.org/10.1080/00224545.2016.1215966>
- Cutrona, C. E., Russell, D. W. (1990). Type of social support and specific stress: Toward a theory of optimal matching. B. R. Sarason, I. G. Sarason, G. R. Pierce (Ed.), *Wiley Series on Personality Processes. Social Support: An Interactional View* içinde (319-366). Oxford, England: John Wiley & Sons.

- De Waal, F. (2013). *Bonobo ve Ateist: Primatlar Arasında insanı Aramak*. Metis Yayıncılık Ltd.
- Deaux, K., Reid, A., Martin, D., Bikmen, N. (2006). Ideologies of diversity and inequality: Predicting collective action in groups varying in ethnicity and immigrant status. *Political Psychology*, 27, 123–146.
- Demakakos, P; Nunn, S; Nazroo, J. (2006). Loneliness, relative deprivation and life satisfaction. J. Banks, E. Breeze, C. Lessof, J. Nazroo (Ed.), *Retirement, Health and Relationships of The Older Population In England: The 2004 English Longitudinal Study of Ageing* içinde. (297-338). London: The Institute for Fiscal Studies.
- Demir, A. (1989). UCLA Yalnızlık Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Türk Psikoloji Dergisi*, 7 (23), 14-18.
- Depret, E., Fiske, S. T. (1993). Social cognition and power: Some cognitive consequences of social structure as a source of control deprivation. G. Weary, F. Gleicher, K. L. Marsh (Ed.), *Control Motivation and Social Cognition* içinde (176–202). New York: Springer-Verlag.
- Dewall C.N., Maner, J.K., Rouby, D.A. (2009). Social exclusion and early-stage interpersonal perception: selective attention to signs of acceptance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96 (4), 729-41. doi: 10.1037/a0014634.
- DeWall, C. N. (2013). Emerging perspectives on the study of social exclusion. C. N. DeWall (Ed.), *Oxford Handbook of Social Exclusion* içinde. Oxford: New York.
- DeWall, C. N., & Baumeister, R. F. (2006). Alone but feeling no pain: Effects of social exclusion on physical pain tolerance and pain threshold, affective forecasting, and interpersonal empathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 1–15.
- DeWall, C. N., Twenge, J. M., Bushman, B., Im, C., & Williams, K. (2010). A little acceptance goes a long way: Applying social impact theory to the rejection-aggression link. *Social Psychological and Personality Science*, 1, 168–174. doi: 2011-17504-008

- DeWall, C.N., Twenge, J.M., Gitter, S.A., Baumeister, R.F. (2009). It's the thought that counts: The role of hostile cognition in shaping aggressive responses to social exclusion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, (1), 45–59.
- DiPlacido, J. (1998). Minority stress among lesbians, gay men, and bisexuals: A consequence of heterosexism, homophobia, and stigmatization. G. M. Herek (Ed.), *Psychological perspectives on lesbian and gay issues, Vol. 4. Stigma and sexual orientation: Understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals* içinde (138-159). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Doosje, B., Haslam, S. A., Spears, R., Oakes, P. J., Koomen, W. (1998). The effect of comparative context on central tendency and variability judgments and the evaluation of group characteristics. *European Journal of Social Psychology*, 28, 173–184.
- Downey, G., & Feldman, S. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (6), 1327–1343.
- Downey, G., Feldman, S.I., Ayduk, Ö. (2000). Rejection sensitivity and male violence in romantic relationships. *Personal Relationships*, 7, 45-61.
- Eck, J., Schoel, C., & Greifeneder, R. (2016). Coping with or buffering against the negative impact of social exclusion on basic needs: A review of strategies. P. Riva & J. Eck (Ed.), *Social Exclusion: Psychological Approaches to Understanding and Reducing Its Impact* içinde (227-249). Cham, Switzerland: Springer.
- Eck, J., Schoel, C., Greifeneder, R. (2017). Belonging to a majority reduces the immediate need threat from ostracism in individuals with a high need to belong. *European Journal of Social Psychology*, 47, 273–288. doi: 10.1002/ejsp.2233
- Eidelman, S., Silvia, P.J. Biernat, M. (2006). Responding to deviance: target exclusion and differential devaluation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 1153–1164.
- Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., Williams, K., D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*. 302, 290-292.
- Eisenberger, N.I. & Lieberman, M.D. (2004). Why rejection hurts: The neurocognitive overlap between physical and social pain. *Trends in Cognitive Sciences*, 8, 294-300.

- Eisenberger, N.I., Taylor, S.E., Gable, S.L., Hilmert, C.J., Lieberman, M.D. (2007). Neural pathways link social support to attenuated neuroendocrine stress responses. *Neuroimage*, 35, 1601–1612.
- Ellemers, N. (1993). The influence on socio-structural variables on identity management strategies. W. Stroebe ve M. Hewstone (Ed.), *European Review of Social Psychology* içinde (4, 27-58). New York: Wiley.
- Evans, O., & Steptoe, A. (2001). Social support at work, heart rate, and cortisol: a self-monitoring study. *Journal of occupational health psychology*, 6(4), 361.
- Feldman S, Downey G. (1994). Rejection sensitivity as a mediator of the impact of childhood exposure to family violence on adult attachment behavior. *Development and Psychopathology*. 6, 231–247.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117-140.
- Fiske, S. T. (2004). *Social beings: A core motives approach to social psychology*. New York: Wiley.
- Fiske, S., Yamamoto, M. (2005). Coping with rejection core social motives across cultures. K.D. Williams, J.P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying* içinde (19-34). NY: Psychology Press.
- Fitness, J. (2005). Bye bye, black sheep: The causes and consequences of rejection in family relationships. In K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (Ed), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection ve Bullying* içinde (263–276). New York, NY: Psychology Press.
- Freud, S. (1930). *Civilization and its discontents*. London: Hogarth Press.
- Fryberg, S., Markus, H., Oyserman, D., & Stone, J. (2008). Of warrior chiefs and Indian princesses: The psychological consequences of American Indian mascots. *Basic and Applied Social Psychology*, 30, 208–218.
- Gailliot, M. T., Baumeister, R. F. (2007). Self-esteem, belongingness, and worldview validation: Does belongingness exert a unique influence upon self-esteem? *Journal of Research in Personality*, 41, 327–33.

- Gardner, W. L., Jefferis, V., Knowles, M. L., & Pickett, C. L. (2003). *Loneliness and selective memory: A general bias for remembering social events*. Yayınlanmamış Çalışma.
- Gardner, W. L., Pickett, C. L., Brewer, M. B. (2000). Social exclusion and selective memory: How the need to belong influences memory for social events. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 486-496.
- Gençöz, T., Yüksel, M. (2006). Psychometric properties of the turkish version of the internalized homophobia scale. *Archives of Sexual Behavior*, 35 (5), 597-602.
- Gerber, J. P., Chang, S. H., & Reimel, H. (2017). Construct validity of Williams' ostracism needs threat scale. *Personality and Individual Differences*, 115, 50-53.
- Goffman, Erving. (1963). *Stigma*. London: Penguin
- Goldfried, M., & Sobocinski, D. (1975). Effect of irrational beliefs on emotional arousal. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 504–510.
- Gómez, A., Morales J. F., Hart S., Vázquez, A., Swann, W.B. (2011). Rejected and excluded forevermore, but even more devoted: Irrevocable ostracism intensifies loyalty to the group among identity-fused persons. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37 (12), 1574 – 1586.
- Gonsalkorale, K., Carter-Sowell, A. R., Sloan, L. R., Williams, K. D. (2008). *The KKK won't let Tyrone play; but inclusion hurts too* (sözlü bildiri). The Annual Meeting of the Society for Personality and Social Psychology. Albuquerque, NM.
- Gonsalkorale, K., Williams, K. D. (2007). The KKK won't let me play: Ostracism even by a despised outgroup hurts. *European Journal of Social Psychology*, 37, 1176–1186.
- Goodwin, S. A., Williams, K. D., Carter-Sowell, A. R. (2010). The psychological sting of stigma: The costs of attributing ostracism to racism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 612–618.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: Ön yargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde* (175-187). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Greenaway, K.H., Jetten, J., Ellemers, N., van Bunderen, L. (2015). The dark side of inclusion: Undesired acceptance provokes aggression. *Group Processes and Intergroup Relations*, 18(2), 173–189. doi: 10.1177/1368430214536063.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S. (1986). The causes and consequences of the need for self-esteem: A terror management theory. R. F. Baumeister (Ed.), *Public Self and Private Self* içinde (189-212). New York: Springer-Verlag
- Gruter, M., Masters, R. D. (1986). Ostracism as a social and biological phenomenon: *An introduction. Ethology and Sociobiology*, 7, 149 158.
- Guinote, A., Brown, M., Fiske, S. T. (2006). Minority status decreases sense of control and increases interpretive processing. *Social Cognition*, 24, 169-186.
- Gurin, P., & Townsend, A. (1986). Properties of gender identity and their implications for gender consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 25(2), 139-148.
- Gurin, P., Gurin, G., Loa, R. C., & Beattie, M. (1959). Internal-external control and the motivational dynamic of Negro youth. *Journal of Social Issues*, 25, 29-53.
- Gyurak, A., Hooker, C. I., Miyakawa, A., Verosky, S., Luerssen, A., Ayduk, Ö. N. (2012). Individual differences in neural responses to social rejection: the joint effect of self-esteem and attentional control. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 7(3), 322–331. <http://doi.org/10.1093/scan/nsr014>
- Harnad, S. (1987). *Categorical perception: The groundwork of cognition*. Cambridge: New York.
- Hartgerink, C. J., Van Beest, I., Wicherts, J. M., Williams, K. D. (2015). The ordinal effects of ostracism: A metaanalysis of 120 cyberball studies. *Plos One*, 10 (5),
- Haselton, M. G., & Buss, D. M. (2000). Error management theory: A new perspective on biases in cross-sex mind reading. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 81–91. doi:10.1037/0022-3514.78.1.81
- Haslam, N. & Levy, S. R. (2006) Essentialist beliefs about homosexuality: Structure and implications for prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 471–85. doi:10.1177/0146167205276516

- Hatzenbuehler, M. L., Keyes, K. M., & Hasin, D. S. (2009). State-level policies and psychiatric morbidity in lesbian, gay, and bisexual populations. *American Journal of Public Health, 99*, 2275–2281. <http://doi.org/10.2105/AJPH.2008.153510>
- Hatzenbuehler, M.L. (2009). How does sexual minority stigma "get under the skin"? A psychological mediation framework. *Psychological Bulletin, 135*: 707-730, DOI: 10.1037/a0016441
- Hawes, D.J., Zadro, L., Fink, E., Richardson, R., O'Moore, K.,... Griffiths, B. (2012). The effects of peer ostracism on children's cognitive processes. *European Journal of Developmental Psychology, 9*, 599–613.
- Hayes, A. F. (2013). *Methodology in the social sciences. Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York, NY, US: Guilford Press.
- Hayes, R. A., Wesselmann, E. D., Carr, C. T. (2018). When nobody “Likes” you: Perceived ostracism through paralinguistic digital affordances within social media. *Social Media and Society, 4*(3). doi: 10.1177/205630511880030
- Hayman Jr., L. W., McIntyre, R. B., & Abbey, A. (2015). The bad taste of social ostracism: The effects of exclusion on the eating behaviors of African American women. *Psychology and Health, 30*(5), 518-533. doi:10.1080/08870446.2014.983923
- Hays, J. C., Steffens, D. C., Flint, E. P., Bosworth, H. B., & George, L. K. (2001). Does social support buffer functional decline in elderly patients with unipolar depression?. *American Journal of Psychiatry, 158*(11), 1850-1855.
- Heinrichs, M., Baumgartner, T., Kirschbaum, C. & Ehlert, U. (2003). Social support and oxytocin interact to suppress cortisol and subjective responses to psychosocial stress. *Biological psychiatry, 54*, 1389–1398.
- Herek, G. M. (1988). Heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men: Correlates and gender difference. *The Journal of Sex Research, 25*, 451–477.
- Herek, G. M. (2009). Hate crimes and stigma-related experiences among sexual minority adults in the United States: Prevalence estimates from a national probability sample. *Journal of Interpersonal Violence, 24*, 54–74.

- Herek, G. M., Cogan, J. C., Gillis, J. R., Glunt, E. K. (1997). Correlates of internalized homophobia in a community sample of lesbians and gay men. *Journal of the Gay and Lesbian Medical Association*, 2, 17-25.
- Hermann, A. D., Skulborstad, H. M., & Wirth, J. H. (2014). Inoculating against the aversive effects of ostracism with acceptance: The role of attachment styles. *Social Influence*, 9, 255–271.
- Hershberger, S. L., & D’Augelli, A. R. (1995). The impact of victimization on the mental health and suicidality of lesbian, gay, and bisexual youths. *Developmental Psychology*, 31, 65–74.
- Hess, Y.D., Pickett, C.L. (2010). Social rejection and self- versus other-awareness. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 453–456.
- Hogg, M. A. ve Turner, J. C. (1987). Intergroup behavior, self-stereotyping and the salience of social categories. *British Journal of Social Psychology*, 26, 325-340. doi:10.1111/j.2044-8309.1987.tb00795.x
- Hogg, M. A., & Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London: Routledge.
- Hogg, M. A., & Reid, S. A. (2001). Social identity, leadership, and power. A. Y. Lee-Chai ve J. A. Bargh (Ed.), *The Use and Abuse of Power: Multiple Perspectives on the Causes of Corruption* içinde (159–180). Philadelphia: Psychology Press.
- Hogg, M.A. (2005). All animals are equal but some animals are more equal than others. Social identity and marginal membership. K.D. Williams, J.P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying* içinde (19-34). NY: Psychology Press.
- Holahan, C. J. ve Moos, R. H. (1987). Personal and contextual determinants of coping strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(5), 946-955.
- Horn, S.G., Rostosky, S.S., & Riggle, E.D.B. (2011). Marriage restriction amendments and family members of lesbian, gay, and bisexual individuals: A mixed-method approach. *Journal of Social Issues*, 67, 358-375. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01033.x>

- Hughes, M. E., Waite, L. J., Hawkey, L. C. ve Cacioppo, J. T. (2004). A short scale for measuring loneliness in large surveys: results from two population-based studies, *Research on Aging*, 26, 655–672.
- Hutchison, P., Abrams, D., Christian, J. (2007). The social psychology of exclusion. D. Abrams, J. Christian ve D. Gordon (Ed.), *Multidisciplinary Handbook of Social Exclusion Research* içinde (29- 57). John Wiley Sons, Ltd.
- Hünler, O. S. (2013). Üniversite öğrencisi kadınlarda toplumsal cinsiyet ideolojisi ile depresyon ilişkisi. *Kadın/Woman 2000*, 19, (2), 27-39.
- Jang, Y., Chiriboga, D.A., Small, B.J. (2008). Perceived discrimination and psychological well-being: the mediating and moderating role of sense of control. *International Journal of Aging and Human Development*, 66(3), 213-27.
- Jetten, J., Branscombe, N. R. (2009). Seeking minority group memberships: Responses to discrimination when group membership is self-selected. F. Butera & J. Levine (Ed.), *Coping with Minority Status: Responses to Exclusion and Inclusion* içinde (155–176). New York, NY: Cambridge University Press
- Jetten, J., Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Spears, R. (2001). Rebels with a cause: Group identification as a response to perceived discrimination from the mainstream. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(9), 1204–1213. <https://doi.org/10.1177/0146167201279012>
- Jetten, J., Branscombe, N. R., Spears, R. (2006). Living on the edge: Dynamics of intragroup and intergroup rejection experiences. R. Brown & D. Capozza (Ed.), *Social Identities: Motivational, Emotional and Cultural Influences* içinde (92-107). Hove, England: Psychology Press/Taylor & Francis (UK)
- Jetten, J., Haslam, S. A., Cruwys, T., & Branscombe, N. R. (2018). Social identity, stigma, and health. B. Major, J. F. Dovidio, & B. G. Link (Ed.), *Oxford Library of Psychology. The Oxford Handbook of Stigma, Discrimination and Health* içinde (301-316). New York, NY, US: Oxford University Press.

- Jetten, J., Spears, R., Hogg, M. A., & Manstead, A. S. R. (2000). Discrimination constrained and justified: Variable effects of group variability and in-group identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 329–356.
- Jones, E. E., Farina, A., Hastorf, A. H., Markus, H., Miller, D. T., Scott, R. A. (1984). *Social stigma: The psychology of marked relationships*. New York: Freeman.
- Jost, J. (2001). Outgroup favoritism and the theory of system justification: An experimental paradigm for investigating the effects of socio-economic success on stereotype content. G. Moskowitz (Ed.), *Cognitive Social Psychology: The Princeton Symposium on the Legacy And Future of Social Cognition* içinde (89-102). Mahwah, NJ: Erlbaum Press.
- Jost, J. T. ve Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1-27. <http://dx.doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
- Kadour, R. K. (2005). The power of data, the price of exclusion. *Gay & Lesbian Review Worldwide*, 12(1), 31-33.
- Kaiser, C. R., Vick, S. B., Major, B. (2006). Prejudice expectations moderate preconscious attention to cues that are threatening to social identity. *Psychological Science*, 17, 332–338.
- Kandemir, K.B. (2011). *Psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve sosyal reddedilmenin tehdit edilen ihtiyaçlar ve dışlanma tepkileri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Karlen, C. E. ve Daniels, J. R. (2011). *Cyberostracism and social monitoring: Social anxiety's effects on reactions to exclusion and inclusion online*. Yüksek lisans projesi. http://digitalcommons.iwu.edu/psych_honproj/147
- Karremans, J.C., Heslenfeld, D.J., van Dillen, L.F. van Lange, P.A.M. (2011). Secure attachment partners attenuate neural responses to social exclusion: An fMRI investigation. *International Journal of Psychophysiology*, 81, 44-50.

- Kaya, A.G. (2012). *Sosyal dışlanmaya verilen tepkilerin sosyal karşılaştırma süreçleri açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keinan, G. (1987). Decision making under stress: Scanning of alternatives under controllable and uncontrollable threats. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 639–644.
- Kerr, N. L., Levine, J. M. (2008). The detection of social exclusion: Evolution and beyond. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 12, 39–52. doi: 10.1037/1089-2699.12.1.39
- Kerr, N. L., Rumble, A. C., Park, E., Ouwerkerk, J. W., Parks, C. D., Gallucci, M., Van Lange, P. A. M. (2009). How many bad apples does it take to spoil the whole barrel? Social exclusion and toleration for bad apples. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 603–613. doi:10.1016/j.jesp.2009.02.017
- Killen M, & Rutland A (2011). *Children and social exclusion: morality, prejudice, and group identity*. New York: Wiley/Blackwell
- Kitzinger, C., & Perkins, R. (1993). *Changing our minds: Lesbian feminism and psychology*. NYU Press.
- Knausenberger, J., Hellmann, J. H., & Echterhoff, G. (2015). When virtual contact is all you need: Subtle reminders of Facebook preempt social-contact restoration after exclusion. *European Journal of Social Psychology*, 45, 279–284
- Knowles, M. L., Haycock, N., & Shaikh, I. (2015). Does Facebook magnify or mitigate threats to belonging? *Social Psychology*, 6, 313–324.
- Kobrynowicz, D., & Branscombe, N. R. (1997). Who considers themselves victims of discrimination? Individual difference predictors of perceived gender discrimination in women and men. *Psychology of Women Quarterly*, 21, 347–363.
- Krech, D., Crutchfield, R.S. (1967). *Sosyal psikoloji: Teori ve sorunlar*, Erdoğan Güçbilmez ve Oğuz Onan (Çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- Kuehn, M. M., Chen, S., & Gordon, A. M. (2015). Having a thicker skin: Social power buffers the negative effects of social rejection. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 701–709.
- Kurzban, R., Leary, M. R. (2001). Evolutionary origins of stigmatization: The functions of social exclusion. *Psychological Bulletin*, 127(2), 187-208. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.127.2.187>
- Lakin, J.L, Chartrand, T.L. (2003) Using nonconscious behavioral mimicry to create affiliation and rapport. *Psychological Science*. 14 (4), 334 – 339, DOI: 10.1111/1467-9280.14481
- Lancaster, J.B. (1986). Primate social behavior and ostracism. *Ethology and Sociobiology*. 7, 215–225. DOI: 10.1016/0162-3095(86)90049-x.
- Lau, G., Moulds, M. L. ve Richardson, R. (2009). Ostracism: How much it hurts depends on how you remember it. *Emotion*, 9, 430–434.
- Leary, M. R., Haupt, A. L., Strausser, K. S., & Chokel, J. T. (1998). Calibrating the sociometer: The relationship between interpersonal appraisals and state self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1290–1299.
- Leary, M. R., Kelly, K. M., Cottrell, C. A. ve Schreindorfer, L. S. (2012). *Individual differences in the need to belong: Mapping the nomological network*. Yayınlanmamış çalışma, Duke University.
- Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K. ve Downs, D. L. (1995). Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometer hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 518-530.
- Leary, M.R. (2001). *Interpersonal rejection*. Oxford University Press, USA
- Leets L, & Sunwolf (2005). Adolescent rules for social exclusion: When is it fair to exclude someone else? *Journal of Moral Education*, 34, 343–362.
- Lelieveld, G., Moor, B., Crone, E. A., Karremans, J. C., & van Beest, I. (2013). A penny for your pain? The financial compensation of social pain after exclusion. *Social Psychological and Personality Science*, 4, 206–214.

- Lima, G., Lo Presto, C. T., Sherman, M. F., Sobelman, S. A. (1993). The relationship between homophobia and self-esteem in gay males with AIDS. *Journal of Homosexuality*, 25(4), 69-76. http://dx.doi.org/10.1300/J082v25n04_05
- Link, B., Phelan, J. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27(3), 363–385.
- London, B., Downey, G., Bonica, C., & Paltin, I. (2007). Social causes and consequences of rejection sensitivity in adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 17 (3), 481–506.
- London, B., Rosenthal, L. (2013). The social stigma of identity- and status-based rejection sensitivity. C. N. DeWall (Ed.), *Oxford library of psychology: The Oxford Handbook of Social Exclusion* içinde (197-210). New York, NY, US: Oxford University Press
- Macdonald, E. M., Jackson, H. J., Hayes, R. L., Baglioni Jr, A. J., & Madden, C. (1998). Social skill as a determinant of social networks and perceived social support in schizophrenia. *Schizophrenia Research*, 29(3), 275-286.
- Steptoe, A. (2000). Stress, social support and cardiovascular activity over the working day. *International Journal of Psychophysiology*, 37(3), 299-308.
- MacDonald, G. ve Leary, M. R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin*, 131, 202–223.
- MacDonald, G., Kingsbury, R., Shaw, S. (2005). Adding insult to injury: Social pain theory and response to social exclusion. K.D. Williams, J.P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying* içinde (53-70). NY: Psychology Press.
- Maddox, K. B., & Gray, S. (2002). Cognitive representations of African Americans: Re-exploring the role of skin tone. *Personality and Social Psychological Bulletin*, 28, 250–259.
- Madera, J.M., & Hebl, M.R. (2013). Social exclusion of individuals through interpersonal discrimination. C. N. DeWall (Ed.), *Oxford Library of Psychology: The Oxford Handbook of Social Exclusion* içinde (197-210). New York, NY, US: Oxford University Press

- Major, B, Spencer, S., Schmader, T., Wolfe, C., & Cracker, J. (1998). Coping with negative stereotypes about intellectual performance: The role of psychological disengagement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24,3540.
- Major, B., & O'Brien, L. T. (2005). The social psychology of stigma. *Annual Review of Psychology*, 56, 393–421.
- Major, B., Dovidio, J. F., Link, B. G., ve,. (2018). Stigma and its implications for health: Introduction and overview. B. Major, J. F. Dovidio, & B. G. Link (Ed.), *Oxford Library of Psychology. The Oxford Handbook of Stigma, Discrimination and Health* içinde (3-28). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Major, B., Eccleston, C. P. (2005). Stigma and social exclusion. D. Abrams, M. A. Hogg, J. M. Marques (Ed.), *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion* içinde (63-87). New York, NY, US: Psychology Press.
- Major, B., Gramzow, R. H., McCoy, S. K., Levin, S., Schmader, T., & Sidanius, J. (2002). Perceiving personal discrimination: The role of group status and legitimizingideology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 269–282, <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.82.3.269>
- Malyon, A. K. (1982). Psychotherapeutic implications of internalized homophobia in gay men. *Journal of Homosexuality*, 7(2-3), 59–69. doi:10.1300/j082v07n02_08
- Marshall, Z., Welch, V., Minichiello, A., Swab, M., Brunger, F., & Kaposy, C. (2019). Documenting research with transgender, nonbinary, and other gender diverse (trans) individuals and communities: Introducing the global trans research evidence map. *Transgender Health*, 4(1), 68–80. doi:10.1089/trgh.2018.0020
- Maner, J.K., DeWall, C.N., Baumeister, R.F., Schaller, M. (2007). Does social exclusion motivate interpersonal reconnection? Resolving the "porcupine problem". *Journal of Personality and Social Psychology*. 92(1), 42-55.
- Maner, J.K., Miller, S.L., Schmidt, N.B., Eckel, L.A. (2010). The endocrinology of exclusion: Rejection elicits motivationally tuned changes in progesterone. *Psychological Science*, 21, 581-588.

- Maras, J.S., Kolundija, K., Dukia, O., Markovia, J., Okanovia, P., Stokin, B., Mitrovia, D., Ivanovia, K. S. (2013). Some psychological characteristics of adolescents hospitalized following a suicide attempt. *European Review of Medical Pharmacological Science*. 17(1), 50-54.
- Marques, J. M., Yzerbyt, V. Y. (1988). The black sheep effect: Judgmental extremity towards ingroup members in inter and intra-group situations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 287–292.
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a Psychology of Being*. New York: Van Nostrand.
- Maslow, A.H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396
- McDonald, M.M., Donnellan, M.B. (2012). Is ostracism a strong situation? The influence of personality in reactions to rejection. *Journal of Research in Personality*, 46, 614-618.
- McLaughlin-Volpe, T., Aron, A., Wright, S. C., Lewandowski, G. W., Jr. (2005). Exclusion of the self by close others and by groups: implications of the self-expansion model. D. Abrams, M. A. Hogg ve J. M. Marques (Ed.), *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion* içinde (113-134). New York, NY, US: Psychology Press.
- McClean, C., Campbell, C., & Cornish, F. (2003). African-Caribbean interactions with mental health services in the UK: experiences and expectations of exclusion as (re) productive of health inequalities. *Social Science & Medicine*, 56(3), 657-669.
- Mendes, W. B., Major, B., McCoy, S., Blascovich, J. (2008). How attributional ambiguity shapes physiological and emotional responses to social rejection and acceptance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94(2), 278–291. doi:10.1037/0022-3514.94.2.278
- Mendoza-Denton, R., Purdie, V., Downey, G., & Davis, A. (2002). Sensitivity to status-based rejection: Implications for African-American students' college experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 896–918.
- Miller, C. T., Kaiser, C. R. (2001). A theoretical perspective on coping with stigma. *Journal of Social Issues*, 57, 73–92.

- Miller, C. T., Major, B. (2000). Coping with stigma and prejudice. T. F. Heatherton, R. E. Kleck, M. R. Hebl, & J. G. Hull (Ed.), *The Social Psychology of Stigma* içinde (243–272). New York: Guilford.
- Mitchell M., Howarth C. (2009). *Trans Research Review. Equality and Human Rights Commission*, Manchester.
- Mlicki, P. P. ve Ellemers, N. (1996). Being different or being better? National stereotypes and identifications of Polish and Dutch students. *European Journal of Social Psychology*, 26, 97–114.
- Mok, A., & De Cremer, D. (2016). The bonding effect of money in the workplace: Priming Money weakens the negative relationship between ostracism and prosocial behaviour. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 25, 272–286.
- Molden, D. C., Maner, J. K. (2013). How and when exclusion motivate social reconnection. C. N. DeWall (Ed.), *Oxford library of psychology: The Oxford Handbook of Social Exclusion* içinde (155-166). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Moreland, R. L., & McMinn, J. G. (1999). Gone but not forgotten: Loyalty and betrayal among ex-members of small groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1476–1486, <http://dx.doi.org/10.1177/01461672992510004>
- Mullen, B., Brown, R., Smith, C. (1992). Ingroup bias as a function of salience, relevance and status: An integration. *European Journal of Social Psychology*, 22(2), 103-122. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.2420220202>
- Mummendey, A., Kessler, T., Klink, T., Mielke, R. (1999). Strategies to cope with negative social identity: Predictions by social identity theory and relative deprivation theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 229–245.
- Munford, M. B. (1994). Relationship of gender, self-esteem, social class, and racial identity to depression in Blacks. *Journal of Black Psychology*, 20, 157-74.
- Nardi, P. M., Bolton, R. (1991). Gay-bashing: violence and aggression against gay and lesbians. R. Baenninger (Ed.), *Targets of Violence and Aggression* içinde (349–400). Amsterdam: Elsevier/North Holland

- Nash, K., Lea, J.M., Davies, T., Yogeeswaran, K. (2018). The bionic blues: Robot rejection lowers self-esteem. *Computers in Human Behavior*. 78, 59-63.
- Neuberg, S. L., Smith, D.M., & Asher, T. (2000). Why people stigmatize: Toward a biocultural framework. T. F. Heatherton, R. E. Kleck, M. R. Hebl, & J. G. Hull (Ed.), *The Social Psychology of Stigma* içinde (31–61). New York: Guilford Press.
- Nezlek, J. B., Wesselmann, E. D., Wheeler, L., & Williams, K. D. (2012). Ostracism in everyday life. *Group Dynamics*, 16(2), 91-104. <https://doi.org/10.1037/a0028029>
- Nezlek, J.B., Kowalski, R.M., Leary, M.R., Blevins, T., Holgate, S. (1997). Personality moderators of reactions to interpersonal rejection: depression and trait self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 23,1235–44
- Nezlek, J.B., Plesko, R.M. (2001). Day-to-day relationships among self-concept clarity, self-esteem, daily events, and mood. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(2), 201–211.
- North, M. S., & Fiske, S. T. (2013). Driven to exclude: How core social motives explain social exclusion. C. N. DeWall (Ed.), *Oxford library of psychology: The Oxford Handbook of Social Exclusion* içinde (31-42). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2002). Harvesting implicit group attitudes and beliefs from a demonstration website. *Group Dynamics*, 6, 101–115.
- Novembre, G., Zanon, M., & Silani, G. (2015). Empathy for social exclusion involves the sensory-discriminative component of pain: a within-subject fMRI study. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 10(2), 153–164. doi:10.1093/scan/nsu038
- Oaten, M., Williams, K. D, Jones, A., Zadro L. (2008). The effects of ostracism on self-regulation in the socially anxious. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(5), 471-504. <https://doi.org/10.1521/jscp.2008.27.5.471>
- O'Brien, L.T., Major, B., Simon, S. (2012). Why did you choose that person over me? Ingroup rejection and attributions to discrimination. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 1225–1233

- Onoda, K., Okamoto, Y., Nakashima, K., Nittono, H., Yoshimura, S., Yamawaki, S., Yamagucci, S. ve Ura, M. (2010). Does low self-esteem enhance social pain? The relationship between trait self-esteem and anterior cingulated cortex activation induced by ostracism. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 5, 385-391.
- Pachankis, J. E., & Goldfried, M. R. (2006). Social anxiety in young gay men. *Journal of Anxiety Disorders*, 20, 996–1015
- Pachankis, J. E., Goldfried, M. R., & Ramrattan, M. (2008). Extension of the rejection sensitivity construct to the interpersonal functioning of gay men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76, 306–317.
- Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience*. New York: Oxford Univeristy Press.
- Park, L. E., & Maner, J. K. (2009). Does self-threat promote social connection? The role of selfesteem and contingencies of self-worth. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96 , 203–217.
- Peplau, L. A., Perlman, D. (1982). *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research, and Therapy*. NewYork: Wiley-Interscience
- Perry Y, Henry JD, Sethi N, Grisham JR (2011).The pain persists: How social exclusion affects individuals with schizophrenia. *British Journal of Clinical Psychology*, 50, 339–349
- Pew Research Center. (2013). *A Survey of LGBT Americans*. [Rapor]. <https://www.pewsocialtrends.org/2013/06/13/a-survey-of-lgbt-americans/>
- Pfundmair, M., Aydin, N., Du, H., Yeung, S., Frey, D., Graupmann, V. (2015). Exclude me if you can: Cultural effects on the outcomes of social exclusion. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46,579–596
- Pharo, H., Gross, J., Richardson, R., Hayne, H. (2011). Age-related changes in the effect of ostracism. *Social Influence*, 6, 22–38.
- Phelan, J. C., Link, B. G., & Dovidio, J. F. (2008). Stigma and prejudice: One animal or two? *Social Science & Medicine*, 67, 358–367.
- Phinney, J.S. (1992). The multigroup ethnic identity measure: a new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 7, 156–176.

- Pickett, C. L., Brewer, M. B. (2004). The role of exclusion in maintaining ingroup inclusion. D. Abrams, J. Marques, M. Hogg (Ed.), *Social Psychology of Inclusion and Exclusion* içinde. Philadelphia: Psychology Press
- Pickett, C. L., Gardner, W. L. (2005). The social monitoring system: Enhanced sensitivity to social cues as an adaptive response to social exclusion. K. D. Williams, J. P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection, and Bullying* içinde. New York, NY, US: Psychology Press.
- Pickett, C.L., Gardner, W.L., Knowles, M. (2004). Getting a cue: The need to belong and enhanced sensitivity to social cues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1095-1107.
- Pinel, E.C. (2004). You're just saying that because I'm a woman: Stigma consciousness and attributions to discrimination. *Self and Identity*, 3, 39-51.
- Popay, J., Escorel, S., Hernández, M., Johnston, H.,... Mathieson, J. (2008). *Understanding and tackling social exclusion* (sözlü bildiri). WHO Commission on Social Determinants of Health from the Social Exclusion Knowledge Network. Geneva: World Health Organization.
http://www.who.int/social_determinants/themes/socialexclusion/en.
- Quartly, S. (2011). *Internalized homophobia in relation to attitudes and perceptions of gay men toward gay men*. Yüksek lisans tezi, Pacific University.
- Radkowsky, M., & Siegel, L. (1997). The gay adolescent: Stressors, adaptations, and psychosocial interventions. *Clinical Psychology Review*, 17, 191–216.
- Richman, L. S., Martin, J., & Guadagno, J. (2016). Stigma-based rejection and the detection of signs of acceptance. *Social Psychological and Personality Science*, 7(1), 53–60.
<https://doi.org/10.1177/1948550615598376>
- Richman, L.S. ve Leary, M.R. (2009). Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: a multimotive model. *Psychological Review*, 116, 365-83.
- Riggle, E.D.B. (2017). *Ostracism as a framework for understanding LGBT well-being and risk* (devam eden araştırma). Lexington, KY: University of Kentucky.

- Riva, P. Wesselmann, E. D., Wirth, J. H., Carter-Sowell, A. R., & Williams, K.D. (2014). When pain does not heal: The common antecedents and consequences of chronic social and physical pain. *Basic and Applied Social Psychology*, 36, 329-346. <http://dx.doi.org/10.1080/01973533.2014.917975>
- Rollins, J. H. (1973). Reference identification of youth of differing ethnicity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26,222-31.
- Rotella, K. N., Richeson, J. A., Chiao, J. Y., & Bean, M.G. (2013). Blinding trust: the effect of perceived group victimhood on intergroup trust. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(1), 115–127. <https://doi.org/10.1177/0146167212466114>
- Rubin KH, Bukowski W, Parker JG (2006). Peers, relationships, and interactions Damon W & Lerner R (Ed.). *Handbook of Child Psychology* içinde (141–180). New York: Wiley.
- Rudert, S. C., Hales, A. H., Greifeneder, R., Williams, K.D. (2017). When silence is not golden: Why acknowledgement matters even when being excluded. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 43(5) 678– 692
- Rudert, S.C., Greifeneder, R. (2016). When It’s Okay That I Don’t Play: Social norms and the situated construal of social exclusion. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 42,7, 955 - 969
- Ruggiero, K. M. ve Major, B. (1998). Group status and attributions to discrimination: Are low- or high-status group members more likely to blame their failure on discrimination? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 821-837.
- Ruggiero, K. M., Taylor, D. M., Lydon, J. E. (1997). How disadvantaged group members cope with discrimination when they perceive that social support is available. *Journal of Applied Social Psychology*, 27(18), 1581-1600.
- Ruggiero, K.M., Taylor, D.M. (1997). Why minority group members perceive or do not perceive the discrimination that confronts them: the role of self-esteem and perceived control. *Journal of Personality and Social Psychology*. 72, 373-89.
- Rusbult, C.E. (1980). Commitment and satisfaction in romantic associations: A test of the investment model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16, 172–186.

- Russell, D., Peplau, L.A., Cutrona, C.E. (1980), The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 472-480
- Sacco, D. F., Bernstein, M. J., Young, S. G., & Hugenberg, K. (2014). Reactions to social inclusion and ostracism as a function of perceived in-group similarity. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 18(2), 129.
- Sacco, D. F., Wirth, J. H., Hugenberg, K., Chen, Z., Williams, K. D. (2011). The world in black and white: Ostracism enhances the categorical perception of social information. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(4), 836–842. doi:10.1016/j.jesp.2011.03.001
- Sachdev, I., & Bourhis, R. Y. (1991). Power and status differentials in minority and majority group relations. *European Journal of Social Psychology*, 21, 1–24.
- Safren, S. A., & Pantalone, D. (2006). Social anxiety and barriers to resilience in lesbian, gay, and bisexual adolescents. A. M. Omoto & H. Kurtzman (Ed.), *Sexual Orientation and Mental Health: Examining Identity and Development in Lesbian, Gay and Bisexual People* içinde (55–71). Washington, DC: American Psychological Association.
- Sainio, M., Veenstra, R., Huitsing, G., Salmivalli, C. (2011). Victims and their defenders: Adyadic approach. *International Journal of Behavioral Development*, 35, 144–151. doi: 10.1177/0165025410378068
- Sandstrom, M.J., Deutz M.H., Lansu T.A., van Noorden, T.H., Karremans, J.C., Cillessen, A.H. (2017). Unanimous versus partial rejection: How the number of excluders influences the impact of ostracism in children. *Aggressive Behavior*, 43 2, 190-203.
- Schaad, A. M. (2012). *An examination of the cognitive aspects of the stigma of obesity*. Doktora Tezi. Marietta College.
- Scheepers, D., Spears, R., Doosje, B., Manstead, A. R. (2006). The social functions of ingroup bias: Creating, confirming, or changing social reality. *European Review of Social Psychology*, 17, 359–396, <http://dx.doi.org/10.1080/10463280601088773>

- Schefske, E., Wirth, H., SC Williams, K. D. (2008). *Number of sources and targets in the ostracism experience* (sözlü bildiri). The Midwestern Psychological Association, Chicago.
- Schlenker, B. R., Leary, M. R. (1982). Social anxiety and self-presentation: A conceptualization and model. *Psychological Bulletin*, 92(3), 641-669. doi:10.1037/0033-2909.92.3.641
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R. (2002). The meaning and consequences of perceived discrimination in disadvantaged and privileged social groups. W. Stroebe, M. Hewstone (Ed.), *European Review of Social Psychology* içinde (12, 67–199). Chichester: Wiley.
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., Kobrynowicz, D., Owen, S. (2002). Perceiving discrimination against one's gender group has different implications for well-being in women and men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 197-210. doi: 10.1177/0146167202282006
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., Postmes, T., & Garcia, A. (2014). The consequences of perceived discrimination for psychological well-being: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140, 921–948.
- Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development and Death*. San Francisco: Freeman.
- Sellers, R. M., & Shelton, J. N. (2003). The role of racial identity in perceived racial discrimination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1079–1092.
- Shah, J. Y., Brazy, P. C., & Higgins, E. T. (2004). Promoting us or preventing them: Regulatory focus and manifestations of intergroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 433-446.
- Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: three paradigms. *International Labour Review*. 133, 531-78
- Simon, B. (1997). Self and group in modern society: Ten theses on the individual self and the collective self. R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers, & S. A. Haslam (Ed.), *The*

- Social Psychology of Stereotyping and Group Life* içinde (318–335). Oxford, UK: Blackwell.
- Simon, B., Loewy, M., Sturmer, S., Weber, U., Freytag, P., Habig, C., Kampmeier, C., Spahlinger, P. (1998). Collective identification and social movement participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 646-58.
- Sinclair, S., Lowery, B.S., Hardin, C.D., Colangelo, A. (2005). Social tuning of automatic racial attitudes: The role of affiliative motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 583–592.
- Smith, A. ve Williams, K.D. (2004). R u there? Ostracism by cellphone text messages. *Group Dynamics: Theory, Research and Practice*, 8(4), 291-301.
- Social Exclusion Unit (SEU) (1997). *Social Exclusion Unit: Purpose, Work Priorities and Working Methods*. London: The Stationery Office
- Somerville, L. H., Heatherton, T. F., & Kelley, W. M. (2006). Anterior cingulate cortex responds differentially to expectancy violation and social rejection. *Nature Neuroscience*, 9, 1007–1008. doi:10.1038/nn1728
- Sommer, K. L. ve Baumeister, R. F. (2002). Self-evaluation, persistence, and performance following implicit rejection: The role of trait self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(7), 926–938
- Sommer, K.L. ve Rubin, Y.S. (2005). Role of social expectancies in cognitive and behavioral responses to social rejection. K.D. Williams, J.P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying* içinde (s.171-183). NY: Psychology Press.
- Sommer, K.L., Williams, K.D., Ciarocco, N.J., Baumeister, R.F. (2001). When silence speaks louder than words: Explorations into the intrapsychic and interpersonal consequences of social ostracism. *Basic and Applied Social Psychology*, 23, 225-243.
- Spears, R. (2011). Group identities: The social identity perspective. S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Ed.), *Handbook of Identity Theory and Research* içinde (201-224). New York, NY, US: Springer Science and Business Media.

- Steele, C. M. (1988). The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (261-302). New York: Academic Press.
- Stewart, D. K. (2017). *Losing control: The consequences of individual-and group-based social exclusion on Latina women's self-regulation of unhealthy eating*. Elektronik Tez. 573. <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd/573>
- Swim, E. ve Williams, K. D. (2008). *Does distraction following ostracism decrease aggression? The effects of rumination* (sözlü bildiri). The Midwestern Psychological Association, Chicago.
- Swim, J. K., Hyers, L. L., Cohen, L. L., Ferguson, M. J. (2001). Everyday sexism: Evidence for its incidence, nature, and psychological impact from three Daily diary studies. *Journal of Social Issues*, 57, 31–53.
- Tajfel H., & Turner J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin, & S. Worchel, *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde (94–109). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. S.127-141
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. S. Worchel & W. G. Austin (Ed.), *The Psychology of Intergroup Relations* içinde (7–24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Tajfel, H., & Wilkes, A. L. (1963). Classification and quantitative judgement. *British Journal of Psychology*, 54, 101–114.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149-178.
- Takács, J. (2006). *Social exclusion of young lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) people in Europe*. Brussels, Belgium: ILGA Europe.
- Taylor S. E. Wood J. V. Lichtman R. R. (1983). It could be worse: Selective evaluation as a response to victimization. *The Journal of Social Issues*, 39(2), 19–40. 10.1111/j.1540-4560.1983.tb00139.x

- Teng, F. ve Chen, Z. (2012). Does social support reduce distress caused by ostracism? It depends on the level of one's self-esteem. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 1192–1195.
- Thibault, JW.; Kelley, HH. (1959) *The Social Psychology of Groups*. Transaction; New Brunswick: Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452243818.n7>
- Trzesniewski, K.H., Donnellan, M.B., Moffitt, T.E., Robins, R.W., Poulton, R., Caspi, A. (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and limited economic prospects during adulthood. *Developmental Psychology*. 42(2), 381-390.
- Turner, J. C., Hog, M. A., Turner, P. J., & Smith, P. M. (1984). Failure and defeat as determinants of group cohesiveness. *British Journal of Social Psychology*, 23, 97-111.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*. Oxford, UK: Blackwell.
- Twenge, J. M., Catanese, K. R., Baumeister, R. F. (2002). Social exclusion causes self-defeating behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 606–615.
- Twenge, J.M., Baumeister, R.F., DeWall, C.N., Ciarocco, N.J., Bartels, J.M. (2007). Social exclusion decreases prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*. 92(1), 56-66
- Twenge, J.M., Baumeister, R.F., Tice, D.M., Stucke, T.S. (2001). If you can't join them, beat them: effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 1058–69.
- Twenge, J.M., Campbell, W.K. (2003). Isn't it fun to get the respect that we're going to deserve? Narcissism, social rejection and aggression. *Personalty and Social Psychology Bulletin*. 29, 261–272. doi: 10.1177/0146167202239051
- van Beest, I., Carter-Sowell, A. R., van Dijk, E., & Williams, K. D. (2012). Groups being ostracized by groups: Is the pain shared, is recovery quicker, and are groups more

- likely to be aggressive? *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 16, 241–254.
- Van Beest, I., Williams, K. D. (2006). When inclusion costs and ostracism pays, ostracism still hurts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 918–928.
- Van Beest, I., Williams, K.D., Van Dijk, E. (2011). Cyberbomb: Effects of being ostracized from a death game. *Group Processes and Intergroup Relations*, 14, 581-596. 10.1177/1368430210389084.
- Voci, A. (2006). The link between identification and in-group favouritism: Effects of threat to social identity and trust-related emotions. *British Journal of Social Psychology*, 45, 265-284.
- Von Mohr, M., Kirsch, L. P., Fotopoulou, A. (2017). The soothing function of touch: affective touch reduces feelings of social exclusion. *Scientific Reports*, 7, 13516. <http://doi.org/10.1038/s41598-017-13355-7>
- Wahl, O. (1999). *Telling is Risky Business: Mental Health Consumers Confront Stigma*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Warburton, W.A., Williams, K.D. ve Cairns, D.R. (2006). When ostracism leads to aggression: The moderating effects of control deprivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 213-220.
- Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 4, 548–573.
- Weiss, J. T. (2003). “GL vs. BT: The Archaeology of Biphobia and Transphobia within the US Gay and Lesbian Community.” *Journal of Bisexuality*. 3 (3–4), 25–55.
- Wesselmann, E. D., Bagg, D., Williams, K.D. (2009). “I Feel Your Pain”: The effects of observing ostracism on the ostracism detection system. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 1308-1311. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jesp.2009.08.003>
- Wesselmann, E. D., Ren, D., Swim, E., & Williams, K. D. (2013). Rumination hinders recovery from ostracism. *International Journal of Developmental Science*, 7, 33–39. <http://dx.doi.org/10.3233/DEV-1312115>

- Wheaton, A. (2001). *Ostracism and susceptibility to the overtures of socially deviant groups and individuals*. Yayınlanmamış lisans tezi, Macquarie University. Sydney.
- Williams, D. R., Spencer, M. S., & Jackson, J. S. (1999). Race, stress, and physical health: The role of group identity. R. J. Contrada & R. D. Ashmore (Ed.), *Self, Social Identity and Physical Health: Interdisciplinary Explorations* içinde (71–100). New York: Oxford University Press.
- Williams, K. D. (2001). *Ostracism: The power of silence*. NY: Guilford Press.
- Williams, K. D. (2005). *Control moderates the ostracism-aggression link* (sözlü bildiri). Society of Experimental Social Psychology, San Diego, CA.
- Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58, 425–452.
- Williams, K. D. (2009). Ostracism: A temporal need-threat model. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (275–314). San Diego, CA, US: Elsevier Academic Press. [http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)00406-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)00406-1)
- Williams, K. D., Bernieri, F. J., Faulkner, S. J., Gada-Jain, N., & Grahe, J. E. (2000). The Scarlet Letter Study: Five days of social ostracism. *Journal of Personal and Interpersonal Loss*, 5, 19–63.
- Williams, K. D., Cheung, C., & Choi, W. (2000). Cyberostracism: Effects of being ignored over the Internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 748–762.
- Williams, K. D., Jarvis, B. (2006). Cyberball: A program for use in research on interpersonal ostracism and acceptance. *Behavior Research Methods*, 38, 174–180.
- Williams, K. D., Shore, W. J., Grahe, J. E. (1998). The silent treatment: Perceptions of its behaviors and associated feelings. *Group Processes and Intergroup Relations*, 1, 117–141
- Williams, K. D., Sommer, K. L. (1997). Social ostracism by one's coworkers: Does rejection lead to loafing or compensation? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 693–706.
- Williams, K.D. (1997). Social ostracism. R.M. Kowalski (Ed.), *Aversive Interpersonal Behaviors* içinde (133–170). New York: Plenum

- Williams, K.D. ve Zadro, L. (2005). Ostracism: The indiscriminate early detection system. K.D. Williams, J.P. Forgas, W. von Hippel (Ed.), *The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying* içinde (19-34). NY: Psychology Press.
- Williams, K.D., Carter-Sowell, A.R. (2009). Marginalization through social ostracism: effects of being ignored and excluded. Butera, F. ve Levine, J. (Ed), *Coping with Minority status: Responses to Exclusion and Inclusion* içinde (104-124), Cambridge University Press, New York, NY.
- Wills, T. A. (1991). Social support and interpersonal relationships. M. S. Clark (Ed.), *Prosocial Behavior* içinde (265-289). Newbury Park, CA: Sage.
- Wirth, J. H., Lynam, D. R., Williams, K. D. (2010). When social pain is not automatic: Personality disorder traits buffer ostracism's immediate negative impact. *Journal of Research in Personality*, 44(3), 397-401. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2010.03.001>
- Wirth, J.H., Williams, K.D. (2009). 'They don't like our kind': Consequences of being ostracized while possessing a group membership. *Group Processes: Intergroup Relations*. 12 (1), 111-127
- Wittenbaum, G. M., Shulman, H. C., & Braz, M. E. (2010). Social ostracism in task groups: The effects of group composition. *Small Group Research*, 41(3), 330-353. <https://doi.org/10.1177/1046496410363914>
- Wright, S. C., Aron, A., Tropp, L. R. (2002). Including others (and groups) in the self: Self-expansion and intergroup relations. J. P. Forgas, K. D. Williams (Ed.), *The Social Self: Cognitive, Interpersonal and Intergroup Perspectives* içinde (343-368). New York: Psychology Press.
- Wyer, N. A. (2008). Cognitive consequences of perceiving social exclusion. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 1003-1012
- Yaparel, R. (1984). *Sosyal ilişkilerde başarı ve başarısızlık nedenlerinin algılanması ile yalnızlık arasındaki bağlantı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Yavuz, H., Abayhan, Y., Kaya, A., Aydın, O. ve Şahin, D. (2008). *Psikolojik dışlanma çalışmalarında yeni bir paradigma önerisi* (sözlü bildiri). 15. Ulusal Psikoloji Kongresi, İstanbul
- Yurtcan, E. (2015). *Yargıtay Kararları Işığında Hürriyete karşı Suçlar*, (2.baskı), İstanbul Barosu Yayınları no:305, İstanbul.
- Yzerbyt, V.Y., Leyens, J., Bellour, F. (1995). The ingroup overexclusion effect: identity concerns in decisions about group membership. *European Journal of Social Psychology*, 25, 1-16
- Zadro, L., Boland, C., Richardson, R. (2006). How long does it last? The persistence of the effects of ostracism in the socially anxious. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 692–697.
- Zadro, L., Williams, K.D., Richardson, R. (2004). How low can you go? Ostracism by a computer is sufficient to lower self-reported levels of belonging, control, self-esteem, and meaningful existence. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 560-567.
- Zuckerman, M., Miserandino, M., Bernieri F. (1983). Civil inattention exists in elevators. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 9, (4), 578 – 586.
<https://doi.org/10.1177/0146167283094007>

8. EKLER

8.1. Ek 1. Bilgilendirilmiş Onam Formu

EGE ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA ve YAYIN ETİĞİ KURULU (EGEBAYEK)

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi **Çağla Kasapoğlu** tarafından yürütülen, “Cinsel Yönelimin Zihinde Görselleştirme Üzerine Etkisi” başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **cıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler:

- Araştırmanın Amacı: İnternet üzerinden oynanan bir oyun vasıtasıyla cinsel yönelimin görselleştirme becerilerine olan etkisini araştırmak.....
- Araştırmanın İçeriği: Araştırmada, internet üzerinden bağlanılan basit bir oyun oynanacak ve sonrasında gerekli ölçekler doldurulacaktır.....
- Araştırmanın Nedeni: ☐ Bilimsel araştırma ☒ Tez çalışması
- Araştırmanın Öngörülen Süresi: 40 dakika.....
- Araştırmaya Katılması Beklenen Katılımcı/Gönüllü Sayısı: 850 kişi.....
- Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): Çeşitli üniversite ve derneklerin laboratuvarları.

2. Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

Not: Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.

8.2. Ek 2. Paravan Hikaye

Katılmayı kabul ettiğiniz bu çalışma İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana'da birçok araştırmacı tarafından aynı anda yürütülen bir zihinde görselleştirme araştırmasıdır. İnternet üzerinden bağlanılan basit bir oyun vasıtasıyla zihinde görselleştirme becerileriniz ölçülecektir.

Sizden internete bağlı bilgisayar üzerinde basit bir top oyunu oynamanız istenecek ve sonrasında size kısa sorular içeren bazı ölçekler verilecektir. Gerçek hayatta böyle bir oyunu tasarlamak zor olacağından internet üzerinden insanların oyuna bağlanmasına karar verilmiştir.

Bu top oyununu sizinle aynı anda başka bir laboratuvar da internete bağlanan diğer 2 katılımcı ile birlikte oynayacaksınız. Oyunu birlikte oynayacağınız diğer 2 katılımcı sizinle aynı saatte bu çalışma için randevu almış kişilerin arasından bilgisayar programı tarafından rastgele seçilecektir. Program sizleri aynı anda internet üzerinden oyuna bağlayacaktır. Diğer laboratuvardaki araştırmacı arkadaşlarımız, sizin birlikte oyunu oynayacağınız diğer oyuncuların cinsel yönelimlerini programa kaydedecekler. Bu katılımcılar hakkındaki tek bilginiz cinsel yönelimleri ve takma isimleri olacaktır. Bu araştırmanın her aşamasında gerçek adınız gizli tutulacak, sadece cinsel yöneliminiz paylaşılabilecektir. Yani, diğer oyuncular da sadece sizin eşcinsel olduğunuzu ve programın sizin için atadığı takma ismi görebilecekler.

Oyunu gerçek hayatta oynuyormuş gibi hissetmeniz önemlidir. Bu yüzden, oyunu gerçek hayatta oynuyormuşsunuz gibi zihninizde görselleştirmeniz rica edilmektedir. Bu oyun sayesinde farklı cinsel yönelime sahip insanların zihinde görselleştirme süreçleri açısından nasıl farklılaştığını anlamak amaçlanmıştır.

8.3. Ek 3. İhtiyaç Tehdidi Ölçeği (Dışlanma ve Dahil Edilme Koşulları İçin)

Katılımcı No.:

Deney Kodu:

Aşağıda Sanal Top oyunu ve oyunu birlikte oynadığınız kişiler ile ilgili düşüncelerinizi yansıtabilecek bazı ifadeler yer almaktadır. Lütfen bu ifadelerin sizin duygu ve düşüncelerinizi ne derece yansıttığını, 1'den 7'ye kadar olan rakamlardan size en uygun olanı işaretleyerek belirtiniz. Lütfen hiçbir maddeyi atlamayın ve her madde için tek bir seçeneği işaretleyiniz.

		Kesinlikle	Katılmıyor	Pek	Kararsız	Biraz	Katılıyor	Tamamen
	Kendimi diğer oyunculardan biriymiş gibi							
	Diğer oyunculara istediğim kadar sık top atabileceğimi düşündüm.							
	Oyunu oynarken kendime olan güvenim							
	Oyun sırasında varlığımın anlamsız							
	Grubun bir parçası gibi hissettim.							
	Oyun üzerinde bir kontrolüm olduğunu							
	Oyun sırasında, kendimi başarısız							
	Oyunda yer almamın gereksiz olduğunu							
	Diğer oyuncular tarafından kabul edilmediğim hissine kapıldım.							
	Oyunun gidişatını etkileyebileceğimi							
	Diğer oyuncular kadar değerli olduğumu							
	Oyun sırasında, varlığımın önemli olduğunu							
	Oyun sırasında, kendimi diğer oyunculara							

	Oyunu istediğim gibi yönlendirebileceğimi düşündüm.							
	Oyun sırasında diğer oyuncuların benim için ne düşündüklerini merak ettim.							
	Oyuna yaptığım katkıların yararlı olduğunu							
	Oyun sırasında, kendimi gruba yabancı							
	Oyunun gidişatını diğer oyuncuların							
	Diğer oyuncuların beni sevmedikleri hissine							
	Oyunda olsam da olurdu olmasam da.							

Lütfen aşağıdaki sorularda yaşadığınız deneyimi en iyi temsil eden seçeneği yuvarlak içine alınız.

1. “Oyunda görmezden gelinmiş hissettim.”

1 2 3 4 5

HİÇ

ÇOK FAZLA

2. “Oyunda dışlanmış hissettim.”

1 2 3 4 5

HİÇ

ÇOK FAZLA

3. Sizce oyunda topun size atılma yüzdesi kaçtır?

%.....

8.4. Ek 4. İhtiyaç Tehdidi Ölçeği (Kısmi Dışlanma Koşulları İçin)

Katılımcı No.:

Deney Kodu:

		Kesinlikle	Katılmıyor	Pek	Kararsızım	Biraz	Katılıyor	Tamamen
	Kendimi diğer oyunculardan biriymiş gibi hissettim.							
	Diğer oyunculara istediğim kadar sık top atabileceğimi düşündüm.							
	Oyunu oynarken kendime olan güvenim sarsıldı.							
	Oyun sırasında varlığımın anlamsız olduğunu düşündüm.							
	Grubun bir parçası gibi hissettim.							
	Oyun üzerinde bir kontrolüm olduğunu düşündüm.							
	Oyun sırasında, kendimi başarısız biriymişim gibi hissettim.							
	Oyunda yer almamın gereksiz olduğunu düşündüm.							
	Diğer oyuncular tarafından kabul edilmediğim hissine kapıldım.							
	Oyunun gidişatını etkileyebileceğimi düşündüm.							
	Diğer oyuncular kadar değerli olduğumu düşündüm.							
	Oyun sırasında, varlığımın önemli olduğunu düşündüm.							
	Oyun sırasında, kendimi diğer oyunculara yakın hissettim.							

	Oyunu istediğim gibi yönlendirebileceğimi düşündüm.							
	Oyun sırasında diğer oyuncuların benim için ne düşündüklerini merak ettim.							
	Oyuna yaptığım katkıların yararlı olduğunu düşündüm.							
	Oyun sırasında, kendimi gruba yabancı hissettim.							
	Oyunun gidişatını diğer oyuncuların belirlediğini düşündüm.							
	Diğer oyuncuların beni sevmedikleri hissine kapıldım.							
	Oyunda olsam da olurdu olmasam da.							

Aşağıda Sanal Top oyunu ve oyunu birlikte oynadığınız kişiler ile ilgili düşüncelerinizi yansıtabilecek bazı ifadeler yer almaktadır. Lütfen bu ifadelerin sizin duygu ve düşüncelerinizi ne derece yansıttığını, 1'den 7'ye kadar olan rakamlardan size en uygun olanı işaretleyerek belirtiniz. Lütfen hiçbir maddeyi atlamayın ve her madde için tek bir seçeneği işaretleyiniz.

Hakan
(eşcinsel)

BEN

Can
(eşcinsel)

Lütfen aşağıdaki sorularda yaşadığınız deneyimi en iyi temsil eden seçeneği yuvarlak içine alınız.

1. “1. Oyuncu (Hakan) tarafından görmezden gelinmiş hissettim.”

1	2	3	4	5
HİÇ				ÇOK
				FAZLA

2. “2. Oyuncu (Can) tarafından görmezden gelinmiş hissettim.”

1	2	3	4	5
HİÇ				ÇOK
				FAZLA

3. “1. oyuncu (Hakan) tarafından dışlanmış hissettim.”

1	2	3	4	5
HİÇ				ÇOK FAZLA

4. “2. Oyuncu (Can) tarafından dışlanmış hissettim.”

1	2	3	4	5
HİÇ				ÇOK FAZLA

5. Sizce 1. oyuncunun (Hakan) toplam atışlarının yüzde kaçını size yönelmiştir?

%.....

6. Sizce 2. oyuncunun (Can) toplam atışlarının yüzde kaçını size yönelmiştir?

%.....

7. Sizce oyunda topun size atılma yüzdesi kaçtır?

%.....

8.5. Ek 5. Sanal Top Ölçeği

Katılımcı No.:

Deney Kodu:

1. Sanal topu nasıl bir ortamda oynadığınızı düşünöyorsunuz? Lütfen zihninizde canlandırdığınız oyun alanını tanımlayınız.

2. Sizce bu oyun görme keskinliğini ne derece ölçmektedir?

1

2

3

4

5

6

7

Hiç

Tamamen

Ölçmemektedir

ölçmektedir

3. Sizce bu oyun ne derece görsel dikkat gerektirmektedir?

1

2

3

4

5

6

7

Hiç

Çok

Gerektirmemektedir

Gerektirmektedir

4. Sizce bu oyunu zihninizde canlandırmada ne derece başarılı oldunuz?

1

2

3

4

5

6

7

Hiç

Tamamen

Başarılı olamadım

başarılı oldum

5. Sizce aşağıdaki özellikler birlikte sanal top oyununu oynadığınız bu grubu ne ölçüde yansıtmaktadır?

Lütfen her özelliği aşağıdaki ölçek üzerinden değerlendiriniz. Her bir özelliğin yanındaki çizgiye ölçek puanını yazınız.

1	2	3	4	5	6	7
Hiç						Tamamen
yansıtmamaktadır						yansıtmaktadır
		___Dostça				___Duyarlı
		___Yardımsever				___Eğlenceli
		___Adil				___Yaratıcı

6. Bu süreçte yaşadığınız duyguları aşağıdaki duygu ifadeleri ne derece yansıtmaktadır? Lütfen her duygu ifadesini aşağıdaki ölçek üzerinden değerlendiriniz. Duygu ifadesinin yanındaki çizgiye ölçek puanını yazınız.

1	2	3	4	5	6	7
Hiç						Tamamen
yansıtmamaktadır						yansıtmaktadır

____Mutlu

____Üzüntülü

____Öfkeli

____Keyifli

7. Zihinde görselleştirmenin görev performansı üzerindeki etkilerini araştıran bu çalışmanın devamı önümüzdeki aylarda yürütülecektir. Bir sonraki çalışmada yine bu grupla çalışmayı ne kadar istersiniz?

1

2

3

4

5

6

7

Hiç

Çok

İstemem

isterim

8.6. Ek 6. Demografik Bilgi Formu

Katılımcı No.:

Deney Kodu:

1. Doğum yılınız?

2. Mesleğiniz- işiniz nedir?

3. Eğitim düzeyiniz

☐ Okur-yazar

☐ İlkokul

☐ Ortaokul

☐ Lise

☐ Üniversite

☐ Lisansüstü

4. Aylık Geliriniz ne kadardır?

☐ 1300 TL altı

☐ 1300-2000 arası

☐ 2001-3000 arası

☐ 3001-4000 arası

☐ 4001-5000 arası

☐ 5001-6000 arası

☐ 6001-7000 arası

☐ 7001-8000 arası

☐ 8001-9000 arası

☐ 9001-10.000 arası

☐ 10.000 TL üstü

5. Şu an yalnız mı yaşıyorsunuz, yalnız değilseniz kimlerle birlikte yaşıyorsunuz?

.....

6. Kamu kurumlarında veya hastanelerde hizmet alamadığınız ya da kötü muameleyle karşılaştığınız oluyor mu?

☐ Evet, sıklıkla

☐ Evet, bazen

☐ Hayır

8.7. Ek 7. Araştırma Bulgularının Tablo Biçiminde Gösterimi

Bağımlı Değişkenler	Dışlanma Durumunun Etkisi	Oyunun Birlikte Oynandığı Grubun Üyeliğinin Etkisi	Etkileşim	
			Dışlanma Durumuna Göre	Grup Üyeliğine Göre
Ait Olma İhtiyacı Tatmin düzeyi	Dahil edilme> Kısmi dışlanma> Tam Dışlanma	İç grup üyeleriyle oynama> dış grup üyeleriyle oynama	İç grup tarafından Dahil edilme> iç grup tarafından Kısmi dışlanma> iç grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından tam dışlanma = iç grup tarafından tam dışlanma
			Dış grup tarafından Dahil edilme> dış grup tarafından Kısmi dışlanma> dış grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından dahil edilme= iç grup tarafından dahil edilme Dış grup tarafından kısmi dışlanma < İç grup tarafından kısmi dışlanma

Bağımlı Değişkenler	Dışlanma Durumunun Etkisi	Oyunun Birlikte Oynandığı Grubun Üyeliğinin Etkisi	Etkileşim	
			Dışlanma Durumuna Göre	Grup Üyeliğine Göre
Benlik Değeri İhtiyacı Tatmin düzeyi	Dahil edilme> Kısmi dışlanma> Tam dışlanma	İç grup üyeleriyle oynama = dış grup üyeleriyle oynama	İç grup tarafından Dahil edilme = iç grup tarafından Kısmi dışlanma> iç grup tarafından Tam Dışlanma Dış grup tarafından Dahil edilme> dış grup tarafından Kısmi dışlanma = dış grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından tam dışlanma> iç grup tarafından tam dışlanma Dış grup tarafından dahil edilme= iç grup tarafından dahil edilme Dış grup tarafından kısmi dışlanma < İç grup tarafından kısmi dışlanma

Bağımlı Değişkenler	Dışlanma Durumunun Etkisi	Oyunun Birlikte Oynandığı Grubun Üyeliğinin Etkisi	Etkileşim	
			Dışlanma Durumuna Göre	Grup Üyeliğine Göre
Anlamli Varoluş İhtiyacı Tatmin düzeyi	Dahil edilme> Kısmi dışlanma> Tam Dışlanma	İç grup üyeleriyle oynama = dış grup üyeleriyle oynama	İç grup tarafından Dahil edilme = iç grup tarafından Kısmi dışlanma> iç grup tarafından Tam Dışlanma Dış grup tarafından Dahil edilme> dış grup tarafından Kısmi dışlanma> dış grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından tam dışlanma = iç grup tarafından tam dışlanma Dış grup tarafından dahil edilme= iç grup tarafından dahil edilme Dış grup tarafından kısmi dışlanma < İç grup tarafından kısmi dışlanma

Bağımlı Değişkenler	Dışlanma Durumunun Etkisi	Oyunun Birlikte Oynandığı Grubun Üyeliğinin Etkisi	Etkileşim	
			Dışlanma Durumuna Göre	Grup Üyeliğine Göre
Kontrol İhtiyacı Tatmin düzeyi	Dahil edilme> Kısmi dışlanma> Tam Dışlanma	İç grup üyeleriyle oynama> dış grup üyeleriyle oynama	İç grup tarafından Dahil edilme = iç grup tarafından Kısmi dışlanma> iç grup tarafından Tam Dışlanma Dış grup tarafından Dahil edilme> dış grup tarafından Kısmi dışlanma> dış grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından tam dışlanma = iç grup tarafından tam dışlanma Dış grup tarafından dahil edilme= iç grup tarafından dahil edilme Dış grup tarafından kısmi dışlanma < İç grup tarafından kısmi dışlanma

Bağımlı Değişkenler	Dışlanma Durumunun Etkisi	Oyunun Birlikte Oynandığı Grubun Üyeliğinin Etkisi	Etkileşim	
			Dışlanma Durumuna Göre	Grup Üyeliğine Göre
Olumlu Duygulanım Düzeyi	Dahil edilme> Kısmi dışlanma> Tam Dışlanma	İç grup üyeleriyle oynama = dış grup üyeleriyle oynama	İç grup tarafından Dahil edilme = iç grup tarafından Kısmi dışlanma> iç grup tarafından Tam Dışlanma Dış grup tarafından Dahil edilme> dış grup tarafından Kısmi dışlanma = dış grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından tam dışlanma = iç grup tarafından tam dışlanma Dış grup tarafından dahil edilme= iç grup tarafından dahil edilme Dış grup tarafından kısmi dışlanma < İç grup tarafından kısmi dışlanma

Bağımlı Değişkenler	Dışlanma Durumunun Etkisi	Oyunun Birlikte Oynandığı Grubun Üyeliğinin Etkisi	Etkileşim	
			Dışlanma Durumuna Göre	Grup Üyeliğine Göre
Olumsuz Duygulanım Düzeyi	Tam Dışlanma> Kısmi dışlanma> Dahil edilme	İç grup üyeleriyle oynama = dış grup üyeleriyle oynama	Dış grup tarafından Dahil edilme <dış grup tarafından Kısmi dışlanma <dış grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından tam dışlanma <iç grup tarafından tam dışlanma
			Dış grup tarafından Dahil edilme <dış grup tarafından Kısmi dışlanma = dış grup tarafından Tam Dışlanma	Dış grup tarafından dahil edilme= iç grup tarafından dahil edilme
				Dış grup tarafından kısmi dışlanma = İç grup tarafından kısmi dışlanma

TEŞEKKÜR

Yol gösterici olmanın zorluklarına rağmen, sabırlı yaklaşımı için sevgili hocam ve danışmanım Doç. Dr. İ. Mert TEKÖZEL'e,

Tez jürimde yer alan ve değerli fikirleri ile çalışmaya önemli katkı sağlayan, her bir sözünden hayata ve bilime dair elimden gelen en yüksek dersi çıkarmaya çalıştığım Prof. Dr. Orhan AYDIN'a, Doç. Dr. Gülgün MEŞE'ye, Dr. Öğr. Üyesi Alp Giray KAYA'ya, Dr. Öğr. Üyesi Aycan KAPUCU'ya ve tekrar jüri üyesi olarak emekleri için danışman hocam Doç. Dr. İ. Mert TEKÖZEL'e,

Eğlenerek çalışmama katılan, bu çalışmayı ayrımcılığı önleyecek önemli bir çalışma olarak görüp değerli fikirlerini hevesle sunan katılımcılarıma ve katılımcılara ulaşmamı sağlayan arkadaşlarıma,

Doktora eğitimim boyunca çalışmalarımı 2211-E Doğrudan Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında destekleyen Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na ve kurumun tüm değerli çalışanlarına,

Tez çalışmalarım boyunca zaman zaman ihmal ettiğim ancak her daim yanımda olduklarını bildiğim dostlarıma,

Son olarak, becerilerimi geliştirmek istediğim her alanda beni destekleyen sevgili eşim başta olmak üzere bana kendimi çok şanslı hissettiren geniş aileme,

en içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZGEÇMİŞ

İLETİŞİM:

E-posta: caglakasapoglu@gmail.com

ÖĞRENİM

Derece	Bölüm/ Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Psikoloji	Bilkent Üniversitesi; İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	2011
Yüksek Lisans	Psikoloji	İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü	2013
Doktora	Sosyal Psikoloji	Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü	2019

TEZLER

Derece	Tezin Adı
Lisans	Zihin kuramının 4 yaş öncesi çocuklarda incelenmesi
Yüksek Lisans	Multipl skleroz (MS) ve hidrosefali hastalarının bilişsel profillerinin bellek, dikkat, yönetici işlevler ve görsel-mekansal algı açısından karşılaştırılması
Doktora	Kısmi dışlanmanın dört temel ihtiyaç ve duygulanım üzerindeki etkilerinin iç-dış grup bağlamında incelenmesi: LGBTİ örneği